

Capoeira - rituaaliyhteisö ja utopia

Kognitiivisen uskonnontutkimuksen näkökulma capoeiristojen kehopraktiikkaan ja yhteisöllisyyteen

Mikko Turpeinen
Uskontotiede
Elokuu 2021

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiivistelmä

Tiedekunta: Teologinen tiedekunta

Maisteriohjelma: Teologian ja uskonnotutkimuksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Uskontotiede

Tekijä: Mikko Turpeinen

Työn nimi: Capoeira - rituaaliyhteisö ja utopia: Kognitiivisen uskonnotutkimuksen näkökulma capoeiristojen kehopraktiikkaan ja yhteisöllisyyteen

Työn laji: Maisteritutkielma

Kuukausi ja vuosi: Elokuu 2021

Sivumäärä: 76

Avainsanat: Rituaali, kehollinen kognitio, synkronisaatio, kollektiivinen kuuhunta, kognitiivinen uskontotiede, CSR, capoeira, tanssi, uushenkisyys

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia

Tiivistelmä:

Capoeira on viime vuosikymmenten aikana ympäri maailmaa suosiotaan kasvattanut brasilialainen liikuntaharrastus. Rituaalisuutta, tanssia, performanssia, kamppailua ja elävää musiikkia yhdistelevällä capoeiralla on historialliset ja ontologiset juuret afrobrasilialaisessa candomblé uskonnossa, sekä faveloiden ja mustien orjien elämäkokemuksessa. (Aula 2008, 2020)

Mira Karjalainen (2018) liittää capoeiran uushenkisten kehopraktiikkojen, kuten joogan, kungfun ja japanilaiset budo-lajien joukkoon. Yhteistä kaikille mainituille harrastuksille on tausta jossakin uskontokulttuurisessa perinteessä. Kaikkiin näihin liittyy jonkinlainen taustafilosofia ihmisestä kokonaisvaltaisena olentona. Karjalaisen mukaansa Capoeiran ja muiden holististen kehopraktiikkojen erityinen suhde kehollisuuteen voivat tuottaa uudenlaista uskonnollisuutta länsimaissa.

Tutkin capoeiraa Suomessa uushenkisenä rituaalina ja kehopraktiikkana kognitiivisen uskonnotutkimuksen ja kognitiivisen rituaalitutkimuksen tutkimusperinteiden näkökulmista. Tutkimusmateriaalina käytän kolmelle pitkään lajia harrastaneelle capoeiraopettajalle tekemiäni avoimia haastatteluja. Analysoin haastattelumateriaalin antamia vapaita ja yksilöllisiä kuvauksia lajista synkronisaation (Schüler 2012) ja kollektiivisen kuuhunnan (Schüler, Liebst 2019) käsitteiden kautta. Analyysissä kuvaan siitä, miten capoeira rodan (ringin) toimintaperiaatteet, capoeirakulttuuri ja capoeiraträdition representaatiot luovat tiivistä kehollista synkronisoitumista, sekä kollektiiviseksi kuuhunnaksi kutsuttua hermostollista ja emotionaalista virittyneisyyttä rodassa. Haastattelumateriaalista nousee kuvaus capoeiraharrastuksesta elämäntapana, elämänfilosofian lähteenä ja tiiviinä yhteisöllisyyden muotona. Haastattelemani capoeiristat (capoeiran harrastajat) kuvaavat lajia yhteiskunnalliseksi utopiaksi, tavaksi ylittää sanallisen kommunikaation haasteita yhteisössä, henkiseksi harjoitteeksi, sielun peiliksi, elämäsimulaatioksi ja siskonpedin kaltaiseksi lämpimäksi ja turvalliseksi yhteisöksi. Tutkimuksen pohjalta väitän, että capoeira on kehollinen, kulttuurinen ja psykososiaalinen dynaaminen järjestelmä, joka voi ohjata harrastajia kohti tiivistä kehollista synkronisoitumista ja voimakkaita kollektiivisia hurmioitumisen tiloja. Väitän, että capoeira on yhteisöllisenä rituaalina, improvisoituna itseilmaisuna ja kehollisena kommunikaation muotona capoeiran harrastajalle mahdollinen väline ”toisin olemiselle” sekä oman elämäkokemukset tarkastelulle ja käsittelylle. Capoeira on läpeensä yhteisöllistä, jolloin yksilölliset ja yhteisölliset motiivit sekä päämäärät harrastuksen taustalla sekoittuvat toisiinsa. Tutkielmassa esittelen kognitiivisesta uskonnotutkimuksesta nousevia tapoja sille, miten tämä sekoittuminen tapahtuu rodan rituaalisessa ja kehollisessa kokemusmaailmassa, synkronisaation dynamiikan ohjatessa rodan kokoontunutta yhteisöä kohti kollektiivisia hurmioitumisen tiloja.

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
1.1 Capoeira – Afrobrasilialaista elämäkokemusta.....	1
1.2 Tutkimusongelma.....	5
1.3 Tutkijapositio ja tutkielman lähtökohdat.....	9
1.4 Haastatteluaineiston keruu ja työn eteneminen	10
2 Uskontotieteen tutkimusperinteet	13
2.1 Uskontotieteen tutkimuksen haasteet.....	13
2.2 Henkinen käänne	16
2.3. Kognitiivinen uskonnontutkimus	17
3 Keho keskellä rituaalia.....	20
3.1 Kehollinen kognitio ja uskonnontutkimus.....	20
3.2 Synkronisaatio rituaalissa	21
3.2.1 Kehoskeema	24
3.2.2 Synkronisaatio dynaamisissa järjestelmissä	26
3.3 Kollektiivinen kuuhunta	27
3.4 Aikaisempi kognitiivinen tutkimus.....	29
4 Yhdessä hikoilua ja kaljan juomista	30
4.1 Capoeiran kehopraktiikka.....	31
4.1.1 Malícia - Vaaraa ja nolouden tunteita	34
4.1.2 Axé - Aivoissa kihelmöi	39
4.2 Osallisuus, yhteistyö ja oppiminen	42
4.2.1 Mestret	43
4.2.2 Traditio	45
4.2.3 Capoeiranäkemykset, opettajuus ja kehittyminen.....	47
4.3 Sielun peili ja utopia – Merkityksenantoja capoeiran ympärillä	50
5 Analyysi: Capoeira, synkronisaatio ja CE	53
5.1 Synkronisaation dynamiikkaa rodassa	53
5.1 Kollektiivinen kuuhunta rodassa.....	57
6 Tulokset.....	62
6.1 Yhteenveto.....	62
6.2 Tulosten arviointia.....	67
6.3 Capoeira Suomen uususkonnollisuuden kentällä	68
6.4 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet	68
Kirjallisuus	70

1 Johdanto

1.1 Capoeira – Afrobrasilialaista elämänkokemusta

Capoeira on viime vuosikymmenten aikana ympäri maailmaa suosittu kasvatettu afrobrasilialainen liikuntaharrastus. Bahialta, Koillis-Brasiliasta juurtava laji on uniikki sekoitus tanssia, musiikkia, kamppailua, yhteisöllistä rituaalia, sekä afrobrasilialaista kulttuuria ja elämänkokemusta. Lajia ”pelataan” (jogo) rodassa, eli piirissä, jonka keskellä kaksi capoeiristaa käy liikkeellistä ”keskustelua”. Capoeirapeli koostuu koreografioituista hyökkäävistä liikkeistä, sekä torjuvista, usein hyvin akrobaattisista väistöliikkeistä. Hyökkäysten ja väistöjen leikkilistä keskustelua maustetaan ekspressiivisemmällä ja tanssillisemmalla liikemateriaalilla. Capoeirapeli on erikoinen kehollisen vuoropuhelun kieli, jossa annetaan ymmärtää, esitetään rooleja, sekä kerrotaan tarinoita ja vitsejä. Fyysinen liikekieli on capoeirassa annettua, mutta se ”mistä keskustellaan” on pelaajista riippuvaista. Improvisaatio tuo mahdollisuuden henkilökohtaisen pelityylin syntymiselle.

Rodan kehällä soittaa bateria eli afrobrasilialaisia perinteisiä perkussiosoitimia soittava orkesteri, sekä peliä katsovat ja pelivuoroaan odottavat laulajat. Laulu, soitto ja taputus ovat capoeira rodassa tärkeässä roolissa. Bateria-rivin keskellä rodan johtaja soittaa yksikielistä lyömäsoitinta, berimbautaa. Johtavaa berimbautaa eli gungaa soittava henkilö, usein ryhmän mestre tai muu opettaja, johtaa myös vuorolauluna laulettavia portugalinkielisiä lauluja: johtaja laulaa säkeen ja roda vastaa toisella säkeellä. Laulujen tarkoituksena on luoda merkityksiä, kommentoida pelin tapahtumia ja pelaajien toimintaa, sekä ohjata rodan yleistä tunnelmaa. Lauluissa, eritoten rodan aloittavassa ladainhassa toistetaan usein capoeiran historiaan ja afrobrasilialaiseen kollektiiviseen muistiin ja elämänkokemukseen liittyvää kulttuurista materiaalia. Laulu ja soitto ovat luonteeltaan hyvin toisteisia.

Peli alkaa, kun kaksi capoeiristaa (capoeiran harrastajaa) kyykistyvät ladainhan jälkeen gungaa soittavan jalkojen juureen. Alkutervehdysten jälkeen rodan johtaja antaa pelaajille luvan aloittaa, jonka jälkeen pelaajat kumartavat ja aloittavat pelin. Itse ringissä tapahtuvaa peliä kuvaillaan pelin (jogar) lisäksi leikiksi (brincar). Se on myös tanssia (danca), kamppailua ja performanssia. Peliä kuvaillaan yleisesti keskusteluksi, jossa toinen kysyy eli hyökkää, ja toinen vastaa eli väistää, tai tekee vastahyökkäyksen. Liikekieleen kuuluu potkujen ja väistöjen lisäksi olennaisena osana akrobaattiset temput, käsilläseisonnat ja käärynpöyrät.¹

¹ Aula 2008, 6.

Rodan tapahtumat ovat niin monenlaiset, että lajia tuntemattoman voi olla vaikea nähdä mitä pelissä oikeastaan tapahtuu tai mitä siinä pyritään tekemään. Peliin ei niinkään liity muihin kamppailulajeihin kuuluva vastapuolen voittamisen tavoitetta, mutta olennainen osa Capoeiraa on maliciaksi tai mandingaksi kutsuttu kavaluuden, huijaamisen, peittämisen tai petkuttamisen aspekti, jota kutsun kehollisen valehtelun taidoksi. Huijaamisen ja yllättämisen tavoite tuo capoeirapeliin vaaran tuntua, nopeita, päätä viistäviä potkuja ja kamppauksia. Malicia tulee capoeiraan niin afrobrasiliaalaisten orjien kuin Brasilian faveloiden elämäkokemuksesta: valta-asemaltaan alakynnessä olevan orjan vastarinnan muotojen tuli olla epäsuoria ja näkymättömiä. Ylivoimaista vastustajaa vastaan selviytyi esittämällä sairasta ja heikkoa, sekä iskemällä selkään, kun toinen käänsi selkensä. Tämä näkyy selvästi edelleen capoeiraringissä, jossa tulee olla koko ajan valppaana, ettei tule vaikkapa kampatuksi. Keskustelua käydään potkujen ja väistöjen lisäksi vastapuolen kunnioituksen ja vahingoittamisen intentioiden välillä, joskin aggressiivisuus pelissä on useimmiten kontrolloitua ja teatraalista.

Edellisten vuosikymmenten aikana capoeira on jalkautunut Brasiliassa koko väestön keskuuteen, ja siitä on tullut osa brasilialaista kulttuurista itseymmärrystä. Brasiliasta capoeira on levinnyt joka puolelle maailmaan matkustavien mestrien, eli capoeiramestarien mukana. Levitessään capoeira on pyrkinyt säilyttämään yhteytensä brasilialaiseen kulttuuriin ja laulaattavien laulujen kautta myös portugalinkin kieleen. Globalisoitunut capoeira on tuonut Brasiliaan, erityisesti Bahialle laajaa capoeiraturismia.

Capoeiraan liittyy kärrynpyörien ja potkujen lisäksi paljon afrobrasiliaalaista emansipaation tematiikkaa. Se on kulttuurisen muistin ja elämäkokemuksen siirron väline, ja siksi ei ole täysin ongelmatonta, miten capoeira on siirtynyt niin Brasiliassa kuin maailmallakin väestöjen keskuuteen, joilla ei ole yhteyttä capoeiran historiallisiin juuriin (Veikkola, 2000). Roda on rituaalinen tila, joka välittää ja tuottaa kulttuurisia merkityksiä ja arvoja. Roda ei ole ympäröivästä yhteiskunnasta erillinen saareke, vaan se on aina elänyt suhteessa – vaikkakin usein antagonistisessa suhteessa – muuhun sosiaaliseen todellisuuteen. Roda on yksilön ja capoeirayhteisön itseilmaisun tila ja siksi ei ole yhdentekevää, millainen ihmisryhmä rodan ympärille kokoontuu.

Capoeiran tarkasta alkuperästä ei ole tutkijoilla yhteistä käsitystä, kuin ei myöskään siitä, mistä capoeiran nimi on tullut.² Tutkimuskirjallisuudessa capoeiran uskontojuurista mainitaan monesti yhteydet Afrikan jorubaan, sekä afrobrasiliaalisiin candomblé ja umbanda

² Merrell 2005, 5.

luonnonuskontoihin. Capoeiran kuvauksissa mainitaan monesti, miten vaikeaa capoeiraa on liittää länsimaisittain tuttuihin kategoriin laatikoihin. Aulan mukaan lajiin liitetään usein sanoja, kuten brincadeira (leikki), vadição (irtolaisuus, hengailu, tanssi, transsi), luta (taistelu), dança (tanssi) ja ritual (rituaali). Määrittelyn vaikeus on toisaalta tarkoituksellista kategorioiden haastamista, joka on osa capoeiran itseymmärrystä. Capoeiraopettajat luonnehtivat lajia viljelemällä ristiriitaisuuksia. Toisaalta moninaisuutta capoeirassa on selitetty länsi- ja keskiafrikan kulttuurien, kuin myös transatlanttisen mustan kulttuurien synkretistisyydellä, inklusiivisuudella ja avoimuudella uusille kulttuurivaikutteille.³

Candomblé luonnonuskonnolla on historialliset ja ontologiset kytköksensä lajiin, jotka näkyvät rodan rituaalisessa järjestyksessä, capoeirasanastossa sekä laulettavissa lauluissa. Orixat ovat candomblén kosmologian jumaluuksia tai luonnonvoimia, jotka mainitaan myös useissa capoeiralauluissa. Myös katoliset pyhimykset seikkailevat lauluissa.⁴ Candombléssa ja toisinaan capoeirassa oleellinen axé -käsité puolestaan vertautuu elämänvoimaksi kuten qi tai chi Itä-Aasian uskontokulttuureissa tai Star wars -elokuvien force.⁵ Capoeirassa axé -sanaa käytetään laajasti monenlaisissa merkityksissä harjoittajan taustasta riippuen tarkoittamaan esimerkiksi ”hyvää meininkiä” (kuten tässä tutkimuksessa) tai energiaa, mutta sillä voi olla myös candomble ja umbandan uskonnon merkityksiä. Capoeiraopetuksessa sanaa harvemmin selitetään auki, vaan käsitteen merkitykset rakentuvat rodan kokemusmaailmasta ja laulujen sanoituksista ja opettajien retorisisista ja kasuaaleista huomautuksista rodassa ja capoeiraharjoituksissa. Oleelliseksi käsité tulee, kun harjoittaja nousee opettajan asemaan ja vetovastuuseen rodassa. Rodan johtaja on vastuussa rodan ”energiasta”. (ks. luku 4.)

Axé on yksi keskeisiä capoeirakäsitteitä. Stephensin ja Delamontin (2013) mukaan diasporisessa capoeirassa (ts. Brasilian ulkopuolelle) axé termiä ei kuitenkaan käytetä tuomaan candomblén uskonnon sisältöjä tai praktiikkaa capoeiraan, vaan luomaan omanlaista kehollista ja performatiivista olemisen tapaa rodassa. ”Hyvää energiaa” eli axéa luodaan laulamalla, taputtamalla, soittamalla musiikkia osana capoeirapeliä.⁶

Aula toteaa, että capoeiraa olisi helppoa pitää yhdenlaisena nykyaikaisen uskonnon muotona pyhine paikkoineen, myytteineen ja rituaaleineen. Samalla hän huomauttaa, että niin afrobrasilialainen kulttuuri kuin uskontokin ovat länsimaalaisia ja tieteellisen tutkimuksen tuottamia käsitteitä, ja hän pitää tällaisten länsimaalaisten käsitteiden käyttöä toisenlaisen

³ Aula 2020, 41.

⁴ Aula 2020, 35.

⁵ Delamont 2005, 307.

⁶ Stephens, Delamont 2013, 272.

kulttuurin kontekstissa potentiaalisesti redusoivana ja eriarvoistavana.⁷ Katja Ritarin mukaan afroamerikkalaisissa perinteissä uskonnon, kulttuurin ja taiteen käsitteet limittyvät, eikä niitä ole monesti tarkoituskaan erotella toisistaan. Siksi afroamerikkalaista uskonnollisuutta ja kulttuurisia ilmiöitä tarkasteltaessa tulee perehtyä myös siihen elettyyn todellisuuteen, josta nämä ilmiöt ovat lähtöisin.⁸

Varela (2017) kutsuu capoeira angolaa näennäisesti ei-uskonnolliseksi. Hänelle kuolleiden mestrien läsnäolo capoeiramyyteissä ja rodan lauluissa osoittaa, että nämä voivat toimia capoeirassa kunnioitettujen esi-isien tapaan. Kunnioituksen kohteina orixat, kuolleet mestret ja esi-isät toimittavat konkreettisia rooleja rodan tapahtumien kulussa, kun rodaa johtava mestre ”tu” heidät laulujen kautta paikalle. Vaikka Varelan mukaan capoeira ei olekaan candomblé uskonnon harjoitusta, on candomblén vaikutus monen mestren elämässä huomattavaa. Toisaalta candomblén synkretistiset ja inkluusiiviset juuret capoeiran taustalla ovat saattaneet mahdollistaa myös sen, että muutkin uskonnot ja elämänfilosofiat ovat luontevasti päässeet osaksi capoeiran maailmanlaajaa kulttuurikirjoa. Capoeira taipuu harjoittajasta riippuen monenlaiseen uskonnolliseen käyttöön.

Mestreksi voi capoeiran valtahierarkiassa tulla vain toisen mestren vihkimänä, mutta mestren paikan tulee jokainen lunastaa osoittamalla capoeirataitojaan. Näihin taitoihin kuuluvat mandingan ja malícian käsitteet. Huijaamisen ja yllättämisen kyvystä voi capoeirassa tulla kunnioitusta ja pelkoa herättävä, maagisen voiman kaltainen taito. Mandingan ja malician käsitteitä käytetään tutkimuskirjallisuudessa osittain synonyymeinä. Malandragem on Brasilian populaarikulttuurissa tunnettu gangsterin ja rasavillin slummien kasvatin hahmo, joka saatetaan mainita käsitteiden kohdalla. Malandragemista puhuminen capoeirassa viittaa capoeirataitojen olevan tietyllä tavalla faveloiden asukkien katuviisautta.

Brasiliassa uskonto näkyy capoeirassa selkeämmin kuin Suomessa tai Euroopassa. Suomen kontekstissa, suomalaisen kulttuurin sisäistäneet harrastajat omaksuvat ja tulkitsevat capoeiratraditiota luonnollisesti oman kulttuurisen kokemusmaailmansa ja maailmankuvansa läpi, joka edelleen mutkistaa lajin parissa esiintyvien representaatioiden ja kulttuurivaikutteiden merkityksiä ja rakentumista.

Capoeiran 2000-luvulla kasvaneesta suosiosta huolimatta siitä on Suomessa tehty vain muutamia tutkimuksia ja opinnäytteitä. Inkeri Aula on tehnyt etnografista tutkimusta capoeirasta Bahialla, Brasiliassa (2007, 2008, 2020). Timo Veikkola on tehnyt sosiologian pro gradunsa capoeirasta Tampereella (2000). Näiden lisäksi vastaan on tullut

⁷ Aula 2020, 42

⁸ Bergholm & Hämäläinen 2018, 136.

vain Ulla Silvennoisen etnomusikologian pro gradu, sekä muutama ammattikorkeakouluun tehty opinnäyte. Pyrkimykseni on ollut paikata tätä tutkimuksen vajetta tuottamalla uutta tietoa capoeirasta Suomessa, sekä selvittää capoeiran erityislaatuisuutta muiden uushenkisten liikuntaharrastusten joukossa.

1.2 Tutkimusongelma

Mira Karjalainen liittyy capoeiran ns. henkis-uskonnollisten kehopraktiikkojen, kuten joogan, kungfun ja japanilaiset budo-lajien joukkoon.⁹ Myös buddhalaisperäisen mindfulness -meditaation voidaan katsoa kuuluvan samaan kategoriaan. Yhteistä kaikille mainituille harrastuksille on tausta jossakin uskontokulttuurisessa perinteessä. Kaikkiin näihin liittyy jonkinlainen taustafilosofia ihmisestä kokonaisvaltaisena olentona. Karjalaisen mukaansa Capoeiran ja muiden holististen kehopraktiikkojen erityinen suhde kehollisuuteen voivat tuottaa uudenlaista uskonnollisuutta.

Edellä mainitut liikunta- ja hyvinvointiharrastukset ovat kasvattaneet valtavasti suosiotaan 2000-luvun aikana. Taustaa trendissä voidaan katsoa olevan länsimaiden muuttuneessa uskonnollisessa kentässä ja subjektiivisessa käänteessä. Omakohtaiset keholliset kokemukset, tietoisuustaidot, stressin lievitys ym. kehon ja mielen hyvinvointi värittävät subjektiivisen käänteen mukaista herännyttä kiinnostusta yksilön subjektiivisista kokemuksista ja sisäisistä tuntemuksista. Itsensä toteuttamisen individualismiksikin kutsuttu (Taylor) subjektiivinen käänne korostaa yksilön autenttista elämäkokemusta ja vastaavasti kokee vierautta yhteiskunnan perinteisiä traditioita sekä jäykkiä sosiaalisia normeja kohtaan.¹⁰

Capoeiraa voi mielestäni hyvin verrata esimerkiksi joogaan tai taijini kaltaisiin lajeihin, muutamaa poikkeavaa tekijää lukuun ottamatta. Ensinnäkin, niin kuin Karjalainenkin toteaa, capoeiralla ei ole juuria Itä-Aasian uskontokulttuureissa, joten myös sen taustafilosofia(t) poikke(a)t edellisistä. Toiseksi capoeiraan liittyy voimakas yhteisöllisyyden elementti. Itä-Aasian perinteisiin kamppailulajeihin liittyy toki taistelussa esiin tuleva vuorovaikutussuhde vastustajaan, mutta useinkaan tämä ei ole harjoitteissa etualalla. Vastaavasti capoeirassa yksilön itsenäinen harjoitus liittyy lähinnä uusien liikkeiden sekä musiikin opetteluun, mutta näissäkin tapauksissa, capoeiran pedagogisten käytänteiden mukaan, liikkeet pyritään kontekstoimaan realistisiin pelitilanteisiin. Uusia liikkeitä harjoitellaan niiden vastaliikkeiden kanssa parityönä. Rodassa – jota varten teknisiä taitoja

⁹ Karjalainen 2018, 275.

¹⁰ Karjalainen 2018, 268.

harjoitetaan – yksilö ei koskaan ole yksin. Rodan performatiivisuus ja rituaalisuus voivat luoda voimakkaita yhteisöllisiä virtauskokemuksia ja transsinomaisia tiloja.

Aula kuitenkin painottaa, että ”uskonnollisuus tai rituaalisuuden läpäisemä elämismailma eivät ole mitään universaaleja kokemuksia capoeirassa. Capoeiran erityisyys voi määrittäytyä vaikka liikunnan ruumiillisuuden kautta, eivätkä uskonnolliset elementit ole kaikille tärkeitä.”¹¹ Oletukseni tutkielman alussa on, että vakiintunut uskonnollisuus ei juurikaan näyttele tärkeää roolia suomalaisten capoeiran harrastajien keskuudessa. Sen sijaan oletan, että capoeiraa harrastetaan Suomessa hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä elämään tuovana harrastuksena, ja jonka parista on löydettävissä myös henkisiä arvoja ja uusia näkökulmia elämään. Capoeiran opetukseen kuuluu ajatus siitä, että capoeira roda on paikka, jonne voi mennä opettelemaan elämään liittyviä taitoja. ”Capoeira on universumi pienoiskoossa”, sanotaan. Capoeiran rituaalisuutta ei mielestäni kuitenkaan voi mitenkään päästä pakoon, vaikkei se eksplisiittisesti kaikille capoeiran harrastajille olisikaan olennaista. Rituaalisuus on rodassa aina läsnä, kun halutaan seurata capoeira tradition välittämiä käytänteitä. Nämä käytänteet luovat rituaalisen kokemusmailman harrastuksen ja yhteisön ympärille, vaikkei niitä kehystettäisi uskonnollis-henkisillä tavoitteilla tai uskomuksilla.

Capoeira roda on rituaalinen tila, jossa capoeirayhteisö, -traditio sekä capoeiran harrastaja tulevat dynaamiseen vuorovaikutukseen keskenään. Tästä kokonaisuudesta voi syntyä taitoja, kokemuksia sekä elämänfilosofista materiaalia, jota capoeirista kantaa capoeira rodasta mukanaan. Pyrin työssäni eksplikoimaan sitä, miten tämä vuorovaikutus käytännössä tapahtuu, millaisia kokemuksia vuorovaikutuksesta nousee sekä millaisia merkityksiä kokonaisuus tarjoaa tai luo capoeiran harrastajan elämään.

Aula toteaa, ”Capoeiran oppiminen välittää erityisiä aistikokemuksia ja kehollisuuden tapoja, joiden kautta orjuuden vastustaminen ja myyttiset tarinat kietoutuvat osallistujien henkilökohtaiseen kokemukseen.”¹² Capoeira kehotekniikkana ei ole pelkkiä liikkeitä, vain se sisältää kehollistunutta tietoa ja ymmärrystä itsestä, sosiaalisesta todellisuudesta ja ympäröivästä yhteiskunnasta. Osa tästä tiedosta ja ymmärryksestä muodostuu capoeiran historiasta ja kulttuuriperimän rakentamien narraatioiden ja representatioiden kautta. Osa tästä ymmärryksestä rakentuu kehollisesti ja kokemuksellisesti capoeiristan tullessa osaksi capoeiratradition välittämää kehollista kokemusmailmaa ja kehoskeemaa capoeirayhteisössä. Capoeiran kautta omaksuttu kehollinen tieto ja ymmärrys ovat juurtuneina rodan rituaaliseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen.

¹¹ Aula 2007, 68-69.

¹² Aula 2020, 19.

Käsittelen capoeira rodaa capoeirayhteisön rituaalina ja pyrin osoittamaan tapoja, joiden avulla rodan järjestys ja säännöt tuottavat tiheää sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä kehollistunutta tietoa ja ymmärrystä harjoittajasta itsestään, kuin myös sosiaalisista suhteista ylipäänsä. Tätä tutkimusta teen kehollisen synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan (collective effervescence, CE) käsitteiden kautta kognitiivisen uskonnontutkimuksen ja kognitiivisen rituaalitutkimuksen tutkimusperinteistä käsin. Kehollisella synkronisaatiolla tarkoitan ihmisten kykyä aistia ympärillään olevien kehojen liikettä, ennakoida tulevia liikkeitä ja sovittaa omat liikkeet halutulla tavalla edellisiin. Synkronisoituminen on tavallisesti intuitiivista ja automaattista, sekä näin mahdollistaa koordinoitun toiminnan toisten kehojen kanssa. Kollektiivinen kuohunta on alun perin Emil Durkheimin käsite, jolla viitataan rituaalien aikana koettuihin yhteisiin tunnepurkauksiin. Schülerin (2011) ja Liebstin (2019) mukaan kehollinen synkronisaatio on eräs kollektiivisen kuohunnan syntymistä tukeva teema. Rituaalin opittu muoto, rituaalin ohjaama kollektiivinen tietoisuus, sekä esimerkiksi rytmisen musiikin ja tanssin kautta tapahtuva kehollinen synkronisoituminen saavat aikaan kollektiivisesti koettuja emotionaalisia ja hermostollisia kiihtymisen tiloja, joille voidaan liittää uskonnollisia merkityksiä. Durkheimille nämä yhdessä koetut kiihtymyksen tilat ovat yhteisöjä koossa pitävää sosiaalista liimaa.

Tutkimukseni on monialainen ja monitieteellinen. Tuon uskontososiologiseen tutkimukseen kognitiivisen uskontotieteen (CSR) ja kognitiivisen rituaalitutkimuksen näkökulmia ja teorioita valaisemaan sitä, millä tavoilla capoeirakokemus käytännössä rakentuu rodassa ja capoeirayhteisössä. Rakentamaani teoriataustaa peilaan kolmelle suomalaiselle capoeiristalle tekemiini avoimiin haastatteluihin ja luon moniulotteinen kuvauksen capoeiristojen suhteesta lajiin. Tutkimuskysymykseni ja alakysymykset ovat: Millä tavoin synkronisaatio ja CE näkyvät ja toimivat capoeirakulttuurissa?

1. Miten synkronisaatio ja CE näkyvät ja toimivat capoeirapelin säännöissä ja käytänteissä?
2. Miten synkronisaatio ja CE näkyvät ja toimivat rodan yhteisöllisyydessä sekä capoeiristojen yhteisöllisissä asenteissa?
3. Millaisia filosofisia, uskonnollisia tai henkisiä merkityksenantoja synkronisaatioon ja CE:en viittaavien kokemusten ympärille on muodostunut?

Tutkimuskysymykseni olen jäsentänyt soveltaen Risto Uron (2016) käyttämää kognitiivisen rituaalitutkimuksen näkökulmien kolmijakoa rituaalista 1. toimintana 2. yhteistyönä ja 3. uskonnollisen tiedon lähteenä. Samaa kolmijakoa olen käyttänyt myös haastattelumateriaaliani esittelevässä luvussa neljä. Ensimmäinen alakysymykseni pyrkii

vastaamaan siihen, miten capoeiran kehollisuus yhdessä rodan rituaalisen järjestyksen ja capoeirakulttuurin kanssa ohjaavat harrastajia tiiviiseen keholliseen yhteyteen ja linjautumaan dynaamisesti kollektiiviseen toimintaan. Etsin vastauksia siihen, millaiset käytänteet ja lainalaisuudet ohjaavat rodan äärelle kokoontunutta yhteisöä kohti yhteisiä emotionaalisia ja hermostollisia kiihtymisen tiloja. Pysin osoittamaan tapoja, joilla synkronisaatioon ohjautuminen (tietoinen ja tiedostamaton) luo edellytyksiä kollektiivisen kuohunnan kokemuksille.

Toinen tutkimuskysymys pyrkii vastaamaan siihen, miten synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan teemat toimivat osana capoeirayhteisön elämää, miten rodan yhteisölliset kokemukset toimivat osana capoeirakulttuuria ja miten capoeiristat liittyvät osaksi capoeirakulttuuria ja yhteisöllisyyttä rodan rituaalin ja yleisemmin capoeiran harrastamisen kautta.

Kolmas tutkimuskysymykseni pyrkii selvittämään synkronisaatioon ja kollektiiviseen kuohuntaan liitettyjä merkityksenantoja sekä osoittamaan tapoja, joilla esittelemiäni kehollisen kognition ilmiöitä ja dynamiikkaa hyödynnetään capoeirassa tietoisesti ja luovasti. Pysin myös vastaamaan siihen, miten merkityksenannot capoeiran ympärillä yleisesti nousevat rodan rituaalin kautta.

Oletukseni on, että keholliseen synkronisaatioon sekä kollektiiviseen kuohuntaan ohjaavat käytänteet toimivat rodassa alitajuisesti ja intuitiivisesti, mutta kokeneet harrastajat osaavat ja pyrkivät ohjautumaan näitä tiloja kohden myös aktiivisesti ja tietoisesti. Osoittaessani, että kehollisen synkronisaation löytäminen ja kollektiiviseen kuohuntaan viittaavat kokemukset ovat tiloja, jota kohti capoeiristat aktiivisesti pyrkivät ja, että ne ovat tärkeiksi koettujen kokemusten taustalla, vahvistuu myös oletukseni siitä, että kehollinen synkronisaatio ja CE ovat olennaisia capoeiraan liittyviä tavoitteita ja sen välittämää kokemusmaailmaa.

Kolmen tutkimuskysymykseni kautta pyysin hahmottelemaan vastauksia siihen, miksi capoeiraa Suomessa harrastetaan. Tutkielmani sisältää pienen otoksen suomalaisten capoeiraopettajien kokemuksia capoeirakulttuurista, eikä pyrikään edustamaan capoeirakulttuurin moninaisuutta kokonaisuudessaan. Lopuksi liitän löytöni kognitiivisen uskonnontutkimuksen ja uususkonnollisuuden tutkimuskenttiin sekä nostan mahdollisuuksia jatkotutkimukselle.

Tutkielman materiaali on tuotettu avointen haastatteluiden kautta kolmelle lajia pitkään harrastaneelle suomalaiselle capoeiraopettajalle. Tematisoin ja tulkitsen haastatteluaineistoa omakohtaisten kokemuksieni kautta capoeiran parissa, sekä kognitiivisen uskonnon- ja

rituaalitutkimuksen näkökulmista. Pysin etsimään kehollisen synkronisaation sekä kollektiivisen kuohunnan kuvauksia haastateltavieni puheesta, rakennan systeemiteorian ja kognitiotieteen tutkimuksen kautta kuvauksen capoeiran rituaalisesta rakentumisesta. Pysin myös luomaan kuvauksen siitä, miten capoeira rodan toimintamekanismit toimivat osana capoeirakulttuuria ja millaisia merkityksiä rodan kokemusmaailman ympärille on muodostunut. Tutkimusotteeni tarkoituksena on luoda monikerroksellinen ja vivahteikas kuvaus rodan kokemuksellisesta luonteesta.

Kun olen avannut capoeirassa vaikuttavaa vuorovaikutuksen dynamiikkaa, näiden alla olevaa kognitiivista mekaniikkaa sekä näihin liittyviä capoeiristojen haastatteluisia raporttoimia merkityksenantoja, olen antanut moniulotteisen kuvauksen capoeirasta holistisena kehopraktiikkana suomalaisen uushenkisyyden kentällä. Kuvaukseni capoeirakulttuurista on haastattelu-otantani suppeuden takia pistemäinen, eikä siis pyrikään capoeiran kattavaan kuvailuun. Capoeiraan on olemassa laaja kirjo erilaisia lähestymistapoja ja tulkintoja, ja työni pyrkii kuvaamaan yhtä perspektiiviä. Tutkielmani yleistettävyyttä kuitenkin lisää se, että haastattelemani harrastajat ovat pitkään toimineet opettajina Suomessa. Suomalaisesta capoeirasta puhuttaessa siis arvioisin, että tässä tutkielmassa esiintyvät kokemukset, tulkinnat ja lähestymistavat lajia kohtaan ovat laajalle levinneitä, varsinkin angola-suuntaukseen linkittyvän capoeiran keskuudessa.

1.3 Tutkijapositio ja tutkielman lähtökohdat

Tutkielmani taustalla vaikuttaa paljon omakohtaisen kokemuksen kautta syntyneitä esiymmärryksiä capoeiran parissa. Olen valmistunut nykytanssijaksi 2017 Pohjois-Karjalan ammattikoulusta, Outokummusta. Capoeirataustaa minulla on ollut noin kolme vuotta, ja olen tutustunut lajin regional ja angola muotoihin. Ennen valmistumistani Outokummusta sain opiskella capoeiraa Brasilian Piracicabassa kahden kuukauden kulttuurivaihdon aikana. Katselen siis capoeiraa ilmiönä ammattitanssijan, capoeiran harrastajan ja uskontotieteilijän rooleista käsin.

Uuden tanssin uskontokulttuurisia juuria pro gradussaan tutkinut Anna Jussilainen toteaa työnsä taustaoletuksena omakohtaisen kokemuksen, että ”tanssiminen muuttaa maailmankuvaa ja suhdetta elämään.”¹³ Jussilainen on valmistunut myös Outokummun tanssinkoulutuksesta ja voin hyvin allekirjoittaa tämän kokemuksen. Intensiivinen liikuntaharrastus ja improvisaatioon perehtyminen ovat muovanneet valtavasti omaa minäkuvaani, arvojani, sekä maailmasuhdetta. Taustahypoteesinani on tutkielman alussa ollut,

¹³ Jussilainen 2007, 2.

että capoeira improvisoidun tanssin muotona tarjoaa harrastajalle paljon maailmankuvaan ja maailmasuhteeseen vaikuttavaa kokemuksellista materiaalia jo yksistään kehopraktiikkana.

Ammattitanssijana minua on kiinnostanut jo pitkään capoeiran kehollisuus, rituaalisuus sekä määritelmiä pakeneva luonne. Capoeiran ympärillä on kokemukseni mukaan uniikkia yhteisöllisyyttä, joka tekee lajista kiinnostavan tutkimuskohteen. Sitä on kuitenkin tutkittu Suomessa hyvin vähän, ja vielä vähemmän nimenomaan suomalaista capoeiraa.

Olen tutkimassa Capoeiraa vaikuttuneena itse vahvasti capoeiraan liittyvistä liikekielestä ja yhteisöllisyydestä. Pidän tätä työtäni kannalta vahvuutena, mutta siihen tulee suhtautua myös kriittisesti. Kokemukseni nykytanssin parissa eivät sellaisenaan ole samaistettavissa toisen lajin kontekstiin. Capoeira ei toisaalta ole tanssia siinä mielessä, missä sanaa länsimaissa käytetään. Näen, että vahva suhteeni liikkeeseen ja fyysisyyteen ovat tuoneet työhöni kehollisuutta korostavan asenteen. En ole muusikko enkä puhu sujuvaa portugalia, joten kykyni arvioida laulujen ja musiikin vaikutusta capoeira rodassa on selvästi rajoittunutta.¹⁴ Samalla arvioin, että taustani antaa minulle myös tarpeellista etäisyyttä lajiin, jolloin pystyn tarkastelemaan capoeiraa suhteessa muihin samankaltaisiin liikunnan muotoihin. En ole pyrkinyt sulkeistamaan itseäni ulos työstäni, enkä näe sitä mahdollisenakaan.

Tämä tutkielma on ollut myös henkilökohtaisesti merkittävä prosessi sen suhteen, miten olen oppinut jäsentämään uskontoa ja ihmisen elämää maailmassa. Prosessiini ovat erityisesti vaikuttaneet Risto Uron ja Outi Pohjanheimon tutkimusten ja luentojen lisäksi yhdysvaltalaiset, tiedettä popularisoinneet podcastit, kuten Waking up (Sam Harris), Huberman Lab (Andrew Huberman) sekä Lex Fridman podcast (Lex Fridman).

1.4 Haastatteluaineiston keruu ja työn eteneminen

Työtäni varten haastattelin kolmea miespuolista, pitkään harrastanutta suomalaista capoeiraopettajaa. Kutakin harrastajaa haastattelin kaksi kertaa ja yhdeltä pyysin vielä kolmannen lyhyen haastattelun. Haastateltava1 oli haastatteluhetkellä viettänyt lajin parissa arvionsa mukaan 12 vuotta ja hänellä oli saanut professor arvonimen. Kaksi muuta olivat yli 20 vuotta harjoittaneita contramestrejä. Kaikki edustivat enemmän tai vähemmän capoeira angola suuntausta¹⁵ ja mainitsivat haastatteluissa useita samoja opettajia, jotka ovat olleet itselleen henkilökohtaisesti tärkeitä. Haastattelutilanteista kolme tapahtuivat vuonna 2018, kahviloissa ja eräässä suuressa capoeiratapahtumassa. Loput neljä haastattelua tapahtuivat

¹⁴ Sen sijaan Ulla Silvennoinen on perehtynyt näihin teemoihin laajemmin etnomusikologian pro gradussaan.

¹⁵ Rajanvedot angola, regional ja contemporanea- suuntausten välillä ovat jokseenkin keinotekoisia.

koronapandemian takia etäyhteyksin syksyllä vuonna 2020. Haastattelujen nauhoitteet olivat etäyhteyksistä huolimatta kohtalaisen hyvälaatuisia, tosin muutamista sanoista en jälkikäteen saanut selvää. Tämä ei kuitenkaan suuremmin vaikuttanut haastattelujen analysointiin.

Kaikki kolme haastateltavaa ovat toimineet capoeiraopettajinani. Ensimmäinen haastateltava oli opettajani säännöllisesti noin vuoden ajan. Seuraavan haastateltavan tunneilla olen vierailut neljässä eri capoeira tapahtumassa ja viimeisen haastateltavan tunnilla olen ollut kerran. Koska minulla on ollut henkilökohtaista kokemusta käytännön harjoittelusta tutkielmani haastateltavien opissa, olen jossain määrin tehnyt oletuksia siitä, miten capoeiraseurat ja capoeirakulttuuri toimivat ja ovat Suomessa järjestäytyneet. Minulla on lajin sisäpiiriläisenä ollut perustietoja capoeiran toiminnasta ja on oletettavaa, että haastateltavani ovat sovittaneet kerrontaansa jossain määrin tämän tiedon mukaan.

Haastattelut olivat noin tunnin mittaisia avoimia haastatteluja. Olin valmistellut listan kysymyksiä, joita pyrin käyttämään soveltaen sen mukaan, mihin suuntaan keskustelu oli orgaanisesti liikkumassa. Pyrin käyttämään kysymysten muotoilussa haastateltavien omia sanoja ja ilmaisuja, sekä muutamaa otteeseen nostin esimerkin toisesta haastattelusta, ja näin pyrin rakentamaan temaattisia siltoja niin ensimmäisen ja toisen haastattelun, kuin eri haastateltavien välille. Ensimmäisen haastateltavan kohdalla tein erilaisia kysymyskokeiluja, kun taas kahden seuraavan välisissä keskusteluissa kysymyspatteristoni aihealueineen olivat päässeet kirkastumaan omaan muotoonsa. Jokainen haastattelutilanne oli omanlaisensa ja ajoittain myös dialogimainen hetki. Haastattelukierrokseni jälkeen halusin kysyä muutaman lisäkysymyksen henkilöltä numero kaksi, jotta sain täydennettyä joitain vähemmälle huomiolle jääneitä teemoja. Tutkielman lainauksissa olen nimennyt heidät koodeilla H1, H2 ja H3.

Tarkoitukseni oli saada haastateltavat puhumaan vapaasti niistä harrastamiseensa liittyvistä asioista, jotka heille itselleen olivat tärkeitä. Esiymmärrykseni oli, että capoeiran kehollisen ja kokemuksellisen luonteen takia lajiin liittyvät kokemukset ja merkityksenannot eivät ole laajasti jäsentyneet selkeästi artikuloituun sanalliseen muotoon. Avoin haastattelu antoi haastateltavilleni mahdollisuuden vapaaseen muisteluun ja pohdintaan kysymyskehikkoni sisällä, sekä merkityksien ja mielipiteiden muodostamiseen haastatteluhetkessä. On hyvin mahdollista, että hetkessä tapahtunut narraation luominen omasta taustastaan sekä merkitysten ja yhteyksien luominen näiden ympärille ovat vaikuttaneet niin kysymyksenasetteluistani, kuin myös kysymysten järjestyksen kautta.

Haastatteluni olin strukturoinut kahteen tunnin mittaiseen haastatteluun kullekin harrastajalle. Toisen haastattelun tarkoituksena oli syventyä ensimmäisen haastattelun aikana

nousseisiin kiinnostaviin teemoihin, kysyä tarkentavia kysymyksiä ja laajentaa teemoja niihin aiheisiin, jotka ensimmäisellä kerralla jäivät vähemmälle huomiolle. Näin sain myös mahdollisuuden tarkkailla muutoksia haastateltavien kerronnassa. Havaitsinkin, että ilman toista haastattelukertaa olisivat esiin nousseet teemat jääneet hyvin pintapuoleisiksi.

Kaikki kolme capoeiristaa ilmaisivat pitäneensä keskustelua henkilökohtaisesti hyvin mielenkiintoisina ja antoisina. Näkemykset capoeiran ympärillä näyttivät muuttuneen ajansaatossa, mikä toi haastateltavien puheeseen leikkisyyttä ja keveyttä myös suhteessa nykyisiin mielipiteisiinsä. Haastateltavat painottivat ajoittain, että antamansa vastaukset olivat haastatteluhetkessä syntyneitä subjektiivisia tulkintoja. Kokemusten sanallistumisen prosessia oli kiinnostavaa seurata.

Haastatteluissa pyrin selvittämään kunkin capoeiristan henkilökohtaista suhdetta lajiin kartoittamalla heidän capoeirahistoriaansa, henkilökohtaista pelityyliään, suhdetta opettamiseen ja yleisesti capoeiratraditioon, -yhteisöön ja mestreihin. Olin myös kiinnostunut kuulemaan, miten he näkivät capoeiraan tavallisesti liittyviä käsitteitä, kuten axé ja malícia, sekä miten he mielsivät ajatuksen siitä, että capoeira on ”maailma pienoiskoossa”. Viimeisenä kiinnostuksen kohteenani oli capoeiran suhde heidän muuhun elämään sekä ympäröivään yhteiskuntaan. Kaikkia teemoja emme käyneet samassa laajuudessa läpi jokaisen haastateltavan kanssa, vaan pyrin antamaan jokaiselle tilan puhua aiheista sen verran kuin halusivat.

Oma teoreettinen kiinnostukseni tutkielman taustalla alkoi muotoutua toisen haastateltavan kohdalla ja vahvistuvan tämän jälkeen. Haastattelumateriaalista alkoi muotoutua muutamia kiinnostavia teemoja: capoeiran harjoittamiseen - tai ”tekemiseen”, kuten haastateltavat sitä kuvasivat – liittyvät oppimisprosessit ja kokemukset, capoeira rodaan liittyvät kokemukset sekä tulkinnat, capoeiristan suhde lajin traditioihin sekä kulttuuriperimään ja viimeisenä capoeiran vahva yhteisöllinen aspekti. Kehollisen kognition näkökulmat alkoivat ohjaamaan kiinnostustani Risto Uron ja Outi Pohjanheimon kognitiivista uskonnontutkimusta käsitelleen kurssin aikana, prosessi, joka jatkui edelleen kognitiotieteen sivuaineopinnoissa. Kehollisen synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan teemat näyttivät nousevan luontevasti haastatteluaineistostani, ja siksi valikoituivat tutkimuskysymysteni keskiöön.

Työni etenee seuraavasti: Luvussa 2. taustoitan uskontotieteen tutkimusperinteitä, joiden piiriin tutkielmani sijoitan. Tähän liittyy uskonnollisuuden muutokset länsimaissa, uushenkisyys sekä kognitiivinen uskonnontutkimus. Luvussa 3. esittelen kehollisen kognition

tutkimusperinnettä, sekä synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan käsitteitä, joita hyödynnän haastatteluaineistoni analyysissä.

Luvussa 4. käyn haastattelumateriaalini läpi kolmen luvun kautta. Ensimmäisessä luvussa käsittelen haastateltavien puheesta sitä, mitä sääntöjä, käytänteitä ja tavoitteita capoeiran harrastamiseen ja rodan peliin heidän kokemuksensa mukaan sisältyy. Toisessa kappaleessa käyn läpi haastateltavieni henkilökohtaisia oppimisprosessejaan, suhdetta capoeiratradiioon ja opettajiin, sekä heidän omia pedagogisia näkemyksiään ja käytänteitä, joiden kautta capoeiranäkemykset rakentuvat ja miten capoeirakulttuuriin tullaan osallisiksi. Kolmannessa analyysiluvussa tarkastelen sitä, miten haastateltavani merkityksellistävät rodan kokemuksia, sekä harrastusta osana muuta elämäänsä. Kappaleiden kautta luon kuvan siitä, mitä haastateltavani kuvaavat capoeiraharrastuksensa käytännössä olevan, millaiset toimintaperiaatteet ja kulttuuriset käytänteet ohjaavat harrastusta, sekä millaiseen rooliin capoeira sijoittuu harrastajien elämässä.

Luvussa viisi luon systemaattisemman katsauksen siitä, miten synkronisaatio ja kollektiivinen kuohunta näkyvät materiaalissani. Luvussa 6 esittelen tutkielmani tulokset rituaalitutkimuksen, kognitiivisen uskontotieteen ja uushenkisyyden tutkimusperinteiden näkökulmasta, sekä nostan mahdollisuuksia jatkotutkimuksille.

2 Uskontotieteen tutkimusperinteet

Luvussa kaksi käyn läpi viime vuosikymmenien uskontotieteen tutkimusta ja teorioiden kehittymistä, eli tutkimuksellista kontekstia, johon tutkielmani sijoitan.

2.1 Uskontotieteen tutkimuksen haasteet

Uskontotieteellä on varsin ambivalentti suhde uskonnon käsitteeseen. 1800- ja 1900-lukujen klassiset uskontotieteen uranuurtajat pyrkivät etsimään enemmän tai vähemmän kaikille uskonnoille yhteistä uskonnon ydintä. Tämän kaltaiset tutkimusohjelmat ovat epäonnistuneet. Modernissa tutkimuksessa uskontoa ilmiönä on sen sijaan pyritty pilkkomaan osiin: esimerkiksi rituaaleja, moraalikäsitteitä tai maagista ajattelua tutkimalla voidaan väistää uskonnon määrittelyyn liittyvät ongelmat.¹⁶ Itse uskonnon katsotaan esimerkiksi perheyhtäläisyysmallin (Fitzgerald 1996) mukaan olevan joukko ilmiöitä, joiden tarvitsee olla läsnä vain joiltain osin tutkittavassa kohteessa ja näin voidaan perustella uskontotieteen näkökulmien ja tutkimuksen käyttöä.

¹⁶ Tosin magian ja rituaalin käsitteiden rajauksiin liittyy samankaltaista epämääräisyyttä, kuin uskontoon.

Perinteisesti uskonnollisiksi miellettyjen ilmiöiden muutokset ovat olleet uskontotieteen tutkimuksen keskiössä jo pitkään, erityisesti sekularisaatiokehitys sekä uuden uskonnollisuuden ja henkisyuden nousu länsimaissa. Uskonnollisuuden muutoksia on selitetty länsimaissa yleisellä yhteiskunnallisella muutoksella, modernismilla, globalisaatiolla ja teollisen tuotannon nousulla.

Modernismin tuoma yhteiskunnallinen muutos suhteessa uskontoon oli työntää se yksilön henkilökohtaiselle alueelle ja pois julkisen vallan alueelta. Yhtenäiskulttuureissa uskonnolla oli kuitenkin edelleen funktionsa ”yhteisenä henkilökohtaisena asiana”, joka tuli esiin juhlapuheissa ja siirtymäriiteissä.¹⁷ Yhteinen henkilökohtainen uskonto toimi kansakunnan moraalisenä selkärankana ja hyvän elämän mallien lähteenä. Vähitellen uskonnon aseman on ajateltu vähentyneen tieteen edistymisen, hyvinvoinnin kasvun ja markkinatalouden muuttaessa länsimaista elämänjärjestystä. Maallistumista tapahtuu kulttuurin tasolla, instituutioiden tasolla ja yksilön tasolla, ja eri teorioiden mukaan tasot vaikuttavat vaihtelevin tavoin toisiinsa. (Taira 2006)

Maallistumiskehitykseen ovat vaikuttaneet Tschannenin mukaan¹⁸ eriytyminen, rationalisaatio ja maailmallistuminen. Näiden mukaan uskonto eriytyy yhteiskunnassa omaksi alueekseen, kun esimerkiksi koulutukseen, sosiaaliapuun ja terveydenhuoltoon liittyvät alueet ovat tulleet valtion ja markkinavoimien adoptoimiksi. Uskonnolliset instituutiot siis eriytyvät funktionaalisesti yhteiskunnassa omaksi alueekseen. Kulttuurin rationalisaatio tarkoittaa sitä, että uskontoon liittymistä sekä uskontoon liittyviä oppeja ja käytänteitä arvioidaan kriittisesti. Uskonto nähdään osana esimodernia maailmaa ja siten modernille vastakkaisena. Maailmallistumisella puolestaan tarkoitetaan, että modernin ihmisen kiinnostus niin uskonnon kuin ei-uskonnollisen kulttuurin alueilla on suuntautunut ”tämänpuoleisiin” asioihin. Uskontojen sosiaalinen merkityksellisyys heikkenee yhteiskunnassa, kun ihmiset ovat vähenevässä määrin tekemisissä uskonnollisten instituutioiden kanssa, instituutioiden yhteiskunnallisen toimialan ja vaikutusvallan vähetessä sekä uskonnollisten uskomusten menettäessä suosiotaan¹⁹.

Taira ehdottaa, että sekularisaatiokeskustelussa on ollut kyse myös tutkijoiden eriävistä käsityksistä sen suhteen, mitä tarkkaan ottaen uskonnolla tarkoitetaan.²⁰ Jos on tarkoitus osoittaa uskonnon vähentynyt merkitys länsimaissa, voidaan tutkimusta tehdessä kysyä

¹⁷ Taira2006, 21-22

¹⁸ Kallunki, 2018. 51.

¹⁹ Taira 2006, 36

²⁰ Taira 2006, 43.

kysymyksiä perinteisen kristillisen uskon kaltaisen uskonnollisuuden vähentyneestä merkityksellisyydestä, kuten instituutioiden elämään osallistumisesta, jäsenyydestä sekä julkilausuttuihin opinkappaleisiin uskomisesta. Voidaan kuitenkin vastaavasti kysyä, mitä ihmiset löytävät tämänkaltaisen uskonnollisuuden tilalle ja/tai rinnalle: miten uskomisen, kuuluminen ja osallistuminen muuttuvat.

Kysymys uskonnollisuuden vähenemisestä vai muuttumisesta liittyyneen tutkijan käsitykseen yhteiskunnallisen muutoksen syistä, uskonnon ilmiön alkuperästä yhtä lailla, kuin tutkittavan ilmiön teoreettisesta rajauksesta. Mikäli uskonto nähdään *sui generis* ihmisen sisäsyntyisenä, ihmisyyteen itseensä kuuluvana ominaisuutena, kiinnostuu tutkija etsimään uskontoa sieltä, missä sitä ei ennen ole näkynyt tai mistä se on klassisessa muodossaan kadonnut. Jos puolestaan uskonto nähdään kulttuurievoluution kuuluvana ja ohimenevänä ilmiönä, etsii tutkija sitä hanakammin todisteita kulttuurisista kehityslinjoista, jotka näyttävät osoittavan tämän kaltaista kehitystä. Kallunki toteaa, että sekularisaatioparadigma on selviytynyt tähän päivään, koska on pystynyt jatkuvasti muovautumaan uudestaan siihen kohdistuneen kritiikin myötä.²¹

Teemu Taira mainitsee²², että sekularisaatioteesin on näytetty toimivan länsimaissa erityisesti sellaisen uskonnollisuuden kohdalla, joka pyrkii hallitsemaan ihmisten elämäntapojen ja sosiaalisia suhteita. Sen sijaan klassinen sekularisaatioparadigma ei näytä toimivan länsimaiden ulkopuolella. Myös Yhdysvaltojen uskonnollisen kentän kehitystä sekularisaatioteoria ei ole pystynyt ennustamaan, vaan mallit ja selitykset ovat joutuneet muovautumaan uudestaan ja uudestaan empiirisen tutkimuksen antaman kritiikin mukaan.

Tämä tutkielma näkee uskonnon muutoksen liittyvän subjektiiviseen käänteen, kulutuskulttuurin, globalisaation sekä informaatioteknologian tuottamaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Valinnanmahdollisuuksien runsauden keskellä valitsemisesta ja sitoutumisesta tulee haastavaa. Globaali informaatioteknologia ja ihmisten vapaa liikkuminen ovat tuoneet konkreettisella tavalla elämäntapojen ja katsomusten moninaisuuden konkreettisesti kollektiiviseen tietoisuuteen, jolloin tiukkarajaisiin totuuksiin on vaikea enää uskoa. Pidän notkeaa modernia ja subjektiivista käännettä sopivina tutkimuksellisina konteksteina kuvaamaan capoeiraa osana holistisesti orientoituneita liikuntaharrastuksia länsimaissa ja Suomessa.

Uskonnon kaltaisuus tai implisiittinen uskonto ovat myös tutkielman kannalta hedelmällisiä teoreettisia viitekehyksiä. Capoeiraa on haastavaa nähdä kristinuskoon

²¹ Kallunki 2018, 51

²² Taira 2006, 37

vertautuvana uskontona ja siksi uskonto -sana ei oikein sovi capoeirasta puhuttaessa. Haastatteluaineistostani käy myös ilmi, että haastateltavani eivät halunneet assosioida harrastustaan uskontoon. Sen sijaan uskonnon kaltaisuudesta puhuminen antaa mahdollisuuden tarkastella capoeirassa näkyviä uskonnollisuutta muistuttavia käytänteitä, merkityksenantoja ja kokemuksia rinnakkain klassisten uskontojen kanssa. Ilman uskontoakin ihmiset kokevat eksistentiaalista ahdistusta, muodostavat merkityksiä, moraalisia sääntöjä ja ryhmäidentiteettejä enemmän ja vähemmän rationaalisin perustein. Rajallisen tietämyksen varassa toimivat ihmiset käsittelevät ja käsitteellistävät kokemusmaailmaansa symbolisesti sekä muodostavat narraatioita selittämään kompleksia maailmaa. Todellisuutta jäsentävät mentaaliset mallinnukset ovat arkielämän toiminnan kannalta välttämättömiä. Uskonnon kaltaisuudesta puhuminen antaa tutkijalle mahdollisuuden käyttää uskonnontutkimuksen näkökulmia ja teoreettisia työkaluja siellä, missä uskonto ei ole julkilausutusti esillä. Vastaavasti uskonnonkaltaisten ilmiöiden tutkiminen voi tuottaa lisävaloa perinteisten uskontojen tutkimukseen. Tämä rajapinta on monella tapaa kiinnostava niin sekularisaation kuin uushenkisyyden sävyttämän uskonnollisuuden muutoksia tarkasteltaessa.

2.2 Henkinen käänne

Mira Karjalainen (2018) pitää uushenkisyyttä kattokäsitteenä laajalle kirjolle uutta uskonnollista liikehdintää, joita yhdistää individualismi, eklektisyys ja henkinen kasvu.²³ Uushenkisyyttä sävyttää kokemuksellisuus, omaehtoinen tapa etsiä ja yhdistellä omaan elämäntilanteeseen sopivia perinteitä, sekä omaa voimaantumista painottava tapa etsiä autenttisuutta seuraamalla omaa sisäistä ääntä.

Uushenkisyydestä on länsimaissa ja Suomessa kasvanut vahvoja alakulttuureja ja joogan ja mindfulnessin kaltaiset uskonnollisperäiset hyvinvointiharjoitteet ovat kasvaneet normaaliksi osaksi länsimaista elämäntapaa. Uushenkisyyden ja -uskonnollisuuden on tutkimuksessa ajateltu nousevan modernin ajan individualismin, hyvinvointikulttuurin ja markkinatalouden lainalaisuuksista. Taustalla on Taylorin esittämä subjektiivinen käänne, jonka mukaan yhtenäiskulttuurin murtuminen on pakottanut ihmiset valintojen eteen: jokaisella on sekä oikeus että velvollisuus tehdä oman elämän päämääriä, arvoja ja uskomuksia koskevia valintoja elämässään.²⁴ Traditioiden murtuessa ja menettäessä kosketuspintaansa ihmisten elämässä on henkilökohtaisesta kokemuksesta noussut elämänviisauden ja arvojen lähde. Perinteiset uskonnolliset instituutiot sekä perinteiset

²³ Karjalainen 2018, 267.

²⁴ Karjalainen 2018, 268.

yhteiskunnalliset roolit ovat alkaneet tuntua tunkkaisilta, joiden tilalle on alettu etsiä itselle sopivampaa autenttista tapaa nähdä oma elämä, sekä itselle hyväksi koettuja arvoja, maailmankuvaa ja -suhdetta. Monelle tämän kaltainen henkinen matka on voinut alkaa esimerkiksi selkäkivuista tai työuupumuksesta. Hyvinvointiin liittyviin ongelmiin on haettu apua joogan tai mindfulnessin kaltaisista kehon ja mielen harjoitteista, joilla on juurensa Itä-Aasian uskontoperinteissä.

Karjalaisen mukaan subjektiivinen käänne näkyy länsimaissa ruumiillisuuden kasvaneena merkityksenä osana henkistä etsintää. Joogaa ja taichita on tutkimuksessa tarkasteltu esimerkkeinä henkisyysisten harjoitteiden kautta inspiroituneesta hyvinvointikulttuurista, jossa kehoa pidetään väylänä sielun ja mielen syvyyksiin.²⁵ Vaihtoehtohoitojen sävyttämää henkisyttä markkinoidaan terapia- ja hyvinvointipuheella. Mindfulnessin ja joogan tutkittuja terveyshyötyjä pidetään paljon mediassa esillä. Uushenkisyyden positiivinen suhde kehoa kohtaan rinnastetaan usein reformaation jälkeisen kristillisyyden negatiiviseen ja kehoa halveksivaan suhtautumistapaan. Siten uushenkisyyden kehollisuus ja kokemuksellisuus näyttävät perinteiselle uskonnollisuudelle selkein vaihtoehtoina.

Kehollisuuden näkökulma uskonnontutkimuksessa on nousut kehollisuudesta kiinnostuneen henkisyyden vanavedessä, mutta toinen vaikuttava tekijä on ollut kognitiotieteessä kasvanut kehollisen kognition tutkimuskenttä, mikä on rantautunut myös kognitiiviseen uskonnontutkimukseen. Myös fenomenologian näkökulma kehollisuuteen ja erityisesti Maurice Merleau-Pontin ruumiinfenomenologia ovat olleet suosittu näkökulma kehollisuuteen uskonnontutkimuksen ja antropologian piirissä (mm. Silvennoinen).

Tutkin capoeiraa modernin uushenkisyyden ja maallistuneen suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa. Spesifi tutkimuksellinen näkökulmani on kognitiivisen uskontotieteen rituaalitutkimuksessa. Olen nimenomaisesti kiinnostunut capoeiran kehollisuudesta, sekä tavasta, jolla capoeira kehollistuu yhteisöiksi ja alakulttuureiksi Suomen uushenkisyyden kentällä.

2.3. Kognitiivinen uskonnontutkimus

Kognitiivinen uskonnontutkimus (cognitive science of religion, CSR) on tuonut uskonnontutkimukseen uudenlaisen paradigman, jonka kautta edellä mainittuja uskonnon määrittelyn ongelmia on pyritty ratkaisemaan, mutta myös tuomaan luonnontieteiden eksaktiutta fenomenologisesti painottuneeseen uskonnontutkimukseen (Uro 2016). CSR

²⁵ Karjalainen 2018, 273.

tutkimusperinteen lähtökohtia on oletukset siitä, että uskonto ei muodosta ilmiönä omaa saarekettaan, vaan sitä voidaan tutkia muiden kulttuuri-ilmiöiden rinnalla luonnontieteellisesti. Esimerkiksi kognitiivisen uskontotieteen standardimalli olettaa, että uskonnolliset representaatiot nousevat ihmisen luonnollisista kognitiivisista järjestelmistä reaktiona ihmisen ympäristöstä nouseviin haasteisiin. Uskonnolla olisi siis selviytymisen kannalta tärkeä evolutiivinen merkitys. Kognitiivisessa tutkimusperinteessä on oltu kiinnostuneita uskonnollisuuden syntyyn liittyvistä teemoista, uskomusten ja uskonnollisten perinteiden oppimisen ja siirtymisen tavoista, sekä uskonnon eri aspektien yhteisöllisistä funktioista.

CSR on teorioiltaan ja näkökulmiltaan pluralistista ja monitieteellistä. Uron mukaan kognitiivista uskonnontutkimusta on viime vuosikymmeninä värittänyt tutkimuksellinen asenne, joka on ollut (1) selityksiä etsivää; (2) perustanut testattaville teorioille; ja (3) pyrkinyt edistämään uskonnollisten ilmiöiden monialaista tutkimusta.²⁶ CSR on toiminut siis humanististen tieteiden ja luonnontieteiden välisenä integroivana tutkimusohjelmana. CSR olettaa, että uskonnolliset ilmiöt ovat rakentuneet ihmisen luonnollisen kognitiivisen arkkitehtuurin varaan ja vastaavasti, että ihmismielen kognitiiviset rakenteet ovat nähtävillä uskonnon sosio-kulttuurisissa muodoissa. Näihin uskonnon ilmiöihin on kognitiivisessa tutkimuksessa suhtauduttu tiedostamattomina ja intuitiivisina kognitiivisina mekanismeina, jolla on taustaa esimerkiksi kognitiivisten vinoumien tutkimuksessa.

Intuitiivisuuteen liittyvistä teorioita mainitsen muutaman esimerkin. *Hypersensitive agent detective device* hypoteesin (HADD) mukaan ihmismielelle on ominaista etsiä ympäristöstään merkkejä toimijuudesta.²⁷ Näin mieli on altis näkemään toimijuutta kaikenlaisista ympäristöstään löytyvistä vihjeistä, jolloin HADD voisi toimia henki- ja jumaluskon mahdollistavana kognitiivisena rakenteena, joka on alun perin kehittynyt havaitsemaan vihjeitä eläinten ja toisten ihmisten läsnäolosta omassa ympäristössään. Minimaalisen intuitionvastaisuuden teoria (Theory of Minimal counterintuitiveness) puolestaan ehdottaa, että vähäinen intuition vastaisuus uskonnollisissa tarinoissa (esimerkiksi puhuva puu) on tukenut tarinoiden ja konseptien muistamista, ja siten edesauttanut näiden siirtymistä kulttuureissa.

Kognitiivinen uskonnontutkimus on ollut myös hyvin kiinnostunut rituaaleista. Toinen mainitsemisen arvoinen teoria liittyy rituaalin funktioon rituaaliyhteisössä: Commitment

²⁶ Uro 2016, 52.

²⁷ Uro 2016, 45.

signaling theory.²⁸ Teoria perustuu havainnolle siitä, kuinka paljon aikaa, energiaa ja resursseja rituaaleihin osallistuminen saattaa osallistujilta vaatia. Kompetenssin demonstrointi toimisi teorian mukaan osoituksena myös yksilöiden paneutuneisuudesta, motivaatiosta ja alttiudesta osallistua rituaaliyhteisön elämään, koska vaivalloisesti hankittuja taitoja on vaikea teeskennellä. Näin on mahdollista ehkäistä yhteisöjen resurssien hyväksikäyttöä ja vapaamatkustamiseen liittyviä ongelmia. Kompetenssin osoittaminen on merkki luotettavuudesta.

Armin Geertz'in uskonnon biokulttuurinen teoria (biocultural theory of religion) on yksi esimerkki pyrkimyksestä teoretisoida uskonnon ja rituaalien intuitiivisuutta ja alitajuisia rakentumista. Uron mukaan²⁹ Geertz'n teoria on vaikuttanut Merlin Donaldin ja muiden kehollisen kognition tutkijoiden ajatuksista, jotka näkevät kulttuurin valtavana kognitiivisena verkostona ja ihmisen mielen ”hybridimielenä”: kognitio rakentuu kehon ja aivojen kautta, mutta on syvästi juurtunut kulttuuriin. Kognitio ei ainoastaan tuota kulttuuria, vaan on vastavuoroinen prosessi, jossa kulttuuri muovaa jatkuvasti ihmisen kognitiota, mm. erilaisten kognitiivisten työkalujen kautta. Teoria hämärtää kiinnostavalla tavalla yksilön ja kollektiivin välistä rajapintaa.

Intuitiivisuuden tutkimus on capoeiran näkökulmasta kiinnostava teema jo sen takia, että improvisoitu liike on jo määritelmällisesti intuitiivista. Tämän tutkielman puitteissa en pysty arvioimaan tarkasti sitä muutosta, mikä capoeiran harrastajalla mahdollisesti tapahtuu vuosien saatossa. Pystyn kuitenkin spekuloimaan aiheella capoeirassa nähtävissä olevilla kognitiivisilla mekanismeilla, yhdessä capoeiran opettajien kokemusten kanssa siitä, miten he rakentavat erilaisia oppimiskaaria oppilailleen ja heidän näkemystensä kautta siitä, miten capoeiran kehokulttuuriin ja rodan rituaalipraktiikkaan osallistutaan ja tullaan osallisiksi. Tutkielmani keskeiset käsitteet synkronisaatio ja kollektiivinen kuohunta toimivat monesti esikäsitteellisellä, tiedostamattomalla ja intuitiivisella tasolla. Kun olen osoittanut tapoja, joilla edelliset teemat ovat läsnä ja toiminnassa capoeirakulttuurissa ja rodan rituaalipraktiikassa, pystyn myös tuomaan perusteltuja näkökulmia siihen, miten capoeiristat mahdollisesti löytävät harrastuksensa kautta intuitiivisesti uudenlaista ”uskonnollista” tai maailmankuvallista tietoa, materiaalia sekä työkaluja sovellettavaksi laajemmin omassa elämässään.

²⁸ Uro 2016, 50.

²⁹ Uro 2016, 51.

3 Keho keskellä rituaalia

3.1 Kehollinen kognitio ja uskonnontutkimus

4E teoria on kognitiotieteiden teoria, joka pyrkii ottamaan huomioon ihmisen kognition moniulotteisen rakentumisen. Ihmisen mielessä ilmeneviä tapahtumia ei voida selittää ainoastaan pääkallon sisäisten prosessien kautta: Aivojen ja mielen toiminnan ymmärtämisen lisäksi tarvitaan tietoa kehon ja mielen, sekä ympäristön ja mielen välisestä vuorovaikutuksesta. Teorian neljä E:tä ovat embodied (kehollistunut), embedded (juurtunut), extended (laajentunut) ja enactive (toiminnallinen). Teorian mukaan siis kognitio on kehollistunut, eli rakentunut suhteessa aistitietoon, kehollisiin toimintoihin ja impulsseihin. Kognitio on juurtunut ympäristöönsä, eikä siis ole ihmisen fyysisestä ja kulttuurista ympäristöstään erillään. Kognitio on laajentunut käsittämään erilaisia työkaluja, esimerkiksi muistamisen avuksi, ja näin erilaisista teknologioista tulee huomioitava osa kognitiivisia prosesseja. Kognitiiviset prosessit ovat toimintaan suuntautuneita ja käsittelevät ympäristöstä saatua informaatiota toiminnan avulla. Tämä käsittää myös ajatuksen mielen toimintojen evolutiivisista funktioista.³⁰ 4E teoriaa on kognitiotieteissä käytetty esimerkiksi tilallisen hahmotuksen ja navigoinnin tutkimisessa, havaintokyvyn ja toiminnan, kielen sekä toisten ihmisten tunteiden ymmärtämisen näkökulmasta. Nämä kaikki ovat yksilön ominaisuuksia, jotka tavalla tai toisella rakentuvat suhteessa yksilön fysiologisten ominaisuuksien ja yksilön ulkopuolisen maailman kanssa.

Klocová ja Geertz (2018) ehdottavat, että kehollisen kognition ja 4E:n teorioiden näkökulmat kehon ja mielen väliseen limittyneisyyteen viittaavat siihen, että rituaalien tuottamilla kehollisilla tiloilla ja niiden verbaalis-konseptuaalisella sisällöllä voi olla merkittävää yhdenmukaisuutta.³¹ Rituaaliin kuuluvat keholliset toiminnot ja verbaalinen sisältö luovat yhdessä sen kokemuksen ja merkityssisällön, jonka rituaaliosallistuja tilanteesta saa. Kehon ja ympäristön antamat vihjeet luovat uskonnollisesta rituaalista rikkaan kokemuksen, joita ilman rituaalin välittämät oppisisällöt saattaisivat jäädä hämäräksi. Kehollinen toiminta, aistikokemukset ja sanallinen opetus kulkevat näin samaan suuntaan. Rituaalin kehollisuus tekee uskonnon monesti abstrakteista opeista ymmärrettäviä tarjoamalla konkreettista ja materiaalista tarttumapintaa metaforien muodostumiselle. Samoin rituaalien aistikylläisyyden voidaan itsessään saavan osallistujissa aikaan voimakasta pelon, kunnioituksen ja hämmästyksen (sence of awe) tunteita ja siten vahvistaa sosiaalista

³⁰ Kolocova & Geertz 2018, 79.

³¹ Kolocova & Geertz 2018, 82.

koheesiota. Rituaaleihin monesti liittyy yhteen synkronoitua liikehdintää ja rytmiiikkaa, jotka yhdessä auttavat osallistujien emootioita linjautumaan yhteen. Näin rituaalin aikaansaamat fysiologiset ja psykologiset prosessit voivat lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteistyövalmiutta rituaalisyhteisössä.³²

Kolocova & Geertz toteavat:

While many cultural tools seem to draw on universal, evolved mechanisms, to get to more detailed and specific understandings of ritual forms, it is necessary to pay attention also to the shapes and nuances that distinguish the practices from each other. Focusing on the particularities of ritual practice and comparison with other ritual forms can reveal underlying functions and help to answer questions about the relative success of one form (or group) over other. To help further this inquiry, research should focus on the repertoire of tools used in ritual and the valences and moods it actuates, and on attitudes and behaviours that are linked to them.

Koska suomalaisesta capoeirasta on tehty vain hyvin vähän tutkimusta, ei harrastuksen tarjoamia merkityksenantoja ja kokemuksia päästä vertailemaan muihin holistisiin liikunnanmuotoihin. Siksi olen koonnut tutkielmani aineiston avoimilla haastatteluilla kartoittaakseni suomalaisten lajin harrastajien suhdetta lajiin yleisesti sekä erityisesti capoeira rodan rituaaliseen kokemusmaailmaan. Sen lisäksi, että kartoitan capoeiristojen antamia merkityksiä ja suhdetta lajiin, olen pyrkinyt selvittämään sitä, miten esiin tulevat merkityksenannot ja kokemukset rakentuvat käytännössä. Olen olettanut, että capoeiran harjoittelun, pedagogian, rodan rituaalisen järjestyksen ja kulttuurin alla on kehollisen kognition näkökulmasta osin tiedostamatonta interaktion dynamiikkaa, jotka ohjaavat capoeiralle ominaisten kokemusmaailmojen muotoutumista. Olen olettanut myös, että kehollisuutensa vuoksi rodassa tapahtuva vuorovaikutuksen dynamiikka ja kokemukset ovat osin passiivista ja tiedostamatonta, sekä osin aktiivista ja tietoista. Rodan rituaaliseen vuorovaikutuksen dynamiikkaan ohjautumisen käytänteistä on näkyvissä viitteitä myös capoeiran opettajien pedagogiassa ja heidän henkilökohtaisissa capoeiraan liittyvissä tavoitteissaan. Työkaluksi analyysiini olen löytänyt rituaalissa tapahtuvan synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan käsitteet.

3.2 Synkronisaatio rituaalissa

It is the embodiment of ritual practice, emotions, movement, dynamic bodily interactions, and social representations that shape the way we perceive the world and act in it.³³

³² Kolocova & Geertz 2018, 7.

³³ Schüler 2012, 82.

It may not be an exaggeration to say that rituals are one of the most powerful ways to change and direct our minds.³⁴

Käytän tutkielmassani sanaa synktonisaatio hyvin laajassa merkityksessä tarkoittamaan kaikenlaista käyttäytymisen yhteen linjautumisenä. Schülerin (2012) mukaan kehollista synkronisoitumista tapahtuu luonnostaan aina, kun kehot tulevat vuorovaikutukseen toistensa kanssa. Yhteiseen toimintaan, esimerkiksi tanssiin tai lauluun osallistuvien sydämen syke, hengitys ja liikkeet alkavat linjautumaan lähemmäksi toisiaan. Synkronisaatio tapahtuu yhtäaikaisen havainnoinnin ja toiminnan muodostassa dynaamisessa palautesilmukassa (action – perception loop). Sen avulla ihminen voi koordinoida omia liikkeitään esimerkiksi kävellessään ruuhkassa. Vastaaan tulevan kävelijän liikkeisiin synkronisoituminen on myös kyseessä silloin, kun toisiaan kohti kävelevät väistävät yhtä aikaa samaan suuntaan. Tosin silloin väistämisen koordinoituminen epäonnistuu. Synkronisaatio on kyseessä niin kala- tai lintuparviyhtenäisissä liikkeissä kuin orkesterin soittaessa säveliä yhtä aikaa.³⁵

Synkronisaation ja kehollisen koordinaation tarkoista neurologisista mekanismeista ei ole tarkkaa ymmärrystä, mutta moderni kognitiivinen tutkimus aiheiden parissa on tällä hetkellä vilkasta. Schülerin mukaan yksi neurologisesti tärkeä synkronisaatiota ohjaava mekanismi voisi tapahtua aivojen ns. peilisolujen kautta: Toisen kehoa katsomalla katsojalle välittyy käsitys siitä, miltä toisen kehossa tuntuu. Liikkeen voi aistia ikään kuin sen olisi tehnyt itse, tai sen ymmärtää oman kehollisuuden kautta. Samoin tapahtuu tunnereaktioita katsoessa. Ymmärrykseni mukaan neurotieteiden käsitykset peilisoluista eivät ole kiistattomia ja teorit ovat liikkeessä. Schüllerin mukaan synkronisaatiota voidaan pitää tapana, jolla aivomme ja kehomme muodostavat kehollistuvaa vuorovaikutusta.

Schüller mainitsee synkronisaatioon liittyen kehollisen toiminnan aivoja muovaavasta vaikutuksesta.³⁶ Ihmisen aivot ovat varsin elastiset: kaikenlainen taitojen opettelu saa aivoissa aikaan toiminnallisia ja rakenteellisia muutoksia, jotka vaikuttavat tapaan, jolla aivot prosessoivat informaatiota. Jokaisella mielentilalla ja kognitiivisella prosessilla on omat neuraaliset hermoratansa aivoissa. Kun hermoverkko aktivoituu jonkin toiminnan aikana, pääsevät kyseiset hermostolliset yhteydet vahvistumaan, jolloin ne aktivoituvat alttiimmin myös tulevaisuudessa. Fyysisen ja kognitiivisen ponnistelun avulla on siis mahdollista kouluttaa aivoja, tunteita ja käyttäytymistä.

³⁴ Geertz 2010, 307.

³⁵ Schüler 2012, 81.

³⁶ Schüler 2011, 90.

Rituaalissa tapahtuvan oppimisen näkökulmasta avainasemassa tässä prosessissa on toisto, imitaatio ja merkitysten muodostusta ohjaavat representaatiot.³⁷ Rituaalissa otetut keholliset asennot ja toiminta ohjaavat rituaaliosallistujan psykofyysistä kokemusta ja tunteita haluttuun suuntaan. Rituaalilanteen toisteisuus antaa osallistujalle mahdollisuuden palata uudestaan ja uudestaan rituaalin välittämien kokemusten pariin. Silloin tunteiden ja kokemusten hermostolliset radat aivoissa pääsevät vahvistumaan ja ovat sitä myöten valmiimpia syttymään tulevaisuudessa rituaalin aikana uudestaan. Esimerkiksi rituaalissa toistuvasti otetut kehon asennot (käsien nostaminen, polvistuminen) voivat auttaa rituaaliin osallistuvaa palauttamaan mieleen ja vahvistamaan haluttuja tunteita. Toiston kautta opitut kokemukset pääsevät helpommin palautumaan rituaalissa mieleen, jolloin rituaalissa opitut tunteet ja kokemukset pääsevät kehittymään ja kerrostumaan³⁸.

Rituaalissa syntyvien kokemusten ja toiminnan ohjaamana aivot alkavat muodostaa kokemusten perusteella kognitiivisia karttoja maailmasta, joiden pohjalta havainnoinnin prosessit tulevaisuudessa tapahtuvat. Näin rituaalissa tapahtuva kehollinen oppimisprosessi tarjoaa harjoittajalleen uutta kehollista orientaatiota suhteessa itseen ja ympäröivään (sosiaaliseen) maailmaan.³⁹

Toisen ihmisen kehoa, liikettä ja asentoa katsoessa on tavallista, että katsojalla saattaa syttyä saman kaltaisia kehonkuvia ja liikeitä. Silloin myös samankaltaiset representaatiot ja merkitykset syttyvät katsojassa, ja näin toisen kehon havainnoinnista tulee osa katsojassa integroituvaa kehollista kokemusmaailmaa. Toisen kehon havainnointi, reaktiona tapahtuva toiminta katsojassa sekä katsojan mielikuvan rakentuminen tilanteesta ovat osittain päällekkäisiä ja yhtäaikaista tapahtumia⁴⁰. Kehollisen ja kognitiivisen synkronisaation on mahdollista päästä syntymään ja syvenemään, kun toiminnan ja havainnoinnin välinen ”palautesilmukka” toimii vapaasti kahden tai useamman toimijan välillä.⁴¹

Erilaiset synkronisaation mekanismit koordinoivat toimintaa hermoverkkojen, kehollisten liikkeiden ja sosiaalisen organisoitumisen tasolla. Schüllerin mukaan ihmiskulttuurit ja -yhteisöt ovat pitkälti koordinoituneet ja strukturoituneet synkronisoivien rituaalien kautta.⁴² Yhteiskuntaa synkronisoivia rituaaleja ovat vaikkapa määrättyt ruokailuajat, sapatti ja muut pyhät päivät, siirtymäriitit ja niin edelleen.

³⁷ Schüller 2011, 91.

³⁸ Norris 2005, 192-193.

³⁹ Schüller 2012, 90-91.

⁴⁰ Gallese 2000, 25.

⁴¹ Schüller 2012, 93-94.

⁴² Schüller 2012, 82.

3.2.1 Kehoskeema

Kehollinen kognition tutkimusperinne ja 4E teorit pyrkivät osaltaan haastamaan perinteistä kartesiolaista mieli-keho dualismia. Kuten olen aikaisemmin todennut, kognitiiviset prosessit eivät ole ymmärrettävissä vain pääkallon sisäisillä tapahtumilla, vaan aivoissa tapahtuva prosessi on dynaamisesti yhteydessä kehoon ja ympäristöön. Pyrin laajentamaan keho-mieli yhteyksien sekä sosiaalisen yhteenliittymisen välistä tematiikkaa tuomalla työhön vielä yhden keskeisen aihealueen, kehoskeeman.

Kehoskeema koostuu Shaun Gallangerin⁴³ mukaan vaistomaisesta tavastamme käyttäen kehojamme. Keho on oppinut säätelemään tasapainoa ja koordinoimaan liikkeitä suhteessa omaan kehoon, muiden kehoihin ja ympäristöön juuri kehoskeeman kautta. Kehoskeema viittaa siis siihen tapaan, jolla me ”olemme kehojamme”, miten ihminen kehollistuu osaksi ympäristöään. Kehoskeema on myös tärkeä osa sitä kognitiivista prosessia, jolla ihminen merkityksellistää maailmaa sekä suuntaa omaa toimintaansa kehollisena olentona. Kehoskeema on järjestelmä, joka sisältää ihmiselle ominaisen tavan käyttää kehoa. Se on ajan saatossa opittu, automaattinen ja monesti alitajuinen. Se on osa itse kehoa(soma), ei vain aivoja: lihaksia, hermoja, tunteita, aisteja, ja affektiivisiä kehon tiloja.

Schüllerin mukaan kehoskeema sisältä oman kehon lisäksi toisen kehon liikkeitä ja ominaisuudet, oli toinen keho sitten tanssiparin keho tai vaikkapa auto. Paritanssissa tutun parin kehosta tulee osa omaa kehoskeemaa. Samoin autoa ajaessa muodostuu helposti automaattinen ajotapa, jolla tiettyä autoa tapaa käyttää, tapa, jolla keho ajaa auton ”kehoa”.⁴⁴

Synkronisaation ja kehollisen rituaalitutkimuksen kannalta kehoskeema on olennainen teema, koska kehoskeeman voidaan teoretisoida olevan pitkälti se, joka synkronisoituu toisen yksilön tai ryhmän kehoskeemaan. Thomas Cordasin muotoilua mukaillen⁴⁵ kehollinen(somaattinen) tietoisuus tapahtuu sekä keholla havainnoinnin, että kehon havainnoinnin kautta: Keho havainnoi omaa kehoaa ja keho havainnoi toisia kehoja. Kehollinen havainnointikyky on tärkeä huomioida kollektiivisen kuohunnan syntymisen dynamiikkaa tarkasteltaessa. Rituaali kokoaa ihmisryhmän tarkkaavaisuuden yhteen halutulla tavalla, saaden aikaan jaettua emotionaalista ja somaattista tietoisuutta. Kollektiivisesti suunnattu ja jaettu tietoisuus rituaalitalanteessa vahvistaa jaettujen tunteiden kollektiivista ilmaisua, jälleen vahvistuen jaettuja emotioita, intersubjektiivisuuden tunnetta ja yhteisiä merkityksiä. Ryhmä pariutuu dynaamisesti yhteen jaetun kehollisen tietoisuuden, jaettujen ja

⁴³ Gallanger 2005, 234.

⁴⁴ Schüller 2012, 96.

⁴⁵ Cordas 1993, 138. Schüller 2012, 96.

yhdessä ilmaistujen emootioiden ja intersubjektiivisuuden tunteen kautta. Osa tästä dynamiikasta tapahtuu intentionaalisesti ja osa tiedostamatta. Esimerkiksi aiemmin mainitut peilisolut simuloivat automaattisesti toisten kehojen liikkeitä ja tunneilmaisuja, sekä liittää niihin merkityksenantoja. Kehoskeema tekee ryhmätilanteesta vuorovaikutuksellisen ja elävän kokemusmaailman, sekä rituaalin sisältämistä teologisista, kulttuurisista tai sosiaalisista merkityksistä ymmärrettäviä.

Millä muilla tavoilla synkronisaatio toimii kehoskeeman kautta, kuin kehollisen havainnoinnin kautta? Kehoskeeman kautta ihminen oppii ennakoimaan toisen kehon liikkeitä, jotta oman ja toisen kehon välinen koordinaatio toimisi saumattomasti ja kohtaamisen yhteinen kehoskeema pääsisi syntymään. Jotta kehollinen synkronisaatio pääsisi tapahtumaan, on molemmilla kehoilla oltava tarpeeksi yhtenäinen ymmärrys kohtaamisen luonteesta, tavoitteista ja toimintatavoista. Nämä ovat kaikki kehoskeemaan koodattuja merkityksiä. Dynaamiseen vuorovaikutustilanteeseen, esimerkiksi rituaalissa, sisältyvät rakenteet ohjaavat yhteisen kehoskeeman ja synkronisaation muodostumista. Rytmiset liikkeet ja toiminnan aikana soitettu musiikki saavat aikaan rytmisen pulssin, sekä siihen liitetyn toiminnan ennakointia.

Kiinnostavaa kehojen ja kehoskeemojen tasolla tapahtuvassa synkronisoitumisen prosessissa on se, että rituaalin tai muun strukturoidun toiminnan aikana kehot eivät suorita liikkeitä ja tekoja itsenäisesti tietoisesta ajattelun tai intentioiden ohjaamana, vaan ainakin osittain liikkeistä tulee rituaalin kollektiivisen toiminnan ohjaamaa. Kollektiivisen tilanteeseen uppoutumisen kyvyllä on synkronisaatiota vahvistava vaikutus. Mikäli kollektiiviseen toimintaan koodatut liikkeet ovat teknisesti haastavia, kuten tanssissa, saattaa synkronisaatioon liittyvän automaation saavuttaminen olla työlään harjoittelun takana. Rituaaliperformanssiin osallistuminen luultavasti alkaa muiden osallistujien kehojen liikkeiden imitoinnilla ja kopioinnilla, mutta – varsinkin tiivistä kehollista synkronisaatioita vaativissa rituaaleissa – rituaaliin osallistumiseen liittyy osin tiedostamaton kehollinen oppimisprosessi, jonka kautta uusi osallistuja oppii rituaalille ja rituaaliyhteisölle ominaisen kehoskeeman.

Schülerin artikkelia mukaillen etsin haastattelumateriaalistani merkkejä kehollisen synkronisoitumiseen johdattelevista käytänteistä, rodan osallistujien huomion ohjailusta, palautemekanismeista (perception-action loop) rodan eri toimijoiden välillä, kehoskeemasta ja sen oppimisen tavoista. Etsin merkkejä kollektiivisesta kuohunnasta ja yhteisöllisistä asenteista, jotka voidaan liittää synkronisaation kokemuksiin. Pyrin kartoittamaan sitä, mikä funktio synkronisaatiolla on rodassa ja capoeirayhteisössä. Yksi oletukseni on, että

synkronisaation prosessi rodassa ei tapahdu vain passiivisesti ja luonnostaan, vaan synkronisaation tilaan pyritään myös aktiivisesti.

3.2.2 Synkronisaatio dynaamisissa järjestelmissä

Kehojen dynaamisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa synkronisoitumista ja toiminnan koordinoitumista voidaan havainnollistaa dynaamisten järjestelmien teorian avulla, joka pyrkii mallintamaan muutoksia komplekseissa järjestelmissä. Klassinen esimerkki dynaamisesta järjestelmästä on tukevasti vaakatasoon asennettu naru, jonka kahdesta eri kohdasta roikkuu kaksi heiluria. Mikäli toisen heilurin painon työntää liikkeeseen, alkaa pian myös toinen heiluri liikkua. Muutos tapahtuu, koska heilurit ovat samassa langassa kiinni ja siis muodostavat dynaamisen järjestelmän. Heilurit oskilloivat omilla liikeradoillaan, kunnes löytävät yhteisen frekvenssin. Heilurien keskinäinen liike-energia on epäsymmetrinen, jolloin järjestelmä oskilloi synkronisoituvan ja siitä etäännyvän frekvenssin välillä, kunnes järjestelmän liike-energia on käytetty loppuun. (Pivotsky 2001)

Synkronisaatioon vaikuttavia tekijöitä ovat pariutumisen vahvuus sekä frekvenssin vireys.⁴⁶ Hyvin vahva pariutuminen voi ohjata järjestelmien oskillaation heilahdusliikkeitä kohti toisiaan. Mitä heikompi pariutuminen, sitä heikommin järjestelmät lähestyvät toisiaan. Frekvenssin vireydellä (frequency detuning) tarkoitetaan pariutuneiden itsenäisten järjestelmien ominaisuuksien välisiä eroja, jotka vaikuttavat siihen, miten synkronisoituminen vaikuttaa kuhunkin järjestelmään. Oskillaation rytmi voidaan jakaa in-phase ja anti-phase vaiheisiin.⁴⁷ Heiluriliikkeen vaiheella on merkitystä sen suhteen, mihin suuntaan synkronisaation dynamiikka lähtee ohjaamaan heiluriliikettä. Vaihe-erosta riippuen synkronisaatio voi ohjautua joko kohti identtistä tai vastakkaista oskillaatiota. Itsenäisissä dynaamisissa järjestelmissä ei voi tapahtua synkronisaatiota ilman oskillaatiota.⁴⁸

Systeemiteorian mukainen synkronisaatio on ideaali ja matemaattinen malli, jonka mukaan voidaan mallintaa toisiinsa vaikuttavien järjestelmien käyttäytymistä. Oskillaatiota ja synkronisaatiota tapahtuu kuitenkin myös kaoottisten ja kompleksien järjestelmien välillä (kuten capoeira rodassa). Järjestelmän ympäristö tuo synkronisoituneeseen järjestelmään kohinaa. Jotta yhteen pariutuneen dynaamisen järjestelmän oskillaatio voisi lähentyä, vaaditaan järjestelmän puitteilta stabiiliutta. Mitä heikommin dynaaminen järjestelmä on pariutunut yhteen, sitä herkemmin pariutuminen häiriintyy ulkoa päin tulevasta kohinasta.⁴⁹

⁴⁶ Pivotsky 2001, 11.

⁴⁷ Pivotsky 2001, 13-14.

⁴⁸ Pivotsky 2001, 15.

⁴⁹ Pivotsky 2001, 9-11.

3.3 Kollektiivinen kuohunta

Collective effervescence (CE, kollektiivinen kuohunta) on Emile Durkheimilta alunperin tuleva käsite, joka viittaa kollektiiviseen hermostolliseen ja emotionaaliseen kuohuntaan. ”The very fact of congregating is an exceptionally powerful stimulant. Once the individuals are gathered together, a sort of electricity is generated from their closeness and that quickly launches them to an extraordinary height of exaltation... Probably because a collective emotion cannot be expressed collectively without some order that permits harmony and unison of movement, these gestures and cries tend to fall into rhythm and regularity.”⁵⁰ Durkheimin mukaan CE:n muodostumiseen tarvitaan vain yhteen kokoontunut ryhmä ja yhdessä koetut tunteet nousevat luonnostaan esiin. Tunteiden luonteella ei sinänsä ole hänen mukaansa merkitystä. Kollektiivisen toiminnan nostamien jaettujen tunteiden lisäksi toinen CE:n tuntomerkki on kokemus pyhästä.

Lasse Suonperä Liebstin⁵¹ mukaan kollektiivisen kuohunnan lähteinä ovat interaktionaaliset, kompositionaaliset ja ympäristöön liittyvät tekijät. Interaktioon liittyvät tekijät viittaavat toiminnan sääntöihin, dynamiikkaan ja muihin vaikuttaviin elementteihin, esimerkiksi kehollinen synkronisaatio, rytminen musiikki sekä kehollinen ilmaisu ja vuorovaikutus, kuten tanssi. Rituaalin emotionaalista intensiteettiä nostavia tekijöitä voi olla korkeasti fokuoituneen toiminnan lisäksi myös ns. ei-fokuoitunut sosiaalinen dynamiikka, kuten joukkion kokoon ja koostumukseen liittyvät seikat. Liebstin mukaansa yksilöt valikoivat erilaisiin kollektiivisiin toimintoihin osallistumista sen mukaan, mikä vastaa heille ominaista kulttuurista pääomaa ja emotionaalista energiaa. Kulttuurisesti ja emotionaalisesti yksilölle sopiva kollektiivinen toiminta mahdollistaa onnistuneet mikro-interaktiot ryhmätilanteessa, jolloin tilanteen emotionaalisen energian (Emotional Energy, EE) intensiteetti pääsee kasvamaan. Nämä ovat ryhmän koostumukseen eli kompositioon liittyviä tekijöitä. Ympäristöön liittyviä tekijöitä puolestaan ovat rituaalin fyysinen koko suhteessa tilaan kokoontuneen ryhmän kokoon, eli tiheyteen liittyvät tekijät, kuten arkkitehtuuri. Myös vuodenaika ja muut fyysiseen ja yhteiskunnalliseen ympäristöön liittyvät tekijät vaikuttavat rituaaliin kokoontuneen joukon emotioiden tarttumisalttiuteen.

Maurice Bloch kuvaa rituaalissa tapahtuvaa synkronisaation kokemusta ryhmään sulautumisen kaltaisena tapahtumana: *”One enters a ritual mode of communication by radical modifications of ordinary behaviour... One often synchronizes one’s bodily and linguistic movements with those of others. This is so to the extent that one is not sure whether it is*

⁵⁰ Durkheim É (1995) *The Elementary Forms of Religious Life*

⁵¹ Liebst 2018, 29.

*oneself or another inside oneself who is acting and using ones´ s voice and one´ s body.*⁵²

Kollektiiviseen toimintaan ja sitä suorittavaan ryhmään uppoamisen tai ”hukkumisen” kokemus näyttää siis yhdistävän CE:n ja kehollisen synkronisaation teemoja, joskin CE voi esiintyä myös ilman kinesteettistä (liikkeellistä) synkronisaatiota⁵³.

Randall Collinsin Interaction Ritual teoria (Collins 2004) nojaa tämän kaltaisiin sosiaalisiin lainalaisuuksiin, jotka mahdollistavat onnistuneita mikro-interaktioita yksilöiden välillä. Hänen käyttämä termi tunne-energia (emotional energy, EE) on hyvin lähellä durkheimilaista kollektiivisen kuohunnan käsitettä. Collinsin teoriassa EE muodostuu rituaalitalanteessa kollektiivisesta fokuksesta ja emotioita aktivoivista symboleista (emotional entrainment). Rituaali interaktiossa syntyvä emotionaalinen energia muovaa osallistujien emotioita ja siten ohjaa ihmisten käytöstä sen mukaan, kuinka onnistunut rituaali on ollut kunkin yksilön näkökulmasta. Emotionaalinen energia auttaa ryhmäjäsennyden -identiteetin ja solidaarisuuden muodostumista, jotka vastaavasti vahvistavat emotionaalista energiaa tulevaisuudessa. Sosiaalisia rakenteita voidaan tarkastella tämän kaltaisina interaktioketjuina, jotka kerrostavat yksilöihin ajan saatossa omaa emotionaalista energiaansa.⁵⁴

Matthew Kearneyn mukaan Durkheimin kollektiivisen kuohunnan tutkimuksessa on vallinnut hämmennys siitä, millä tavalla ihmisryhmän tuttuus ja kollektiivinen toiminta edesauttavat kollektiivisen kuohunnan syntymistä, ja missä määrin molempia vaaditaan emotioiden syntymiselle. Oman tutkimuksensa pohjalta hän ehdottaa, että yhteinen toiminta on itsessään riittävää CE:n syntymiselle.⁵⁵ Hopkins et al. ovat puolestaan tutkineet kollektiivisen kuohunnan kokemuksia kuukauden mittaisella Hindujen pyhiinvaelluksella. Suuressa tapahtumassa CE näytti heidän tutkimuksessaan olevat yhteydessä jaettuun ryhmäidentiteettiin, joka epäsuorasti näytti auttavan osallistujia osoittamaan ryhmään kuulumistaan sekä kokemaan läheisyyttä muiden osallistujien kesken.⁵⁶ Gabriel et al. ovat meta-analyysissään tutkineet CE:n esiintymistä arkisissa kokoontumisissa. Heidän mukaansa kollektiivisen kuohunnan kokemukset voivat olla suhteellisen yleisiä, eivätkä rajoitu uskonnolliseen kontekstiin.

Kollektiivisten kokoontumisten on osoitettu lisäävän osallistujissa monenlaisia positiivisia tunteita ja psyykkisiä tiloja: onnellisuutta, positiivisia sosiaalisia uskomuksia,

⁵² Bloch 2002.

⁵³ Ks. Kovalinka et al. 2011

⁵⁴ Collins 2004, 12.

⁵⁵ Kerney 2018, 233.

⁵⁶ Hopkins, et al. 2016, 20.

identiteetin yhteensulautumista, henkilökohtaisen ja ryhmäitsetunnon kohoamista. Haidt⁵⁷ et al. ovat ehdottaneet Durkheimin teorian pohjalta, että ihmisillä on toisinaan tarve kadottaa itsensä suureen sosiaaliseen organismiin, jotta voivat ehkäistä kollektiivisen kuohunnan vastakohtaa ”kollektiivista yksinäisyyttä”. Eräällä CE:n arviointityökalulla (The Tendency for Effervescent Assembly Measure, TEAM) on todettu kollektiivisen kuohunnan lisäävän hyvinvointia edistäviä psykologisia tekijöitä, kuten vähentynyttä yksinäisyyden kokemusta, lisäävän positiivisia tunteita, tarkoituksen tunnetta omassa elämässä sekä transendenssin kokemusta.⁵⁸ Kollektiivista kuohuntaa on tutkittu empiirisesti viime vuosikymmeninä paljon.

Tutkielmassani seuran uskonnon sosiologian tutkimusperinteen lisäksi Schülerin atikkelin (2012) esittelemää teoriapohjaa synkronisaatiosta ja kollektiivisesti kuohunnan kehollisuudesta, jota laajennan edelleen viimeaikaiseen kognitiiviseen uskonnontutkimukseen ja rituaalitutkimukseen. Synkronisaatiota capoeirassa tarkastelen rodan rituaalissa ohjailtavan kollektiivisen tietoisuuden, palautesilmukoiden, rodassa esiintyvien ”tahdistimien” ja kohinan käsitteiden kautta. Kollektiivista kuohuntaa käsittelen Liebstin esittämien CE:n lähteiden kolmijaon, eli interaktionaalisten, kompositionaalisten ja ympäristöön liittyvien tekijöiden kautta.

3.4 Aikaisempi kognitiivinen tutkimus

Miles et al. (2009) ovat tutkineet synkronisoidun liikkeen havainnointiin liittyviä tulkintoja: Koehenkilöille näytettiin ensimmäisessä kokeessa videolta kuvamateriaalia eri tahtiin kävelevistä kahdesta ihmisestä. Toisessa kokeessa käytettiin askelten ääntä. Koehenkilöiden tuli arvioida kävelijöiden välistä yhteenkuuluvuuden tunnetta (rapport). Kokeessa käytettiin siis kävelyn liikekiertoa demonstroimaan liikkeiden koordinaation ja katsojan kokeman yhteyden tunnun välistä suhdetta. Kokeen tulokset osoittivat, että kävelijöiden yhteyttä pidettiin sitä vahvempana, mitä stabiilimpi liikkeiden koordinaatio kävelijöillä oli. Kävelyn liikekierron molemmissa ääripäissä yhteyden koettiin olevan vahvin, kun taas liikekierron välissä yhteyden tunne laski lineaarisesti. Koe on hyvä esimerkki synkronisoituneen ja koordinoitun kehollisen toiminnan havainnoinnin sosiaalipsykologisista vaikutuksista. Capoeira rodassa kahden pelaajan välistä kehollista toimintaa katsellaan jatkuvasti.

Konvalinka et al.(2011) ovat puolestaan tutkineet kollektiivista kuohuntaa tulisilla hiilillä kävelyn rituaalissa Espanjassa. Kokeessa mitattiin tulilla kävelijän, sekä rituaalia

⁵⁷ Haidt & Kesebir 2008, 37, 156.

⁵⁸ Gabriel 2020. 129–154.

seuranneiden sydämen sykkeitä rituaalin aikana. Yleisöstä oli poimittu kunkin kävelijän lähiomaiset ja näin voitiin vertailla eri ryhmien reaktioita rituaalin aikana. Kokeessa selvisi, että kävelijän tunteneet vastasivat hyvin lähelle samaa hermostollista kiihtymisen tasoa, kuin kävelijällä itsellään rituaalin aikana. Sen sijaan tuntemattomilla katsojilla ei pulssi (hermostollinen kiihtyminen) merkittävästi noussut rituaalia katsoessa. Kyseisen kokeen tulokset viittaavat siihen, että hermostollisessa synkronisoitumisessa on muitakin vaikuttavia tekijöitä, kuin peilisoluilta tuleva kyky peilata toisen liikkeiden ja tuntemusten aiheuttamaa sisäistä kokemusta. Synkronisoituvaan kiihtymyksen tilaan vaaditaan myös jokin tiedollinen komponentti. Tutkimuksen tekijät pohtivat, että tässä tutkimuksessa kävelijän läheisten ja tuntemattomien ryhmien välinen ero saattoi johtua joko itse rituaalin kulkuun liittyvästä tiedosta tai jaetusta ryhmäidentiteetistä. Capoeiraa pitkään harrastaneet jakavat monesti yhteisen ryhmäidentiteetin, ja rodan rituaalipraktiikka on vuosien saatiossa tullut tutuksi.

Kohne et al. (2016) ovat tutkineet liikesynkronisaation yhteyttä kinesteettiseen, emotionaaliseen ja kognitiiviseen empatiaan. He vertailivat capoeiraa ja tangoa breakdanceen ja salsaan. Capoeira on liikekieleltään hyvin samankaltainen breakdancen kanssa, samoin tango verrattuna salsaan. Capoeira ja tango sisältävät kuitenkin paljon enemmän synkronisoitua liikettä verrattuna verrokkilajeihin. Tutkimuksen tuloksissa kinesteettisen empatian kokemukset olivat capoeiran ja tangon kohdalla selvästi voimakkaampia kuin verrokkiryhmillä. Emotionaalinen ja kognitiivinen empatia korreloivat jonkin verran kinesteettisen empatian kanssa. Voidaan siis sanoa, että capoeiran sosiaalis-kulttuurisessa muodossa on vähintään kinesteettisen empatian (kyky eläytyä tai ymmärtää toisen liikkeitä ja liikkeellistä ilmaisua) kannalta jotakin erityistä, mikä ei selity pelkkien fyysisten liikkeiden muodolla. Se, miten lajia harrastetaan sosiaalisessa kontekstissa, on merkityksellistä.

4 Yhdessä hikoilua ja kaljan juomista

Tässä osiossa käyn läpi haastatteluaineistoani teemoittain. Kappalejakoani olen pyrkinyt jäsentämään soveltaen Risto Uron käyttämää kolmijakoa kognitiivisen rituaalitutkimuksen perspektiiveistä, joista käsin hän omassa tutkimuksessaan oli lähestynyt varhais-kristittyjen rituaaleja: 1. Ritual as action; 2. Ritual as cooperation; 3. Ritual and religious knowledge. Kuten luvusta selviää, capoeirassa on vaikeaa tai lähes mahdotonta erotella yksilön toimijuutta rituaalin kommunikatiivisista ja yhteisöllisistä aspekteista. Samoin rodan toimintaa ohjaavia kulttuurisia representaatioita ja henkilökohtaisia merkityksenantoja on haastavaa irrottaa yksilön tavoitteista tai pelityylistä. Traditio, yhteisöllisyys ja yksilön toiminta kietoutuvat rodassa yhteen.

Luvussa 4.1 kuvaan haastatteluista tulevaa kuvaa siitä, miten capoeiraa pelataan ja mitä capoeira rodassa tapahtuu. Luvussa 4.2 käsittelen sitä, millä tavoin haastateltavat kuvaavat oppimisprosesseja ja teemoja, joiden kautta capoeirakulttuuriin päästään sisään. Käsittelen luvussa myös heidän omia pedagogisia näkemyksiään, jotka valaisevat konkreettisemmin sitä, miten opettajien mukaan oppiminen capoeirassa tapahtuu. Lukuun 4.3 olen kerännyt haastateltavien henkilökohtaisia merkityksenantoja capoeiran ympärillä, miten kokemukset rodassa ja capoeirayhteisössä merkityksellistyvät sekä sitä, millaiseen rooliin capoeira uppoaa laajemmin heidän elämässään.

4.1 Capoeiran kehopraktiikka

Capoeiran pintapuoliset säännöt, tavoitteet ja pelin järjestys ovat suhteellisen helppoja luetella läpi.

M: No kuvaile vähän mitä capoeira rodassa tapahtuu.

H2: Joo. No ihan siis perushan on tietenkin, että pändi soittaa, porukka istuu ringissä ja, tai seisoo ringissä ja kaks pelaa keskellä capoeiraa. Se on niin ku tää näkyvä palanen

Bateria soittaa perkussionsoittimilla musiikkia ja rodan johtaja johtaa myös vuorolauluna tapahtuvaa laulua. Ringin keskellä tapahtuva capoeirapeli koostuu hyökkäävistä ja puolustavista liikkeistä, harjoitelluista liikekombinaatioista sekä näiden elementtien vapaasta improvisoinnista. Harjoituksissa opetellaan capoeiran liikemateriaalia ja liikekieltä, sekä pelin tavoitteita käymällä läpi teknisiä keinoja, joilla voi saada vastapelaajan kaatumaan tai muuten yllätettyä. Vastaavasti pariharjoitteina tavallisesti käydään läpi hyökkäysten vastaliikkeitä eli puolustautumiseen, väistämiseen, pakenemiseen tai vastahyökkäykseen tähtääviä liikkeitä ja lopulta opetellaan vastaliikkeille jokin mahdollinen vastaus. Rodassa opeteltua liikkeistöä käytetään vapaasti improvisoiden. Liikkeiden ja vastausten nopeatemponen vaihto tekee pelistä intuitiivista ja soljuvaa, jolloin saattaa hävitä taju siitä, kuka aloittaa liikkeen ja kuka vastaa.

Peliliikkeiden ”kysymysten” ja ”vastausten” välinen vuorottelu kuvaa hyvin sitä, miten vuorovaikutus tapahtuu hetkessä, sekä suhteessa parin toimintaan. Hyökkäykset katsotaan olevan onnistuneita, mikäli ne ovat mitoitettu oikein suhteessa parin teknisiin taitoihin ja rodassa edeltäneisiin tilanteisiin. Taistelun voittaminen tulee haastateltavien mukaan tehdä ”hyvin”, oveluudella, taidolla ja tyylillä. Samoin hyökkäysten väistäminen katsotaan tapahtuvan hyvin, kun toisen hyökkäyksen alta pakeneminen ei ole ylimitoitettu tai hyökkäykseen osaa vastata vastahyökkäyksellä. Kun väistöliike tapahtuu niin, että vastapelaajan jalka esimerkiksi heilahtaa toisen yli selkää viistäen tai hyvin läheltä päätä, on

väistäjän mahdollista mitoittaa myös onnistunut vastahyökkäys. Opetellut capoeiraliikkeet ja liikesarjat antavat mahdollisuuden ennakoita vastapelaajan liikkeitä, analysoida toiselle ominaista ja toistuvaa liikkumisen tapaa, sekä etsiä reittejä onnistuneille hyökkäyksille. Haastattelumateriaalissa tätä pelin dynamiikkaa verrattiin shakin peliliikkeisiin.

Hyökkäysten, puolustautumisen ja vastahyökkäysten teatraalista ja ulkoa opeteltua kulkua seuraamalla katsoja, varsinkin kokenut capoeirista, pystyy näkemään pelaajien välisen yhteyden. Haastattelumateriaalissa tätä yhteyttä kutsuttiin ”kuminauhaefektiksi”, jolla kuvattiin pelikumppanin kanssa läheiseen synkronisaatioon koordinoitumista ja yhteyden rikkomisen/rikkoutumisen välistä orgaanista vaihtelua. Kun synkronisaatio on saavutettu, voi sitä lähteä rikkomaan yllättävillä hyökkäyksillä. Synkronisaation kautta löydetyn harmonian yllättävä rikkominen on yksi tapa haastaa pelikumppanin kykyä reagoida ja vastata yllättävään peliliikkeeseen. Tilanne voi olla joko nopea muutos omassa liikkumisen tavassa, tai tilanteeseen voi liittyä johdattelua tai suunnittelua, jotta pelaaja pääsee suorittamaan jonkin tietyn hyökkäysliikkeen. Keholliseksi valehteluksi kutsun capoeirassa taitoa antaa toisen ymmärtää tarkoituksellisesti jotakin omista tulevista liikkeistä, joita ei lopulta suorita. Kehollinen valehtelu voi olla toisen houkuttelua tekemään jonkin peliliikkeen, mihin on valmiiksi suunnitellut vastauksen.

Capoeirapelin kutsuminen keskusteluksi (ks. Silvennoinen 2007) ilmaisee jotakin pelin dynamiikasta, mutta ei vielä siitä, mistä keskustellaan ja miksi. Jokaisella capoeiraryhmällä ja seuralla on omanlaistaan kulttuuria, joka määrittää sitä, miten capoeiraa pelataan ”hyvin”. Liikemateriaali on tavallisesti yhdenmukaista ryhmien välillä, mutta käyttäytymissäännöt ja rodan kulkuun liittyvät tavat saattavat vaihdella. Eroavaisuuksia löytyy berimbaun soittoon liittyen (angola, regional ja contemporanea ryhmien välillä), laulujen hyväksytyihin sisältöihin, kuin myös siihen, miten pelaajat saavat astua rodan tai miten bateriassa soittavat vaihtuvat rodan aikana. Haastattelujen mukaan toisissa ryhmissä saa laulaa uskonnollis-sävytteisiä lauluja ja toisissa ne ovat epätoivottavia. Haastateltavien välillä löytyi myös variaatiota siitä, miten uskonnollisiin elementteihin suhtauduttiin. Toisissa ryhmissä on luvallista ”rankaista” pelikumppania hitaudesta tai väärästä peliliikkeestä, esimerkiksi antamalla potkun osua.

Haastateltavieni välillä vallitsi jonkin verran eriäviä mielipiteitä sen suhteen, millainen käytös pelin aikana oli suotavaa, vaikka heillä oli taustaa samojen seurojen ja opettajien parissa. Toiset pitivät vastapelaajan ”häpäisyä” ja jossain määrin vahingoittamista sallittavana, tai ainakin rodassa luonnostaan läsnäolevana vaarana, johon piti olla valmis. Mitä vain voi tapahtua, kun astuu rodan. Toiset pitivät sitä ehdottoman kielteisenä. Harjoittelun

myötä jokaiselle capoeiristalle muodostuu henkilökohtainen pelityyli, preferenssit, tavoitteet ja sitä myöten myös käsitys sille, mitä capoeirapelissä on olennaista ja tavoiteltavaa.

Seuraavaksi olen poiminut haastateltavien vastauksia heidän omista näkemyksistään ja tavoitteistaan capoeira rodan pelissä:

H1: Millanen on hyvä peli? No siinä on selkeä yhteyden tuntu, niillä pelaajilla. Ne hymyilee, niillä on hauskaa, se tempasee mukaan, jotenki ympärilläkin olevat ihmiset lähtee siihen mukaan. Yhteys, yhteys on jotenki se määrittävä asia siinä.

Mä nautin semmosesta, tietynlaisesta leikkisyydestä ja haastamisen fiiliksestä. Et pistetään kaveri koville, mut jotenki tosi hyvällä energialla. Ja jotenki ihan liikkumisen kannalta, se semmone kuminauhamaisuus, et näkee et mä en voi mennä tohon suuntaan, semmone shakkimainen pelillisuus, että en voi mennä tonne, ja niin ku, tutkii niitä reittejä, et jos on hyvä, nii jos flow-tilan saavuttaa, ja tietää intuitiivisesti että minne kannattaa mennä. Se on sellasta ansojen jättämistä.

Oon jotenki analyttinen ja haen tiettyjä paikkoja ja pyrin koko ajan pelaamaan sillä tavalla, että, et jos kaverilla herpaantuu tai yhteys jotenki katkeaa, et siitä niin ku rankaisis siitä tavallaan (nauraa). Et siihen saa sen jatkuvuuden. Nii, et pyrin jotenki hakeen sitä, et joutuu oleen koko ajan hereillä, ku pelaa mun kanssa.

Ensimmäinen haastateltava kuvaa pelitilanteessa kokonaisvaltaisen läsnäolon taidon olevan tärkeä elementti pelikumppanin haastamisen ja huijaamisen kannalta. Hänelle siis osa mielen kamppailua rodassa on sitä, että pystyy pitämään oman havainnointikykyänsä terävänä läpi pelin. Shakkimainen pelillisuus kuvaa capoeiran peliliikkeiden yhteen sopivuutta, sekä analyttistä otetta pelin aikana. Pelikumppanin liikkeitä pyritään ennakoimaan analysoimalla tämän kehon asentoja, kehollista ilmaisua ja pelityyliään. Pelit rodassa kestävät kokemukseni mukaan muutamia minuutteja, vaihdellen sen mukaan, ollaanko rodan alussa vai lopussa. 15 minuutin yhtäjaksoinen peli lienee jo varsin pitkä. Muutamien minuuttien mittaiseen peliinkin mahtuu valtavasti tapahtumia, kokemuksia ja edellisen kuvauksen kaltaista kognitiivista prosessointia.

H2: Nii ite pyrin siihen, että saisi sen toisen kanssa, tai pystyisin ite ensin ohjaan sen toisen vaikka musiikkiin, että tää musiikki menee mun mielestä näin, että lähekkö sä tähän mukaan, yrittäis saaha sitä toista mukaan siihen rytmiiikkaan siinä liikkumisessa, joka sitte niin ku tois sitä kommunikaatiota vähä lähemmäksi, että no nyt aletaan oleen samalla viivalla. Ja sitte vasta alettais niin ku kysymään potkuja ja vastauksia. Parhailaanhan siitä voi tulla todella hienoa, et kumpiki vaan on siinä hetkessä ja ikään ku se musiikki ohjaa niitä kahta ihmistä, tai se koko kollektiivinen kokemus aiheuttaa sen pelin -- Nii pyrin siihen yhteyteen. Ikään ku toteuttamaan sitä rodaa, enkä olemaan sillä tavalla, niinku tietoinen.

Yhteyden tuntu ja siihen ohjautuminen toistuivat capoeirapelin kuvauksissa. Yhteys voi muodostua edellisen kuvauksen tapaan musiikin rytmiiikkaan ja rodan tunnelmaan ohjautumalla. Haastateltava kuvasi myös pyrkivänsä ohjaamaan pelikumppania niin, että pelitilanteesta muodostui yhteinen ”ymmärrys”. Hänelle siis yhteyden ja yhteisen tietoisuuden muodostaminen rodan eri osien välillä oli tavoitteellista.

H3: Sehän on se mun mielestä lähtökohta, et se pitää olla kivaa. Ja se on traditio. Pitää tehdä tietyllä tavalla, pitää olla tietyt tavallaan säännöt miten se etenee, ja mitä siinä pelissä tavotellaan, no sehän riippuu niistä pelaajista. Siinä voi tavotella jotain, tai sitten katsoa vaan mitä tapahtuu. Ja sitten päättää mitä tekee. Mut se on aina semmonen mun mielestä mikä aina niin kun, on aina pieni semmonen niin kun kamppailu. Se on aina pieni kilpailu, semmonen tilanne missä testataan sitä toista, katotaan kuka se on, niin kun oikeesti sisältä. Et se, capoeira rodassa näkee ihmisestä kuka se on ja mikä se on niin kun sisältä. Ja jos se on tuntematon tyyppi, niin se on kaikista parasta, koska sä et tunne sitä ja sit sun täytyy tavallaan oppii tunteen se siinä tilanteessa.

Kolmas haastateltava painotti pelin olevan hauskanpitoa, kamppailua, mutta myös sosiaalinen tilanne, jossa pääsee tutustumaan pelikumppaniin. Kamppailun aspekti nousi hänen puheessaan merkittäväksi tekijäksi, mihin paneudun syvemmin seuraavassa alaluvussa.

Leikki, kilpailu, hauskanpito, yhteyden luominen rodan ja vastapelaajaan olivat capoeirapeliin liitettyjä toistuvia luonnehdintoja. Kokemuksia rodasta kuvailtiin hyvin tunne- ja aistirikkaina, immersivisinä hetkinä, joihin panostettiin suuria määriä mentaalista energiaa. Rodassa oltiin täydellä kapasiteetilla läsnä. Jokaisella on oma pelityylinsä ja tapansa osallistua rodan kokonaisuena persoonana. Yksilöllisyyttä, henkilökohtaisuutta ja autonomisuutta korostettiin läpi haastattelujen: oli tärkeää saada tehdä juuri sellaista capoeiraa, mistä nautti ja joka sopi itselleen. Capoeiraliikkeitä ei menty vain suorittamaan rodan, vaan oma toiminta tuli olla hetkessä läsnäolevaa ja suhteessa rodan muuhun tunnelmaan.

Haastatteluissa puhuttiin capoeiran harrastamisen ja tekemisen yhteydessä monesti ”hyvästä capoeirasta”. Capoeira itsessään siis näytti sisältävän kulttuurisia ja henkilökohtaisia preferenssejä sen suhteen, millaista capoeiraa tavoitellaan. Koska capoeira on niin laaja kulttuuri-ilmiö, voi capoeiraksi kutsua monenlaista toimintaa. Hyvästä capoeirasta puhuminen kommunikoi jotakin niistä tavoitteista ja mahdollisesti arvoista, jotka olivat muodostuneet capoeiristojen omassa capoeiranäkemyksessä etualalle, ja siis ohjasivat heidän omaa toimijuuttaan rodassa. Oma capoeiranäkemyksistä rikastutettiin ja vahvistettiin mm. käymällä vierailevien opettajien tunneilla ja kiinnostavissa capoeiratapahtumissa. Mestret eivät niinkään toimineet aineistossani vahvoina auktoriteetteina oikeasta capoeiran harrastamisesta, vaan roolimalleina, keskustelukumppaneina ja inspiraation lähteinä oman capoeiranäkemyksen muodostumiselle ja kehittymiselle.

4.1.1 Malícia - Vaaraa ja nolouden tunteita

Haastatteluissani en paneutunut syvällisesti malícian, mandingan, malandron tai malandroagemin termien tarkkoihin sisältöihin tai termien eroavaisuuksiin.

Capoeiratutkimuksen piiristä olen löytänyt termeille seuraavia merkityksiä. Malícia on

oveluuden taitoa, sekä taitoa nähdä vastapuolen piilotettuja aikomuksia.⁵⁹ Malicia on kujeilua ja capoeiran omaa huumoria.⁶⁰ Mandinga tarkoittaa taituruutta, oveluutta ja capoeiran mytologioissa myös maagisia voimia. Mandinga on axé:n lisäksi mestren voimaa, jolla hän ”hallitsee” rodassa.⁶¹ Malandro⁶² ja malandroagem puolestaan kuuluvat Brasilian katukulttuuriin ja street-wise asenteseen.⁶³ Termeissä on siis paljon päällekkäisyyttä, mutta yhdessä ne kommunikoivat mielestäni hyvin keholliseen valehteluun ja muuhun capoeiran taituruuteen liittyviä nyansseja. Haastatteluissa puhuttiin haastamisesta, piilottamisesta, huijaamisesta ja oveluudesta, huumorista ja leikistä. Jälleen capoeiristat kuvaavat näitä pelin teemoja yksilöllisesti. Haastateltavien välillä oli saman suuntaisia mielipiteitä, mutta eroavaisuuksiakin löytyi.

H3: Se on ihan tosi, niin ku 99 prosenttii capoeira on mun mielestä tota (malicia). Tunnen sen tosi luontevaks ja ymmärrän miks se on niin ja se viihättää mua tosi paljon. Mä en nää sitä negatiivisena vaan nimenomaan tälleen voit testata sitä kaveria, antaa sen ymmärtää jotain, mitä ei oo oikeesti, mä katon onks se hereillä, ooks sä hereillä? Jos tuut rodan niin sun pitää olla hereillä. Mun mielestä se on aika luonteva. Tai totta kai pitää tietenki olla herkkä, nähä sen paikan. Ja capoeirassa nimenomaan mandinga on tosi tärkeä osa-alue. Toisilla on sitä enemmän ja toisilla vähemmän ja toiset oppii sen ja toisille on hankala oppii.

Ne on osa, osa mua, vahvasti mun capoeira ajatteluu. Niihin ei liity, niitten ei tartte olla mitenkään negatiivisia vaan, vaan tota, eteenpäin vievinä asioina. Ja mandinga, mandingero on tietty sellanen tyyppi joka pärjää tilanteessa ku tilanteessa. Sehän on niin ku capoeira rodassa paras mielentila. Sulla on se vastaus, että mitä tahansa, oli se sitte verbaalinen joku biisissä tai joku väistö ja vastahyökkäys tai mikä vaan, että tosi oleellinen ja must tuntuu, kun se ei ole niin selkeesti osa mejän kulttuuria, se on aika vaikee ymmärtää ja omaksuu. Se helposti tajutaan myös ilkeytenä, vaikka ei ole.

Haastateltava painotti sitä, että malícian teemaan ei liity ilkeyttä, vaikka se saattaakin näyttäytyä kiusaamiselta. Hänelle huijaamisen taito liittyy myös pelikumppanin huomiokyvyn testaamiseen, mutta lisäksi hän puhuu mandingasta laajempänä elämäntaitona. Nolostuminen näyttäytyi hänelle turhana tärkeilynä, josta vapautuminen tekee ihmisestä vahvemman persoonan. Puheessa korostuu testaamisen ja hännäämisen kulttuurisidonnaisuus, brasilialainen tapa, jota länsimaalaisen voi olla vaikea ymmärtää. Lapset osaavat haastamisen taidon luonnostaan, kun taas aikuiset ovat kadottaneet taidon turhalla korrektiudella ja jäykkyydellä. Elämässä on ”hajoittavia tekijöitä” joiden kohtaamiseen capoeirista oppii erinäisiä ”neuvottelutaitoja”. Oveluus ja haastaminen eivät kuitenkaan liity ainoastaan

⁵⁹ Stephens&Delamont, 545.

⁶⁰ Aula, 57.

⁶¹ Aula, 44.

⁶² “A man who lives without the drudgery of working, dresses smartly, dances divinely, moves seductively, is irresistible to women, a flaneur, the coolest guy in the city, a working-class hero.” Wikipedia.

⁶³ Stephens&Delamont, 544.

capoeirapeliin, vaan taito laajenee capoeirapelin keskustelusta lauluihin muuhun toimintaan rodassa, ja lopulta capoeiran ulkopuoliseen elämään. Siitä tulee tapa kohdata elämässä vastaan tulevia ongelmia. Toisaalla sama haastateltava satoi nämä teemat vielä selvemmin Brasilian slummien elämäkokemukseen ja taidoksi selvitä vihamielisessä ympäristössä. Siitä ympäristöstä haastateltava kertoo myös oppineensa haastamisen taidon, kun hänet itsensä on pistetty koville.

H3: Pitää olla sillee varovainen. Ja jos rodasta lähtee ulos sillee, että käännyt selän sille kaverille, niin se heti kyl näyttää, et vitsi sä et ollu hereillä. Et lähet tästä rodasta niin että katot tänne rodan päin koko ajan. Ja sillee, esimerkiks. Ja se, musta siitä muodostuu semmonen niin ku leikin ja, kyllä se leikkiä on mut siinä on semmosia vakavia elementtejä, siinä pelissä. Ja sit jos se ei oo hereillä, eikä osaa väistää, niin voi tulla osuma ja se kuuluu siihen peliin. Ja se ei oo tavallaan väkivaltaa, se on osa sitä kamppailun simulointia, mikä siinä on.

H3: Kyllä mä sytyn tosi helposti siitä, että siinä pelissä on vähä semmosta vaaraa, et se ei oo täysin sillee, siinä pitää olla varuillaan, et silloin siihen tulee sellanen taso, mikä viehättää mua tosi paljon

Capoeiran pelissä malícia osa on leikkiä. Leikin sisällä capoeiran kulttuurikontekstista otettu malícia luo sääntöjä tai toimintaa ohjaavia periaatteita. Kehon reaktioita, intentioita ja muuta kehon kieltä on vaikea kätkeä. Kehollinen valehtelu on capoeirassa taito, joka herättää kunnioitusta ja ihailua. Vaaran tunne ohjaa keskittymistä, kun vastapelaajaa ei voi päästää silmistään. Keskittymisen ja yhteyden hajoamisesta tulee rangaistus. Vaaran ja jännityksen tuntu oli hänelle huumorin lisäksi emotionaalisesti virittävä tekijä, kun rodassa voi tapahtua mitä vain. Pelikumppanin yllättäminen itsessään antaa myös mahdollisuuden yhteiselle naurulle, joka leviää helposti peliä katsoviin ihmisiin, ”tempaa rodan mukaansa”, kuten toinen haastateltava kuvasi.

H2: No siis huumorihan on mukavaa, et kyllä mä toivon et se on huumoria

H2: Mutta, niin kun mikä tahansa muukin tarinankerronta ku huumori, niin, kyllähän niissä tarinoissa on monesti opetus. Ja sitte ko tää capoeira on niin semmonen elämä pienoiskoossa, niin se voi opettaa vaikka just ihmisten kanssakäymisestä. Että tämmöstä juttua voi sattua, että oo sitte niihin tunteisiin ainaki valmis, voit toimia vaikka säikähtäki, tai et säikähä niin paljon. Ja sitte voi kertoa niitä hyviä vitsejä siinä liikkumisella.

M: Että huumorin kautta?

H2: Joo. Ehkä huumori on niin ku mitä itse suosisin. Mut ehkä tietyn tapainen opettaminen siinä, että voi olla että sitä pahuutta helposti tulee vastaan. Ja sitte ku on tommosessa virtuaaliympäristössä niin ku roda, kokenu jo niitä hetkiä, että tuli pahuus vastaan, ja tietää kumminkin lopulta, että tässä ollaan hyväntahtosesti liikkeellä, eikä niin ku oikeesti mitään pahaa satu. Nii se on semmonen mukava tämmönen niin ku virtuaaliympäristö missä voi varautua siihen maailman pahuutta vastaan. Nii sitte se on semmonen niin kun keinotekonen oppimekanismi. Ja siinä se näyttely olis hyvä, että pystys ottamaan sen roolin ja opettaa kaverille, että pahuutta on olemassa. Että nyt me voijaan leikkiä sen kans, sen

vaarallisen asian kans, mutta tuolla ulkona se voi tulla vastaan mutta ootpa jo tavannu niinko sen vaikean tunteen ja asian.

Tälle henkilölle malícia liittyy huumorin ja tarinankerronnan lisäksi varautumiseen maailman pahuutta vastaan. Tosin hänelle malícia näyttäisi ennemminkin olevan omiin tunnereaktioihin tutustumisessa ja huumorissa, kuin vastarinnan, itsepuolistuksen tai käytännön elämään liittyvien ”neuvottelutaitojen” opettelussa. Oman kokemukseni mukaan malícian opettaminen tapahtuu ennemminkin capoeirataitojen käytännön harjoittelun, rodaan ja capoeirayhteisöön osallistumisen kautta. Harvemmin siihen annetaan vaaraan varautumisen lisäksi konkreettista opetusta. Se on pikemminkin asenne, johon jokainen rakentaa henkilökohtaisen ja persoonallisen suhteen. Malícian ”huumori” ja tarinankerronta liittyvät myös erilaisten roolien näyttelemiseen pelin aikana.

Seuraavassa lainauksessa sama haastateltava jatkaa teemaan syventymistä:

H2: Kyllähän sitä aina saa mitä tilaa capoeirassa. Se on vähä semmone kirjottamaton sääntöki, että voit ikään ku tilata, että kokeillaanpa tämmösiäki juttuja, että tee sääki, nii mä yritän vastata, että voidaan itteä testata sillä. Et jos me nyt ruvetaan käyttäytyynki tälle, nii pärjäänköhän mä ite sen kanssa?

Ketään ei tietenkään nolata, se on aina huonoa, sellasia ei tartte harjotella, mutta tuota ihan vaan sellasia yllättäviä tunteita joita voi tulla tommosissa tilanteissa, että alkaa vaikka pelkäämään siinä pelatessa, kun toinen käyttäytyy jollaki tavalla, ei aiheudu mitään vaaraa eikä tehdä osumia, eikä kummempaa, mutta joku sen toisen käytöksessä saa aikaan sen, että nyt alkaa ahistaan ja vähä pelottaa nii sit voi puhua, että mä tein tämmösiä juttuja ihan tietosesti että sulla tulis tommonen olo. Että sulla voi tulla tommonen olo ku sä pelaat jonku kanssa, mutta se ei välttämättä tarkoita että se toinen olis niin ko oikeesti jotain mieltä, että se voi haluta peliliikkeenä tutustua tämmöseen ulottuvuuteen tässä mejän toiminnassa, että aiheutta sulle pelkoa, jollon sä vaikka meet vähä lukkoon ja, että sut on helpompi napata ja sitte siitä tuleeki hyvä vitsi lopuksi. Tästä mä oisin saanu sut kampattua vaikka.

Tässä haastateltava kuvaa mielestäni kiinnostavasti pelitilanteen vuorovaikutuksellisuutta sekä vastavuoroista ja ystävällistä suhdetta. Haastateltava näyttäisi olevan eri mieltä edellisen kanssa pelikumppanin nolaamisesta, mutta on hyvin mahdollista, että henkilöt vain painottavat omassa kerronnassaan eri asioita ja omaksumalla erilaisia rooleja. Samalla hän ei kuitenkaan pitänyt ongelmalliseksi sitä, että pelikumppani kokisi ajoittain haastavia tunteita pelin aikana. Hän piti tärkeänä sitä, että haastavat tilanteet pitäisi pyrkiä purkamaan myöhemmin sanallisesti. Kaikki haastatteleman capoeiristat painottivat sitä, että pelikumppanin haastamisessa tuli olla herkkänä ja se tuli osata tehdä hyvin.

Haastamisen intensiteetti ja tapa ovat vuorovaikutuksessa pelikumppanin pelityyliin ja pelin kirjoittamattomiin sääntöihin kuuluu, että yllytykseen myös vastataan. Pelikumppanin pelityyliin ja yllytykseen vastaaminen on yhdenlaista capoeirapeliin liittyvää reagoimista ja pelin rakentamista rodassa, mutta sama periaate toimii myös suhteessa musiikkiin, lauluihin ja

peliiä seuraavien reaktioihin. Rodan johtaja voi musiikin temmolla ja laulujen valinnoilla yllyttää pelaajia sekä rodan tunnelmaa haluamaansa suuntaan (tästä lisää opettajia koskevassa kappaleessa). Tiivistunnelmaisessa rodassa saa myös katsojien reaktioista välittömän palautteen omien peliliikkeiden, huumorin ja huijaamisen onnistumisesta. Nämä ovat esimerkkejä rodan järjestykseen ja periaatteisiin liittyvistä palautemekanismeista, joissa pelaajan reaktiot ja toiminta kiertävät pelikumppanin ja rodan osallistujien kautta ja peilautuvat takaisin pelaajalle, muodostaen eräänlaisen palautesilmukan. Tätä kautta rodan johtajan sekä capoeiraseuran sisäistämä capoeirakulttuuri ohjaavat rodan toimintaa sekä opettavat kunkin capoeirayhteisön toimintakulttuuria uusille tulokkaille.

Ensimmäinen haastateltavani mielsi haastamisen ja huijaamisen teeman henkilökohtaisina pelityyleinä.

H1: Joo toi on tosi mielenkiintoinen kysymys kyllä! Ihmiset suhtautuu siihen eri tavoin ja se on jotenkin freesiiä. Tunnen vaikka tyypin, joka haluaa pelata sillee, et se näyttää kaiken minkä se tekee, mut sitte sitä dataa tulee vaan niin paljon, että se jossain vaiheessa sit pääsee nappamaa, et se on se idea. Sit toinen tyyppi vaikka, jota kiinnostaa capoeirassa, pelatessa se vaikka että kuinka röyhkee voi olla. Mut kuitenkin pelata niin ku hyvää capoeiraa.

Itelle se semmonen tasapaino, tasapaino siinä, tai miten mä haluan pelata niin, että saa sen asian rullaamaan ennen kun lähtee jotenkin huijaamaan, et siinä huijaamisessa on mitään järkeä tai syvyyttä. Nii huijausta? Huijaus, en tiä siitä termistä sitte. Tasapaino, et se ei, ei niin ku oo tarkoitus saaha kaveria hermostuun, koska sillon on jotenki nihkeetä.

Mut sitte semmosia tasonvaihteluuta tietysti, et vähä niin ku testataan et kuin, tehään niin ku nopeudella ja ootko hereillä, onko kaveri hereillä, et semmonen kuminauhaefekti säilyy siinä. Yhteys ja sillee. Mut joo kyl se potkujen ja liikkeiden teeskentely ja niin ku jutun vaihtaminen on tosi iso osa pelaamista ja liikkeiden piilottaminen toisen liikkeen sisään, tavallaan myös niinku ekspressiolla, nii on tosi iso osa ja sen näkeminen, et siinä pelatessa, okei mä en voi mennä tonne, koska vaikka toi näyttää että se vaan pyörii tonne päin niin tulee jalka naamaan jos mä lähen tänne, minne se haluaa mun menevän. Se on osa sitä peliä.

Lainauksesta näkyy, että haastateltava koki antamani sanan ”huijaus” vieraana, eikä hänelle selvästikään capoeiraan liittynyt pahantahtoisuuden elementtiä edes siinä määrin, mitä kahdelle muulle. Sen sijaan omien intentioiden piilottaminen, toisen intentioiden havaitseminen sekä pelikumppanin vireystilan, huomiointi- ja reagointikyvyn testaaminen olivat oleellisia pelin tavoitteita. Röyhkeys pelissä näyttäytyi persoonallisena pelityylinä ja tietynlaisen roolin omaksumisena. Huijaaminen ja haastaminen voivat tapahtua yllättävillä ja nopeilla peliliikkeillä, mutta jotta siinä olisi ”syvyyttä”, tulisi pelin säilyä vastavuoroisena. Silloin pelaajat ovat ehtineet luomaan yhteisen ymmärryksen siitä, mitä heidän välinen peli on luonteeltaan ja ”asia rullaa”. Kun yhteys on muodostunut, voi sitä alkaa rikkomaan.

Toisaalla kyseinen capoeirista pohti sitä, että capoeirassa kannattaa aina pyrkiä pelaamaan kokeneempien pelaajien kanssa, koska sitä kautta oppii hyvin. Samalla hän kertoi,

että on myös omalla tavallaan kiinnostavaa ja haastavaa pelata vähemmän kokeneiden kanssa ja pyrkiä silloin sovittamaan omaa toimintaansa siihen, mitä pelikumppani pystyy ottamaan vastaan. Se toimii hyvänä esimerkkinä siitä, miten capoeiran kehollinen viisaus toimii rodassa ja miten se käytännössä myös siirtyy. Kokeneempi pelaaja ei pyri kukistamaan vähemmän kokenutta ylivoimaisilla teknisillä taidoillaan, vaan taistelun ja haastamisen intensiteetti pyritään pitämään sellaisella tasolla, että pelikumppani pystyy ottamaan haasteen vastaan.

Malícian kehollinen valehtelu on suoraan yhteydessä capoeirapelin keholliseen ilmaisuun, toimintaan sekä havainnoinnin tapaan. Huijaamisen, teeskentelyn ja piilottamisen teemat ovat jo hyvin kehittyneitä pelitaitoja ja konkreettisia esimerkkejä capoeiralle ominaisesta kehoskeemasta. Tässä vaiheessa capoeirista on sisäistänyt lajin liikekielen omaksi persoonalliseksi tyylikseen. Hän osaa lukea pelitilanteita ja vastapelaajan liikkeitä, sekä sovittaa omaa toimintaansa niihin. Huijaaminen vaatii myös tietynlaista empaattisuutta, jolloin capoeirista ymmärtää, että kun teen näin, vastapelaaja luulee että teen esimerkiksi päähän suuntaavan potkun. Tämänkaltainen ennakointi ja vastapelaajan reaktioiden ymmärtäminen luo kehittyneelle capoeiristalle tilaisuuden tehdä jotain odottamatonta. Yllättäminen vaatii myös tarkkaa ajoitusta ja reagointinopeutta. Capoeirassa oppiminen tapahtuu kehollisesti ja käytännöllisesti rodaan osallistumisen kautta.

Seuraavaksi siirryn axé:n eli energian käsittelyyn, jossa edellä kuvaamani palautemekanismit ovat myös toiminnassa.

4.1.2 Axé - Aivoissa kihelmöi

Axé on candomblé yhteyksiensä johdosta kiinnostava termi ja siksi pyrin havainnoimaan sitä, miten haastateltavani käyttivät axé:n ja energian termejä. En varsinaisesti nähnyt sanan käytössä yliluonnolliseen tai intuitionvastaisuuteen liittyviä uskomuksia. Axé suomennettiin tavallisesti hyväksi meiningiksi ja energiaksi. Tämän tutkielman kannalta kiinnostavaa termien käytössä oli se, miten sanaa käytettiin kuvaamaan kehollista ilmaisua, toimintaa ja kokemuksia rodassa. Arvioni mukaan axé ja energia toimivat pedagogisina termeinä, joiden avulla capoeirassa siirretään lajille ominaista kehoskeemaa ja kehollista kulttuuria.

H2: Kyllä se yleensä just sitte palkitsee, että jos ite pusket energiaa muihin ja ne syttyy ja ne tekkee paremmin kuin normaalisti tietävätkään, nii sit siitä tulee hyvä fiilis, että nythän me tehään tätä mahdollisimman hienosti. Mutta jos energia kuulostaa vähä hippimeiningilt, mut se fiilis kasautuu pienistä yksityiskohdista. Että jos kukaan ei hymyile ollenkaan, se vaikuttaa ja jos soitetaan isolla volyymillä se vaikuttaa tietyllä tavalla ja pienellä volumella se vaikuttaa tietyllä tavalla. Ja kaikki, kaikenlaiset pikku asuat, niin, ihmiset reagoi niihin.

Ihan vaikka pelkässä rodassa istuminen, niin on jonkullainen työ, että pitää tehdä kumminkin hyvin. Että jos loikoilee hassussa asennossa ja kattoo enempi jonnekki muualle siitä rodasta, kuin rodan suuntaan, niin kyllä saa muitten fiiliksen lässähtään kun niitten pää sanoo siellä pään sisällä, että eiks tää ookkaan siistiä, onks tuolla muuta siistimpää.

Tälle haastateltavalle energia nousee yhteisestä huomion keskittämisestä rodan toimintaan ja tapahtumiin. Se koostuu ja kasautuu kaikista rodan tapahtumista ja yksityiskohdista, sitä ylläpidetään tekemällä hyviä ja välttämällä huonoja tekoja. Hänen kerronnassaan esimerkiksi keskittymättömyys istuessa on energiaa häiritsevä tekijä. Toinen asia, jonka hän mainitsee on väkivaltaisuus rodan pelissä: jos pelaajalla jollain tavalla hermostuu pelin niin, että tämä alkaa tosissaan haluta potkaista toista. Sellainen lässäyttää rodan tunnelman, kun empaattisesti rodan reunalla katsovissa alkaa ahdistus ja jännitys nousemaan. Vaarallisenkin näköinen peli oli hänestä mahdollista rodassa, kunhan nopeat ja yllättävät hyökkäykset pysyvät kontrollissa ja potkua ei tahallaan pyritä osumaan. Kertomus havainnollistaa mielestäni hyvin pelin yksityiskohtaista ja kirkasta lukutaitoa, joka syntyy pitkän harrastamisen tuloksena. Esimerkiksi en ole itse varma, pystyisinkö havainnoimaan capoeiran pelaajissa vaihtuvia tunnetiloja näin tarkasti. Tosin en myöskään ole todistanut suoranaista tappelua capoeira rodassa.

Hyvää energiaa pidettiin hänen mukaansa yllä osoittamalla kiinnostusta yhteistä toimintaa kohtaan taputtamalla ja laulamalla. Kokemukseni mukaan axé:sta ja lainauksen esimerkin kaltaisista hyvän energian ylläpitämisen ja huonon energian välttämisen keinoista ei eksplisiittisesti, tai ainakaan näin yksityiskohtaisesti opeteta, vaan tietoisuus rodan käytösetiketistä siirtyy kehollisesti ja implisiittisesti capoeirakulttuuriin ja yhteisöön osallistumisen kautta.

Suoran neuvomisen sijaan mielummin vain keskeytetään sellainen peli, jonka rodan johtaja ei halua jatkuvan. Harvemmin rodan johtaja selittää auki tekemiään valintoja. Kokemukseni mukaan rodan johtava mestre saattaa myös esimerkiksi kiittää rodan päätteeksi osallistujia hyvästä energiasta. Silloin rodan tunnelma tulee myös nimetyksi ”hyväksi energiaksi”, ja termi pääsee juurtumaan rodan tuottamaan kokemusmaailmaan. Capoeiraopettajien tapoihin opettaa ja ohjata palaan lähemmin opettajia käsittelevässä luvussa.

Haastateltavan yksityiskohtainen kuvaus kertoo jotain siitä, miten keskeinen aspekti axé on capoeirassa. Capoeirassa kaikki tähtää siihen, että on hyvä fiilis. Axé rakentuu pienistä yksityiskohdista, joihin rodan osallistuvat reagoivat, ja empaattinen katsominen on väylä, jolla energia välittyy.

H3: Se on tota, se on energiaa, se axé. Sitä voi liikutella ja käyttää minne vaan. Moni tekeekin sitä ihan tietämättään. Se on läsnäoloa ja tilanteisiin reagoimista. Mut se on tosi vahvasti yhteisöllistä, tunnelman nostattamista. Et musta axé on siellä missä on paljon ihmisiä. Yhellä voi olla enemmän sitä, tarvitaan, että on useita ihmisiä ja ne niin kuin jollain tavalla, tekee sitä axéta ja, niin kun luo sitä.

Jos alottaa capoeiran ja siellä on monta tyyppiä siellä alkeiskurssilla, on tosi hyvä ja tiivis meininki ja kaikki tykkää treenaa siellä. Se on sitä axéta tosi paljon, mutta ihmiset ei välttämättä tiedä sen läsnäoloa. Ne on vaa sillee ihan hurmoksessa, ”tää on siistiä”, et jaksaa käydä siellä vuodesta toiseen ja sit se alkaa pikku hiljaa selviämään, että tää on niin ko energiaa. Tää toimii näin. Että tätä voi niin ku myös tehdä. Sä voit luoda sitä axéta siinä, tehdä hyvän baterian siihen ja soittimet on tosi hyvin vireessä ja sellasia energeettisiä biisejä ku laulaa, mitkä sisältää sitä axéta, mitkä on sitä varten, sitä nostattamista varten. Tai sitte sä esität ne sillee, että niissä on sitä energiaa. Sit se yhtäkkiä saattaa alkaa nousta tosi, tosi korkeelle se energinen taso.

Kolmannen kertojan puheessa korostuu myös yhteisöllisyyden elementti. Axé:a voi tehdä ja sitä voi käyttää kuin työkalua. Toisilla sitä on luonnostaan, mutta sitä voi myös opetella käyttämään. Axé on hurmosta, läsnäoloa, tilanteisiin reagoimista, määrätietoisuutta ja sitä on enemmän siellä, missä on paljon ihmisiä. Axé:n olemassaolon voi ymmärtää capoeira kokemuksen ja ymmärryksen karttuessa. Energiaa luodaan virittämällä soittimet hyvin sekä laulamalla tunnelmaa nostattavia lauluja. Mikäli rodassa axé ei yrityksistä huolimatta nouse, kannattaa hänen mielestään lopettaa ja mennä vaikka kaljalle. Niin tärkeä axé on koko capoeirakokemuksen kannalta.

Hänen kerronnassaan energiasta on tullut hyvin konkreettiselta kuulostava työkalu, joka on siirtynyt myös tapaan katsella omaa arkea. Capoeirassa opittu taito aistia ihmisten energiaa ylettyy työpaikalla ja muihin ihmissuhteisiin. Arjessa axé ei välttämättä ole samankaltaista hurmiota, kuin rodassa, vaan se voi olla myös hienovaraista määrätietoisuutta.

H1: Mikähän se sitte ois, se hyvä energia. Nii se on semmosta harmoniaa kanssa, ympäristön kanssa, sen tekemisen kanssa. Jonkunlaista persoonan, persoonan kanssa siinä. Et, nii, joku joka rentouttaa ihmisiä.

Varsinki musiikissa, et pääsee myös, jos pääsee siihe johonki flow-tilaan, jossa jotenki se ilmaisu tuntuu täysin vapaalta. Samoin niin ku pelatessa, et jos on jotenki, nii jotenki flow-tilassa ja se tulee ihan semmonen, varsinkin musiikissa voi tulla, kun sitä tehdään yhdessä ja pääsee jotenki ilmaseen itteään ja silloin jotenki energiaa vapautuu. Ja ihan parhaimmillaan soittaessa ja laulaessa on ollu hetkiä, jolloin ihan kihelmöi sillai aivoissa. Se tulee sen ilmaisun kautta ja sen kokemuksen, et se vaan jotenkin virtaa. Virtaa sieltä.

Nii se on, jotenki, tärkeä osa sen niin kun energian tuomisessa (ilmaisullisuus).

Edellisessä haastateltava kuvaa hyvän energian olevan yhteydessä persoonalliseen ilmaisuun rodan pelissä ja musiikin soitossa. Energia on harmoniaa ympäristön ja oman toiminnan välillä. Kun oma ilmaisu pääsee virtaamaan vapaana esimerkiksi yhteisen musiikinsoiton aikana, energiaa vapautuu. Haastateltava käyttää flown ja virtauskokemuksen käsitteitä ja kuulostaakin, että kokemus axé:n ja energian vapautumisesta on lähellä flow-kokemusta. Haastateltava kuvaa hyvää energiaa capoeirapelissä iloksi, taidoksi ja

huomiointikyvyksi, jotka haastateltava sanoo tulevan kokemuksen kautta. Energia on olemisen tapa ja se tarttuu muihin. Capoeirista maalaa axésta kuvan voimakkaana hetkeen uppoutumisen tilana, jossa capoeirataidot ja omat intentiot pääsevät virtaamaan vapaasti.

Bateria antaa energiaa, rodan johtaja on vastuussa energian lopullisesta ylläpidosta, kaikki rodassa ylläpitävät energiaa, erilaiset ritualistiset käytännöt rodassa ”asettavat” oman energiansa, roda on energinen prosessi. Energia -sanon käyttö oli haastatteluaineistossa sen verran laveaa, että olettavaa, että sanaan ei tarvitse liittyä tiukkarajaista filosofiaa tai metafysisiä käsityksiä. Samalla sanon lavea käyttö voi antaa mahdollisuuden sisällyttää myös eksplisiittisempiä uskonnollisten perinteiden (kuten candomblé, umbanda) käsityksiä omaan capoeirapraktiikkaan.

Axé on malícian rinnakka esimerkki siitä, miten capoeirataitojen kehollisella ja kokemuksellisella luonteesta. Näiden sanojen sisältö ja käyttötarkoitus muodostuvat suhteessa capoeiran välittämiin kehollisiin kokemuksiin rodan yhteisöllisessä kontekstissa. Näin axé ja malícia ovat esimerkkejä capoeiran välittämästä kehoskeemasta. Silloin näistä termeistä on tullut tekniikkaa, jolla capoeirista liittyy kehollisesti osaksi yhteisöä sekä tekniikkaa, jolla capoeirista voi kehollisen toiminnan kautta saavuttaa sosiaalisiin suhteisiin liittyviä tavoitteitaan. Ne näyttävät myös jäsentävän ja selittävän capoeiristalle sitä, miksi ja miten tiettyjä asioita tapahtuu heidän kohtaamassaan sosiaalisessa maailmassa. Termit toimivat tapoina kommentoida ja käsitteellistää rodassa vastaan tulleita kokemuksia ja ohjata oppilaita kohti haluttuja mielentiloja sekä toimintaa.

4.2 Osallisuus, yhteistyö ja oppiminen

Näennäinen vapaus rodassa tehdä mitä vain, yhdistettynä capoeirakulttuurin rikkauteen on mielestäni huomion arvoinen asia. Olennaiseksi seikaksi tämän moninaisuuden keskellä tulee capoeiraryhmän tunteminen, taito havainnoida rodassa eteen tulevia tilanteita sekä sen mukaan sovittaa omaa toimintaansa ryhmän kulttuurin ja yleisen tunnelman mukaan. Kyky mukautua ja soveltaa ovat olennaisia capoeirataitoja. Kaikki haastateltavat painottivat capoeiratradiation tärkeyttä, mutta tradition tuntemisen tärkeyttä perusteltiin eri tavoin. Yhdelle traditio oli enimmäkseen tärkeää sen takia, että kaikilla olisi jollain tasolla samanlainen ymmärrys siitä, mitä capoeira on ja miten rodassa tulee käyttäytyä. Traditiolla näytti hänelle olevan puhtaan funktionaalinen arvo, joka mahdollisti rikkaat yhteisölliset kokemukset. Toiselle puolestaan traditiolla näytti olevan itseisarvoisempi merkitys, jonka kautta hän löysi capoeirasta ”syvyyksiä” ja ymmärrystä elämästä yleisemminkin. Traditio tuli tuntee, jotta harrastaja pystyisi ymmärtämään miksi tiettyjä asioita rodassa tehdään. Vasta sen

jälkeen on mahdollista muodostaa oma capoeiratyö ja oma tulkinta lajista, ”mennä eteenpäin”.

Haastatteluissa tuli esiin ohje, että uuden ryhmän järjestämässä rodassa vierailtaessa on toivottavaa havainnoida ryhmän kulttuuria ja tapoja huolella ennen aktiivista osanottoa rodan toimintaan. Näin vältetään ryhmän etikettisääntöjen rikkomiselta, josta voi seurata hankaluuksia tai jonkinlainen nolaaminen tai muu rangaistus. Edelleen, se, onko väärin käyttäytyvää henkilöä suotavaa häpäistä tai vahingoittaa rodassa, riippuu kunkin ryhmän kulttuurista. Yksi haastateltavani kertoi, että vieraillessaan uuden ryhmän rodassa Brasiliassa häntä saatettiin ”testata” pyytämällä rodan alussa soittamaan birinbauta ja laulamaan laulu. Tällainen ”kylmään veteen heittäminen” on toisaalta malíciaan eli hujaukseen liittyvä ele, mutta se on myös tapa ottaa vierailija vastaan osaksi ryhmän toimintaa. Capoeirataitojen demonstrointi voi toimia eräänlaisena mikrosiirtymärituaalina, jonka kautta tulokas integroidaan osaksi ryhmää.

Kunkin ryhmän ja koulukunnan sisäisen kulttuurin ymmärtäminen on siis jossain määrin yhtä tärkeää, kuin fyysisten liiketaitojen tekninen hallinta. Capoeira tapahtuu aina yhteisössä ja on läpeensä yhteisöllistä.

4.2.1 Mestret

Opettajien asema ja auktoriteetti ovat kiinnostava teema capoeirakulttuurissa, ja haastattelumateriaalissani tuli esiin erilaisia tapoja suhtautua opettajiin ja opettamiseen. Joitain opettajia pidettiin mystisinä hahmoina, joiden pelitaidot ja tavat ohjata rodan kulkua herättivät ihailua, kunnioitusta ja ihmetystä. Materiaalini vahvistaa tutkimuskirjallisuudesta tullutta käsitystä⁶⁴, että mestren auktoriteetti perustuu pitkältä hänen demonstroimiin capoeirataitoihinsa. Joidenkin haastateltavien oli kuitenkin vaikea kuvailla sitä, mikä tärkeän mestren opetuksessa tai olemuksessa on ollut erityistä tai käänteentekevää. Mestren energia, ilo, taidot, tämän tarjoama haaste ja mystisyys olivat haastateltavien mainitsemia attribuutteja, joita pidettiin inspiroivina.

Yhdelle haastateltavalle oma capoeiramestre oli myös henkinen auktoriteetti ja suhteeseen liittyi eksplisiittisemmin henkistä, moraalista ja maailmankuvallista opetusta. Tämä kertoi, että opettajallaan oli taustaa umbanda uskonnon piiristä, joka heijastui mestren capoeiranäkemykseen. Henkisyys liittyvät teemat olivat kuitenkin laajemmin tulleet heidän välisessä suhteessaan esiin vasta henkilökohtaisen tutustumisen myötä, ei niinkään capoeiraharjoituksissa. Itse en ole tavannut kyseistä opettajaa, mutta haastattelusta ymmärsin

64

niin, ettei umbandaan liittyvät sisällöt olleet tavallisesti tämän opetuksessa muute esillä, kuin implisiittisesti. Myös toinen haastateltava kuvasi samaista opettajaa mystiseksi ja nimesi hänet opettajaksi, jolta on saanut paljon vaikutteita. Hän kuitenkin karsasti uskonnollisia teemoja capoeiran ympärillä.

Haastateltavat kuvasivat eri tavoin suhdettaan mestren auktoriteettiin. Jotkut pitivät mestren tiukkaa auktoriteettia epätoivottavana ja pitivät tärkeänä omaa autonomiaansa. Eräs nosti esiin esimerkin tapauksesta, jossa mestre on kieltänyt vierailemasta toisten seurojen ja ryhmien treeneissä. Oma mestre sen sijaan oli kehottanut vierailemaan kaikissa seuroissa ja rodissa, mitä haastateltava piti rohkeana tekona ja tärkeänä oman autonomiansa kannalta. Kaikilla haastateltavilla tuntui olevan intuitiivinen ja itseohjautunut tapa kerätä eri opettajilta taitoja ja virikkeitä rikastuttamaan ja tukemaan omaa capoeiranäkemystään. Toisaalta mestre nähtiin capoeira tradition sisäistäneenä asiantuntijana, jolla on yhteys capoeiran juuriin. Silloin mestren auktoriteetti näytti perustuvan hänen demonstroimien capoeirataitojen lisäksi siihen, että hän on kehollistanut tradition ja historian tavalla, joka antaa hänelle kyvyn kertoa, mitä capoeira on ja miten sitä harjoitetaan. Tradition kehollistuminen mestren persoonassa antoi tälle erityistä viisautta elämästä.

H3: Se mikä mua kiinnostaa mestareissa on se, mitä ne tekee minäkin hetkenä siellä rodassa. Tai tunnilla. Et miten ne hoitaa niin kun asian. Miten ne kohtaa, miten ne suhtautuu ihmisiin ensinnäkin siellä ympärillä, miten ne ratkasee jos tulee joku ongelma, miten ne hoitaa sen. Tai tota millä lailla ne saa jonku ihmisen oppimaan asian, sehän on ihan super mielenkiintosta, minkälaisia pedagogisia keinoja ne käyttää. Miten ne suhtautuu maailmaan, niin kun yleisesti. Se kaikki heijastuu siihen, miten ihminen toimii, miten ne suhtautuu ulospäin, liittyy siihen miten ne on sisällä. Ja jotkut osaa, tekee asioita sille tosi mielenkiintoisesti ja mä nään niissä sellasta samaa ajattelumallia tai tapaa, mikä on läheinen itselleni, niin sitten koen semmosen yhteyden, että tolla on samanlaisia keloja tai ainaki joskus ollu, että se tekee noin. Mua kiinnostaa rodassa kattoo miten mestre soittaa, miten se tulee siihen, mitä se näyttää kun se halua mennä soittaaan, minkä biisin se laulaa ja kenelle se laulaa. Ja sit kun vaihtuu pelaajat, tulee toiset tyypit, miten se reagoi noihin. Se on tosi mielenkiintosta. Sellasen asian oppii ihmiseltä jolla on kokemusta ja capoeiramestrellä on kokemusta ja sen takia tollasten asioitten tarkkailu näyttää sulle, että miten se asia pitäis hoitaa. Että miten capoeirassa ollaan, miten kannat ittees, miten sä suhtaudut, kuinka rauhassa sä oot vai mentäks sä malttis..

Mestreltä opittiin vierailemalla capoeiratapahtumissa, joissa tämä oli opettamassa, viettämällä aikaa opettajan kanssa sekä tarkasti havainnoimalla opettajan tekemiä valintoja rodan aikana. Mestre opettaa esimerkillään, ja hän on esimerkki siitä, mitä capoeira pohjimmiltaan on. Eräs haastateltava sanoi, että on kiinnostavaa nähdä miten mestre reagoi vastaan tuleviin tilanteisiin ”hyvinkin eri tavoilla, mutta tilanteeseen nähden aina oikein.” Häneltä sain sellaisen kuvan mestreistä, että capoeiratradiation ja -kulttuurin sisäistyminen tulevat esiin intuitiivisena reagoinnin ja soveltamisen taitona vastaantuleviin tilanteisiin. Tätä verrattiin Brasilian faveloihin sijoitettuun malandroagemin hahmoon, jolla on katuviisautta

liikkua ja toimia vaarallisessa ympäristössä aina valppaana ja valmiina reagoimaan vastaan tuleviin tilanteisiin.

Konkreettisten liikkeellis-teknisten pelitaitojen ja soiton opettamisen lisäksi, ja erityisesti, mestren rooli on fasilitoida rodan johtajana. Rodan johtaja on päävastuussa soitosta, laulusta, rodan tapahtumien kestosta, pelaajien vaihdoista ja niin edelleen. Hän laulaa monesti myös vuorolaulujen soolo-osuudet, johon koko muu roda vastaa. Haastateltavat sanoivat, että capoeiramestre on ”vastuussa rodan energian ylläpidosta”. Mikäli rodan osallistuvat eivät toimi toivotulla tavalla, laulavat liian hiljaa tai eivät keskity peliin, on rodan johtajalla vastuu johdatella tai ohjeistaa toimintaa haluamaansa suuntaan. Esimerkiksi hän voi ohjeistaa rodan taputtamaan ja laulamaan lujempaa, mikäli rodan energia ja intensiteetti ovat matalia. Hän voi myös kommentoida pelitilanteita huudahduksilla, laulujen valinnoilla sekä suuntaamalla laulua jollekulle rodassa. Näin rodan kokemuksemme ja tunnelma kehittyvät.

Kehollisen synkronisaation näkökulmasta mestren rooli on oleellinen, koska hän on malli, joka määrittää sen, mitä hyvä capoeira kussakin ryhmässä ja seurassa tarkoittaa. Mestre toimii rodassa ikään kuin ”tahdistimena”, joka ohjailee rodan energian tasoa, tunnelmaa, kestoa ja vaihdoksia, jotta rodan axé, hyvä meininki, kollektiivinen kokemus pääsee syntymään, tiivistymään ja tempaamaan rodan osallistujat mukaansa. Oman kokemukseni mukaan mestret opettavat minimaalisesti sanallistamalla tai selittämällä peliin liittyviä tavoitteita, vaan opetus on hyvin käytännönläheistä peliliikkeiden ja käytösetiketin opettelua. Haastatteluni sekä tutkimuskirjallisuus⁶⁵ tukevat käsitystäni.

4.2.2 Traditio

Eroavat näkemykset mestreistä näyttivät osittain liittyvän eriäviin näkemyksiin tradition merkityksestä. Tradition merkitys näyttäytyi haastateltavilleni oleellisena capoeiran identiteetin kannalta. Toiselle traditio oli kuitenkin vain yhteisesti sovittu asia, joka yksinkertaisesti määrittä sitä, miten capoeiraa tehdään. Capoeiran moninaisuuden keskellä kunkin ryhmän mestre ja ryhmän kulttuuri määrittivät sen, miten vierailijan tuli pelata ryhmän rodassa capoeiraa. Tradition tunteminen oli yksinkertaisesti väline sille, että ryhmässä vallitsi yhteinen ymmärrys siitä, miten capoeiraa tehdään. Yksi haastateltava artikuloi omaa suhdettaan traditioon seuraavasti:

H2: Että toki aitous on pitäny aatella, että otetaan kaikki vastaan ja niistä pitää vähä kattoo, että onko tää ihan ookoo, että mitä me halutaan jatkaa täällä.

⁶⁵ Stephens & Delamont 2013.

Kaikki on joku luonu. Se on tärkeää se perinne, mutta sitä pitää kans makustella, että mitä tämä on ja mistä tämä tulee. Mutta en lähe ite luomaan mitään suurempia juttuja kyllä, koska tää muuttuu nyt jo niin hirveellä vauhdilla tää capoeira. Että tykkään ikään ku kulttuurin vaalimisesta siinä mielessä, että yritetään pitää kiinni, mut ei sillee hampaat irveessä, että on sitte semmosiaki, että hirveesti ruvetaan et joo että tämä nyt ei kuulu, sitä ei saa näkyä ollenkaan ja tämä nyt ei kuulu, ja sit aina löytyy joku niin ku, et minkä takia se ei kuulu. Joku on sen vaan luonu jossaki

Semmostaki perinnettä on nähny, en tiä mistä se tulee, että, et pändi nousee ylös ja soittaa ja kiertää sen rodan ulkopuolella ympäri. Onhan siinä fiilistä. Luohan se tiettyä mystistä tunnelmaa siihen, että nyt tässä ikään ku suoritetaan joku rituaali, ja sit se tuo tietynlaisen keskittymisen tason siihen tekemiseen, että aa, joo, mä oon tosiaan tämmöissä capoeira rodassa ja että nyt tapahtuu jotain. Että helposti voi mennä sillee, että istut capoeira rodassa ja kättelet jotain muuta toimintaa ja mietit jotain muita asioita ja odottelet vaan pelaamaan pääsyä, että. Tuommonen on hyvä semmonen huomion vangitseminen

Tässä näkyy capoeiran rituaalisiin tapoihin liittyvää variaatiota ja mahdollisesti rituaalista innovatiivisuutta. Tradition rikkauteen suhtauduttiin siis toisaalta kunnioittavasti, toisaalta leikkisästi, mutta myös välineellisesti. Tavat ja traditiot ovat toimivia, kun käytänteen avulla saadaan esimerkiksi suunnattua rodassa olevien huomiota halutulla tavalla. Tradition valikoinnin kautta rakennettiin myös ryhmän omaa identiteettiä. Samaiselle haastateltavalle oli tärkeää, että sai tehdä itselle sopivaa capoeiraa, eikä toimintaa kontrolloitu ulkoa käsin. Brasilialaista kulttuuria ja kieltä capoeirassa tämä sanoi pitävänsä lähinnä hankaloittavana tekijänä harrastuksen syvenemiselle, koska se vaatii paljon perehtymistä ja työtä.

Tradition tunteminen on olennaista laulujen merkitysten, kuin myös pelin teatraalisten eleiden ymmärtämisen kannalta. Haastattelumateriaalissa toistui ilmaisu ”yhteisen näkemyksen” löytämisestä parin kanssa pelatessa. Tällä tarkoitettiin liikkeellistä ja rytmillistä yhteisymmärrystä, sekä jonkinlaista mielen yhteyttä, jolloin pelaajien välille muodostuu selkeä suhde, kuten erilaisia roolituksia. Monet rodassa toistuvat teatraaliset eleet ovat peräisin capoeiran historiasta: esimerkiksi sellaisten eleiden esittäminen, kuten hiekan heittämistä toisen silmille tai puukotuksen esittämistä ei rodassa pysty tekemään tyylikkäästi ja ”oikein” ilman tradition tuntemista sekä tradition omaksumisen kautta tulevaa ymmärrystä siitä, koska kyseisiä eleitä pystyi käyttämään. Tradition kautta tulee myös ymmärrys siitä, millä tavoin käsiä sai käyttää hyökätessä: capoeirassa hyökkäykset tapahtuvat normaalisti jalkoja tai päätä käyttämällä; silti käsillä tapahtuvaa hyökkäystä, kuten avokämменellä parin kasvoihin lyömistä ei varsinaisesti ole kielletty. Jatkuva käsillä huitominen sen sijaan saattaa saada aikaan ”kurinpalautuksen”, eli aggressiivisempaa peliä vastustajalta, yleistä paheksuntaa tai pelin katkaisemisen rodan johtajan taholta.

Tradition tuntemus on siis olennaista onnistuneen rodan kannalta. Rodassa pelaavalta odotetaan vähintään muutaman capoeiraliikkeen osaamista, jotta peli on ylipäänsä

mahdollista. Sujuvaan peliin vaaditaan, että tekniset taidot on myös sisäistyneet ja kehollistuneet pelaajan omaksi pelityyliksi, jolloin liikkeiden koordinointiin on muodostunut tarkkuutta ja automatiikkaa. Silloin niin vastapelaajan kuin rodassa katsojien on helppoa seurata pelin logiikkaa ja pelaajien ”ajatuksen kulkua”. Samoin on tradition ymmärtämisen suhteen. Kun pelin säännöt, logiikka, tekniset taidot sekä traditio ovat pelaajille ja katsojille tiedossa, on mimiikan ja muun kehollisen kommunikaation kautta mahdollista rakentaa osallistujille ymmärrettävää tarinankerrontaa. Näin rodan pelin tapahtumat luovat yhteisiä merkityksiä ja draaman kaaria, jotka muodostavat tärkeän osan rodan kokemusmaailmaa.

Traditioon suhtauduttiin myös erityisen viisauden lähteenä:

H3: Yhteys siihen (capoeiran) historiaan on siinä traditiossa. Ja niihin, jotka on harrastanu ja luonu sitä aikasemmin, niin se yhteys on siinä traditiossa. Ja se yhteys afrobrasilialaiseen kulttuuriin on nimenomaan siinä traditiossa. Et miten siinä on chamadat rodassa, siinä soitetaan tietyllä tavalla ja siinä on tietty järjestys miten se alkaa se roda ja millasia kappaleita soitetaan ja millasia biisejä soitetaan eri tilanteissa, se on kaikki sitä traditioo. Se on vähemmän kamppailua, mut enemmän traditioo, näin mä sen nään. Mua puhuttelee traditiot, koska niissä on jotain semmosta pitkäkestoista ja jatkuvaa. Ne on niin kun syntyneet aikojen saatossa ja tavallaan vakiintuneet, vakiintuneita asioita ja ne merkitykset. Siinä ei oo niin kö tyhjää, löysää yhtään. Ainakaan capoeira angola rodassa ei oo tyhjäkäyntiä yhtään. Jokaisella hetkellä, asialla, sanalla, eleellä, kaikilla on joku merkitys, se liittyy johonkin. Capoeiraidentiteetti lähtee sieltä traditiosta ja sen sellasesta ymmärtämisestä.

H3: Et jos ymmärtää mistä asiat on lähteny ja miks ne on syntyneet, mihin tarpeeseen ne on syntyneet. Sit tavallaan se sun lähtökohta on selkee. Voit siihen alkaa rakentaa ja omaksuun lisää asioita. Sit jos jää se niin kun roots-osa sieltä niin kun, ei tiedä tai ei oo ottanu selvää siitä ja se tuntuu, vähä on irrallaan, mun näkemyksen mukaan. Jos haluu ymmärtää capoeiraa niin pitää tietää se core, se roots sieltä.

4.2.3 Capoeiranäkemykset, opettajuus ja kehittyminen

Capoeiraan liittyvät oppimisprosessit tapahtuvat capoeirayhteisöön, capoeiratunneille, tapahtumiin ja rodan osallistumisen kautta. Capoeirataidot opitaan opettajia tarkkailemalla, imitoimalla, sekä pelaamalla heidän kanssaan. Tekniset capoeirataidot opitaan hyvin käytännöllisesti toiston kautta vuosien saatossa. Traditio ja kulttuuri capoeiran ympärillä niin ikään opitaan osallistumalla capoeirayhteisön toimintaan. Haastateltavieni puheessa capoeiraan liittyy kuitenkin fyysisten liikkumisen ja instrumenttien soiton sekä kulttuuristen käytänteiden opettelun lisäksi ”syvempi” ulottuvuus, jonka kautta kunkin henkilökohtainen pelityyli sekä suhde capoeiraan kehittyvät.

Henkilökohtainen capoeiranäkemykset on oleellinen osa oppimisprosessia capoeiran improvisatorisen luonteen vuoksi. Capoeira ei ole ”vain liikkeiden suorittamista”, kuten eräs haastateltava asian ilmaisi. Tämän capoeiranäkemyksen kehittymistä ja oppimista pyrin kartoittamaan kysymällä haastateltavieni tavoista opettaa, sekä capoeiraan liittyvistä

kehittymistavoitteista. Miten uusi capoeiran harrastaja integroidaan osaksi capoeirayhteisöä? Mikä capoeirassa on oleellista osana? Mitä opettajat katsovat käytännössä haluavansa opettaa tai siirtää eteenpäin?

Haastatteluissa olin kiinnostunut sekä capoeiristojen henkilökohtaisista opettamisen tavoistaan, että heidän suhteesta omiin opettajiinsa. Käytännössä pyrin siis havainnoimaan sitä, miten capoeirataidot ja kulttuuri siirtyvät oppilaan ja opettajan välisessä suhteessa ja sitä, mitä capoeirassa käytännössä opetetaan ja siirretään. Haastatteluaineistostani saan kuvan hyvin vapaasta ja orgaanisesta oppimisen prosessista, jossa liikkeellisten ja musiikillisten taitojen opettelusta tulee sitä mukaa vähemmän ja vähemmän tärkeitä, kun capoeiraan liittyvät tavoitteet henkilökohtaistuvat ja toisaalta kasvavat kohti yhteisöllisyyttä. Capoeiristat panostavat valtavia määriä aikaa capoeirataitojen opetteluun, ja tämä huomioon ottaen on kiinnostavaa, että haastateltavani eivät pitäneet teknistä kehittymistä henkilökohtaisesti merkittävänä. Sen sijaan capoeiran ”syvempien” puolien tutkiminen, yhteisölliseen toimintaan osallistuminen sekä yhteisölle takaisin antaminen korostuivat opettamisen motiivien taustalla. Capoeiran tekemistä pidettiin itseisarvona.

H1: varsinkin kun opettaa, nii siinä on jotenki paljon asioita, joita haluais selittää auki ehkä sitä kautta, että ei niinku (ole) oikeeta ja väärää vaan tää on, tämmösiä rituaaleja, jotka, jotka tuo, nii se on jotenki niin monimutkainen kokonaisuus, että sit niinku ei aina osaa selittää asioita, niinku haluais selittää ne. Asioita on vaikeeta sanottaa. Se on sit nii paljo kokemuksellisuutta, mut olis tosi ihana pystyä sanottaa ne auki.

H1 näytti kamppailevan jonkin verran sen teeman parissa, että miten saisi kommunikoidua capoeiranäkemystään omassa opetuksessaan. Capoeirapeliä ei sido tiukat säännöt siitä, millainen peli on hyvää ja huonoa, tai millainen peli on tavoittelemisen arvoista. Pikemminkin capoeira rakentuu tradition tuntemuksen ja kokemuksellisuuden varaan, ja näitä puolia on vaikeeta sanoittaa. Omassa opetuksessaan hän kertoi pyrkivänsä olemaan kuunteleva ja olemaan vuorovaikutuksellisesti läsnä oppilailleen. Haastateltava myös tähdensi sitä, että hänen oppimisprosessissaan sillä hetkellä oleellista oli sen miettiminen, miten ja missä asioissa halusi kehittyä. Tekninen kehittyminen ei sinänsä ollut hänestä tärkeää, vaan capoeiran yhteisöllisyys ja opettaminen tuntuivat oleellisemmilta. Opettaminen oli hänelle tapa antaa hyvää takaisin capoeirayhteisölle, mistä oli itse saanut paljon omaan elämäänsä.

Haastateltava koki capoeiran olleen itselleen ”paras tapa antaa energiaa eteenpäin”, antaa itsensä ulkopuolelle. Tulkitsin tätä vastausta niin, että antaminen tai energian eteenpäin antaminen tarkoittivat hänelle opettamisen lisäksi myös itsessään capoeirayhteisön toimintaan osallistumista omalla panoksellaan. Energian antaminen oli täysipainoista ja aktiivista osanottoa rodassa. Kiinnostavaa hänen puheessaan oli, miten capoeirataitojen ylläpito ja

opettelu näyttäytyi hänelle ainakin osittain anteliaisuuden muotoina: jotta toimintaa voisi olla, on jonkun tunnettava laulut, osattava soittaa, jonkun osattava johtaa bateriaa ja rodtaa, tunnettava jonkin verran capoeirakulttuuria ja capoeiran liikekieli. Roda vaatii siis paljon erilaisia taitoja, joita ilman roda ei pääse muodostumaan. Silloin capoeirataitojen opettelusta ja opettamisesta voi tulla yhteisöllisyyttä tukeva ele.

H2: Sitä miettii niin ku sitä, että miten tätä opettamista vois kehittää ja miten sais ihmisille hyvän tunnelman ja viestitettyä sen oman vision siitä, joka on jotain muutakin kuin vaan joku kehon asento ja liike, tai laulu. Että miten oman vision sais siin kun kommunikoitua ihmisille, että mä oon täälä tekemässä tämmöstä toimintaa, että jos et hyväksy nii ei kannata ehkä jäädä, että sullekki kyllä löytyy jostaki joku vaihtoehto. Mutta jos siedät tämän nii sää siedät olla tässä ryhmässä vielä pitkään. Joo ehkä (olen capoeiristana) semmone huomioiva enempi kun, et ehkä haluan enempi yhteistä hyvää kuin itelle että mä olisin jotenki paras pelaaja. Tai jottain paras, en oo oikeestaan aatellu koskaan, että mä pääsisin semmoseen asemaan, että nytte on niin ku sairaan hyvä pelaaja.

Se niin ku symbolisoi isoa asiaa mulle, että ei voi voittaa, ei tarvii kilpailla. Ja mä oon kyllä oppinu vihaamaan kilpailua sen jälkeen, sen tajuamisen jälkeen. Ja huomannu, että semmonen kilpailu, jota tuo maailma on ihan täynnä, kuka saa työpaikan ja kuka saa isoimman palkan ja kuka saa paremmat edut, ja semmonen viidakonlakimeininki, niin nyt kun meillä on tämmönen mahtava utopia, jossa me voijaan elää, niin mä haluan mielummin viettää aikaa täälä, enkä tuossa ulkomaailman, niin ku viidakonlakien kilpailun maailmassa, että se on tullu itelle koko ajan tärkeemmäksi aspektiksi, että voijaanko silti tehdä asioita ja saada aikaseksi, vaikkei niistä kellekään anneta mitään mitalia ja mainetta ja kunniaa, et semmonen niin ku itsensä kehittäminen ja sen oman, niin ku persoonan syventäminen sillä, että teet niitä asioita, koska sinä niitä asioita teet. Ja ainut keltä se on poissa jos sä et tee oot sä ite, koska sithän sä oot joku toinen ihminen jos sä et tee niitä asioita joita sä tekisit. Sillä tavalla (kehitetään), henkisiä, niin ku, ominaisuuksia, oman persoonallisuuden syventämistä, et näkee myös sen pintaa syvemmmälle. Syvennetään just sillälailailla, että osataan alkaa erottamaan niin kun ulkoinen ja sisäinen, eli ulkoa tuleva paine esimerkiksi ja sitte tajutaan mitä se aiheuttaa mun sisäiselle rauhalle tai toiminnalle. Ja sitte ku tajutaan tää, että tuo ulkoinen asia häiritsee mun sisäistä juttua ja tää mun sisäinen juttu on tärkeä, niin keskityn sen hoitamiseen, enkä välitä tuosta ulkoo tulevasta, niin ku paineesta vaan opitaan löytään sen kanssa, niin kun, selviytymiskeinoja.

H2 kertoo omassa capoeiranäkemyksessään sen olevan oleellista, että rodassa ei ole kilpailuasetelmia, toisin kuin ympäröivässä yhteiskunnassa. Sen sijaan oleellista on yhteisön vaaliminen ja rakentaminen, itsensä toteuttaminen capoeiratoiminnan kautta, itseän tutustuminen sekä oman persoonan syventäminen. Näin hän sitoo omat capoeiraan liittyvät oppimis- ja opettamistavoitteensa yhteisöllisiin ja sosiaalisiin tavoitteisiin sekä eräänlaisiin henkis-terapeuttisiin, ihmisenä kasvamisen tavoitteisiin. Hän korosti haastatteluissa, että pedagogisen näkemyksensä mukaan hän ei pyri muulla tavoin ohjaamaan oppilaissaan edellä kuvattuja oppimisprosesseja, kuin antamalla harjoitusten lopuksi mahdollisuuden oppilaiden sanoittaa omia kokemuksiaan ja keskustella niistä. Muuten oppimiskokemukset capoeirassa syntyvät lähes itsestään, toimintaan osallistumisen kautta.

H3: Se vaatii kärsivällisyyttä. Se on ehkä sellanen asia, mitä mä yritän niin kun muistuttaa harrastajalle. Se vaatii töitä, ei tapahu ittestään. Et voi olla lahjakas mut sekään ei riittä capoeirassa. Se on kans mun mielestä tärkeä ymmärtää, et siellä pinnan alla on asioita, ei

niitä tarte niin ko välttämättä niitten perään opettelemaan, mut täytyy ymmärtää, et siellä on historiaa miks nää on näin.

Kaikki liittyy kaikkeen ja sit se on asia, joka mua kiinnostaa nähä niitä yhtäläisyyksiä tavallaan capoeirassa ja koko maailmassa, olemisessä yleensä. Mut en mä heti ekalla tunnilla ala tälle selittää (nauraa) vaan sillee että on niitä opettamisen tasoja, pitää ymmärtää se, että mikä toisen ihmisen kapasiteetti on vastaanottaa asioita. Se on kans tosi mielenkiintosta nähdä sitte tavallaan sinne, niin ko periodi kauden jälkeen, että ihmisissä herää mielenkiintoa, että okei tälläset jutut ja tälläset jutut on, näistä et oo puhunu mitään!
No en oookkaan vielä!

Kaikki haastateltavani painottivat sitä, miten valtavasti capoeirassa on opeteltavaa ja että oppiminen on pitkä prosessi. Työläys liitettiin sekä teknisten liikkumisen, musiikin ja pelitaitojen sisäistämiseen, taitoon varioida omaa toimintaa ja myös kerrostaa teknisiä taitoja päällekkäin, kuten esimerkiksi laulaa ja liikkua yhtä aikaa, tai yhtäaikaaisesti varioida laulun ja soiton teemoja. Kaikki nämä vaativat, että tekniset taidot ovat pitkälle sisäistettyjä ja automatisoituja.

H3 kertoo myös, miten hän pyrkii tasapainottelemaan teknisten taitotavoitteiden, tradition sisäistämisen ja elämän-filosofisen materiaalin opettamisen välillä. Lainauksessa hän kuvaa sitä, miten aloittelijoilla on rajoittunut kapasiteetti ottaa vastaan informaatiota. Hänen mukaansa teknisten taitojen, sekä konkreettisen capoeirakokemuksen karttuessa myös capoeiran filosofisemmasta tai sisäisemmästä puolesta tulee ymmärrettävämpää ja helpommin vastaanotettavaa. Capoeirataidot kumuloituvat, nivELYVÄT ja integroituvat yhteen, ja tässä oppimisen prosessissa opettajalla on rajattu rooli – oppilaan tulee myös itse olla aktiivinen osallistuja.

4.3 Sielun peili ja utopia – Merkityksenantoja capoeiran ympärillä

Miksi capoeiraa harrastetaan Suomessa? Tässä kappaleessa käyn läpi haastateltavieni muodostamia merkityksenantoja harrastuksensa ympärille. Teemoja on jo jonkin verran tullut vastaan edellisissä kappaleissa. Käsittelen sitä, mitä he kertoivat capoeiran olevan heille henkilökohtaisesti sekä sitä, miten capoeira näyttäytyi heille sosiaalisena, yhteiskunnallisena ja kulttuurisena rakennelmana. Yhdelle capoeira oli oman henkisyytensä harjoitusta, joskin hän painotti myös sitä, että capoeira ei ole uskonto. Capoeiran traditio ja kulttuuri olivat hänelle erityisen tärkeitä tekijöitä. Niiden kautta hän koki löytävänsä yhteyden capoeiran juuriin sekä löytävänsä sieltä elämäniisautta. Korona-pandemian aiheuttaman yhteiskunnallisen poikkeustilan keskellä hän kertoi ikävöineensä lajin parista ihmiskohtauksia, treenien ja rodan alussa tapahtuvaa kättelyä ja birinpao-soittimen ääntä.

Toinen koki capoeiran olevan itselleen yhteiskuntautopian kaltainen yhteisö, josta hän oli löytänyt oman paikkansa maailmassa.

H2: Että ne jotka on käyny siinä ikään ku jumpalla, ei oo jääny, että ne jotka tuli siihen, niin ku löytämään jotain, niin, ja löysi sen, niin ne on jääny. Se on vähän, että mitä siitä voi löytää, niin se on vähän henkilökohtaista tiettenkin. Mutta joku tollanen niin ku paikka maailmassa löyty ainaki itelle, että, että monia asioita tossa niin ku tuossa yhteiskunnassa ja tuossa maailmassa tuolla ulkona, nii ei sillä tavalla, en koe sitä omakseni. Nii tässä voi niin ku luoda sen oman maailman sitte, jossa on omat utopian säännöt.

Hänelle oli tärkeää, ettei capoeiraan sisältynyt kilpailuasetelmia eikä suorituksia rodassa pisteytetty tai muuten arvosteltu. Tärkeää oli, että kaikki saivat tulla rodään pelaamaan tasavertaisesti juuri niillä taidoilla ja ominaisuuksilla, joita sattui omaamaan. Hän kutsui capoeiraa perheeksi ja rodää kollektiiviseksi kokemukseksi, jonka aikana rodan osallistujat sulautuvat ”osiensa summaa isommaksi kokonaisuudeksi”. Vaikka hän korosti puheessaan paljon yhteisöllisiä asenteita ja kokemuksia, oli vastaparina paljon puhetta itsemääräämisoikeudesta. Hänelle oli tärkeää, että sai tehdä juuri hänelle sopivaa capoeiraa omalla tavallaan. Koronapandemian aiheuttaman yhteiskunnallisen sulun ajalta hän kertoi ikävöineensä capoeiratreenien jälkeistä fyysistä euforian tunnetta.

H2: Et kyllä se tuo semmosen kollektiivisen kokemuksen. Se on ikään ko omien palojensa summaa isompi asia. Vaikka, niin ku, ihmiset ei varmaan laula sen takia, että ne ikään kun pääsis johonkin sfääreihin ja tunnelmaan ja semmoseksi, johonkin tavoittamattomaan yhteyteen toistensa kanssa. Niin kyllä ne sitten kuitenkin lopulta sen takia sen tekee. Se tulee viemään sut tiiviiseen yhteyteen sen koko porukan kanssa. Ja siihen vaikuttaa sitte kaikki mitä siinä sisäpuolella ja siinä rodassa tapahtuu. Ei tarte olla kovin niin kun, sellasta, niin kun meditatiivisen syvällistä, vaan lähinnä vaan se, että ollaan porukalla

Edellinen, järjestyksessä toisen haastateltavani kertomus painottaa voimakkaasti, että rodan kokemuksessa olennaista on yhteys toisiin ihmisiin – ei vain pelikumppaniin, vaan koko rodään, josta tulee ”omien palojensa summaa isompi asia”. Kuvaus kollektiivisesta kokemuksesta sisältää lainauksessa viitteitä synkronisaatiosta ja transsin kaltaisesta uppoamisesta ryhmän. ”Sfääreihin ja tunnelmaan” pääseminen tapahtuu tiiviin yhteyden kautta rodan osallistujiin. Erityisesti musiikki nousee tässä esiin, niin kuin muutamissa muissakin kohdissa esiin samankaltaisten kokemusten kohdalla. Sama capoeirista jatkaa:

H2: Kommunikointi on niin ihmisille tärkeää, ja se on hirveen vaikeeta, ikään ku saaha itsensä ymmärretyksi, koska ei pysty välttämättä edes luomaan semmosia sanoja, että saisi itsensä ymmärretyksi. Mut sit voidaan muokkaila sitä kommunikaation tasoa semmoseksi, että ei oo tarkotuskaan kommunikoida jotain tiettyä ajatusta kovin pitkälle, vaan kaikki pystyy ja pääsee siihen samaan tilaan, ja samaan niin ku kommunikaatioon, jollonka ihmisten välille tulee semmone yhteys, ja sen kyllä tuntee siinä sitte. Nyt tää on niin ku yks kokonaisuus tää roda, eikä kaks pelaajaa, ihmisrinki, pändi, laulu, vaan tää on roda.

Tässä kuvauksessa rodasta tulee väline, jolla yhteisö voi ylittää sanojen ja ymmärryksen välistä kuilua. Näin saavutetaan yhteys koko koolle kerääntyneeseen yhteisöön. Yhteys muodostuu rodassa yhdessä keskittymällä, laulamalla, soittamalla ja kehollisen kommunikaation avulla. Capoeira roda on yhteisön rituaalinen kommunikaation väline.

H3: Se on musta se juttu, että se elää ja se on sellanen kudelma asioita ja niin se pitää ollakki. Jos se olis fiksattu jotenkinlaiseksi, niin sit se ois aina sellanen. Sehän ei pidä paikkaansa. Joka päivä se on eri. Okei se roda on eri vaikka se on sama. Joka kerta ne tyytit on erilaisia vaikka ne on samoja, jotka tulee sinne. Joka kerta me soitetaan samoja biisejä, mutta joka kerta niissä on eri fiba, fiba niis biiseissä. Semmonen niin kun energinen prosessi. Se on työkalu. Capoeiraan tullaan tekemään asioita. Sit siinä rodassa on kaikki, pienoiskoossa. Siinä kaikki tunteet käydään läpi, kaikki persoonallisuudet tulee esiin, kaikki arkkityypit näkyy siellä. Vois sanoa, että se on ihmisen semmonen kuva. Se on peili ihmisen persoonallisuudesta tosi pitkälle. Siis mä voin sanoa, että mulle se on vähemmän ja vähemmän urheiluu capoeira nykyään.

Kolmannen haastateltavalle capoeira oli vahvasti hauskanpitoa, mutta edellisessä lainauksessa mukaan alkaa tulla myös elämänfilosofista materiaalia capoeiran ympärillä. Hän alleviivaa capoeiran ja rodan muutoksessa olevaa ja elävää luonnetta. Peliin liittyvät tavoitteet eivät ole loppuun asti capoeiran sääntöjen sanelemaa, vaan pelaajat muodostavat omat tavoitteensa sen suhteen, mitä pelissä tavoitellaan. Siksi se tarjoaa aina uutta, koska peli muuttuu pelaajien mukana.

Pelikumppanista näkee pelissä, kuka hän on: automaattiset keholliset reaktiot ja pelityyli välittyvät kumppanin sisäistämän kehoskeeman kautta. Nämä antavat ”aidon” kuvan siitä, kuka ihminen on ”sisältä”. Tämän autenttisen kuvan ihmisestä saa esiin mm. pelin ja siihen liittyvän kilpailun, kamppailun ja testaamisen avulla. Pelikumppanin peliliikkeitä, pelitaktiikkaa sekä reaktioita tarkkailemalla voi haastateltavan mukaan tarkkasilmäinen capoeirista nähdä jotain ihmisen syvimmästä olemuksesta. Pelikumppanin keho ja kehollinen toiminta kertoo hänestä jotakin aitoa ja autenttista mm. tämän tunnetiloistaan ja persoonastaan.

Capoeiraa kuvailtiin siskonpediksi, ihmisen peiliksi, perheeksi, rituaaliksi, hauskanpidoksi, energeettiseksi prosessiksi, yhteiskunnalliseksi utopiaksi, itsetutkiskelun välineeksi ja elämsimulaatioksi, johon saattoi tulla harjoittelemaan elämään liittyviä taitoja. Siskonpeti vertauskuva kommunikoi hyvin capoeirayhteisöön liittyviä sosiaalisen turvallisuuden, hyväksynnän ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia. Vertausta käyttänyt liitti nämä kokemukset juuri rodan ja sen jälkeisiin tunnelmiin:

Capoeiran parista löydettiin esikuvia, elämänviisautta, ihmistuntemusta, rohkeutta ja pystyvyyden tunnetta sekä tunnesäätelyn taitoja. Capoeirassa nähtiin jonkin verran metaforan kaltaisuutta verrattuna muuhun elämään. Esimerkiksi capoeiran erästä liikekombinaatiota (hyökkäys-puolustus-pakeneminen) käytettiin kuvaamaan asennetta ja tapoja, miten kertoja oli kokenut oppineensa selviämään yleisemmin elämän tuomien vaikeuksien keskellä. Samankaltaisen metaforan olen kuullut aikaisemminkin, mutta silloin liikekombinaatiolla kuvattiin romanttiseen suhteeseen liittyvää dynamiikkaa. Capoeiran kerrottiin antaneen

rauhallisuutta, rohkeutta ja hallinnan tunnetta elämän erilaisten stressitekijöiden keskellä. Capoeirayhteisön kautta oli löydetty suuntia ja sisältöä elämään ja ammatinvalintaan, jotka eivät välttämättä liittyneet itse capoeiraan, vaan capoeiraa ympäröivään sosiaaliseen elämään. Haastatteluaineistostani piirtyykin kuva capoeirasta vaihtoehtoisena elämäntapana.

5 Analyysi: Capoeira, synkronisaatio ja CE

5.1 Synkronisaation dynamiikkaa rodassa

Millaisia autonomisia järjestelmiä sekä järjestelmien, ja niiden välistä oskillaatiota capoeira rodasta voidaan havaita?

Capoeiran konkreettinen liikekieli sisältää paljon edes-takaisin kulkevia liikeratoja, kuten capoeiran perusaskellus ginga. Ginga on perusliike, jonka rytmiin tavallisesti palataan ajoittain, kun hyökkäysten ja puolustautumisen pelitilanteet ovat ajaneet pelaajia kauemmas liikkeellisestä yhteydestä tai pelistä on muuten tullut kaoottista. Vastapuolen liikkeiden rytmiä on tärkeä oppia havainnoimaan, jotta voisi ennakoida ja koordinoida omia liikkeitä toisen liikkeisiin, vaikkapa hyökkäystä suunniteltaessa. Capoeiraliikkeiden jatkuvat painonsiirrot jalalta toiselle tekevät kamppausliikkeet mahdolliseksi: kun vastapuolen paino on siirtymässä toiselle ja kehon paino on ns. kaatumassa toisen jalan päälle, on toisen tasapaino helppo horjuttaa työntämällä tämän jalkaa. Silloin jalan päälle laskeutumassa oleva kehon paino kaatuukin sivuun ja horjuttaa hyökkäyksen kohteena olleen tasapainoa. Liike vaatii erittäin tarkkaa ajoitusta. Rasteira eli kamppaus on vain yksi capoeiran liikkeistä, joka vaatii tarkkaa liikkeiden alkamisen ja loppumisen välisen rytmiikan havainnointia, sekä omien liikkeiden tarkkaa koordinoitua.

Capoeiran liikekielen lisäksi perkussiosoitimilla soitettu rytminen musiikki ja vuorolauluna laulettu laulut ovat luonteeltaan hyvin toisteisia. Toisteisuuden tuoma rytmiikan ja intensiteetin vaihtelu ohjaavat pelaajia ja katsojia kohti kehollista synkronisoitumista.

Kutsuisin rodaa dynaamiseksi järjestelmäksi, jossa synkronisaatio pääsee tapahtumaan, kun rodassa on kaikki teknisesti vaadittavat osat paikallaan ja minimaalisesti kohinaa. Kohina voisi olla capoeiran traditioihin ja rodan ympärille kokoontuneen yhteisön kulttuuriin sopimatonta käytöstä. Näitä elementtejä capoeiraopettajat pyrkivät ”siivoamaan” rodasta, kun capoeiratunneilla opetellaan capoeirataitoja, avataan rodan liittyviä tavoitteita suullisesti ja näyttämällä esimerkkiä. Kieltoja ei yleensä anneta suoraan, vaan rodan johtaja yksinkertaisesti pyrkii karsimaan epätoivottavaa toimintaa rodassa katkaisemalla peli ja vaihtamalla pelaajia. Eräs haastateltava kuvasi tätä yksinkertaisesti pyrkimällä rodassa ”tekemään oikeita asioita ja välttämään vääriä asioita”. Rodan axé, ”hyvä meininki”

muodostuu tai häiriintyy kaikesta rodassa läsnä olevasta, mikroliikkeistä, katseista, haukottelusta ja äänenpainoista lähtien. Haastattelumateriaalissa nousi esiin ajatus siitä, että mikäli jonkun huomio ei pysy rodan toiminnassa vaan ajelehtii muualle, häiriintyy tällöin rodan ”energia”. Energia eli axé häiriintyy kertojan mukaan myös silloin, jos pelaajat alkoivat käyttäytyä rodassa tavalla, joka oli ristiriidassa ryhmän kulttuurin kanssa (ts. oli aggressiivista tavalla, joka ei ollut suotavaa).

”Hyvä capoeira” tai capoeirataitojen kehittyminen ei kuitenkaan ole haastattelujen mukaan vain sääntöjen seuraamista tai liikkeiden suorittamista, vaan oman pelityylin ja capoeiranäkemyksen kehittämistä. Capoeirapeli on yhtä paljon kahden mielen, kuin kahden kehon välistä kamppailua, peliä ja keskustelua. Capoeiran improvisatorisesta ja rodan tapahtumien hetkellisyydestä johtuen pelitaitoihin liittyy paljon omakohtaista ja sisäistä oppimista, joka haastattelujen mukaan on elämän mittainen prosessi. Paljon tästä prosessista liittyy kulttuuriseen oppimiseen, julkilausumattoman hiljaisen tiedon keräämiseen sekä capoeirakulttuurin kehollistumiseen, jonka esimerkkeinä capoeiraopettajat toimivat.

Itse capoeirapeli oskilloi eli vaihtelee usein harmonisen ja ystävällisen, sekä epäsymmetrisen ja aggressiivisen pelityylin välillä. Yhteen synkronisoituvat kehoskeemat tuovat pelaajien välille yhteisymmärryksen pelin luonteesta, tunnelmasta ja teemoista. Malícian tuoma haastamisen ja huijaamisen aspekti tuo epäsymmetrisyyttä pelaajien välille, jolloin kehoskeemojen synkronisaatiota haastetaan tietoisesti. Capoeirapelin dynamiikka, jossa etsitään yllättämisen mahdollisuuksia, on kuin kisa siitä, kumpi näkee selvemmin mitä toinen on yrittämässä saada aikaan. Se on myös kilpailu siitä, miten toisen käsitystä omista tavoitteista voi harhauttaa. Haastatteluissa ”hyvä peli” vaati kuitenkin herkkyyttä ymmärtää vastapelaajan teknisten taitojen tasoa, persoonaa ja tunnetilaa, jotta haastamisen tasoa pystyi reguloimaan niin, että vastapelaajalle saattoi syntyä positiivinen kokemus pelistä.

Rodan ringki on tila, joka mahdollistaa intensiivisen huomion keskittämisen piirin keskellä tapahtuvaan peliin. Se on myös tila, jossa kaikilla piirissä istuvilla on mahdollisuus havaita toisensa. Piiri itsessään voi luoda fyysisen metaforan capoeira rodan kokoontuneesta ryhmästä kokonaisuutena, jonka kaikilla osasilla on oma paikkansa ja tehtävänsä osana kollektiivista toimintaa. Yllättävät tilanteet pelissä saavat rodan katsojissa aikaan synkronisoituvia tunnekuohahduksia, jotka vastaavasti toimivat suorana palautteena rodan pelaajille.

Kaksi haastateltavaa nostivat merkittävänä kokemuksena esiin erityisen haastavasta tai vaarallisesta pelistä ”selviämisen”. Tällöin, useasti kokeneempi pelaaja on kuormittanut omia teknisiä pelitaitoja äärimmilleen. Tämänkaltaisen kuormituksen kohteeksi joutumista

kuvailtiin stressaavana ja pelottavanakin kokemuksena, mutta samalla nämä olivat monella tavalla opettavaisia tilanteita. Haastetuksi tuleminen opetti tunnesäätelyn taitoja, sekä yleisesti selviämisen taitoja. Haastetuksi tulemisen kautta omat capoeirataidot pääsivät kehittymään, ja se oli motiivina myös pelatessa vähemmän harrastaneiden kanssa. Yksi haastateltava ilmaisi asian niin, että ”halusi antaa haastetta, niin kuin itse on tullut haastetuksi.”

Pelin havainnointiin, ymmärtämiseen ja nopeaan reagointiin liittyvät pelitaidot ovat osa capoeiralle ominaista kehoskeemaa. Capoeirapeliä voinee siis kuvailla kahden kehoskeeman muodostamaksi dynaamiseksi järjestelmäksi, jossa synkronisoituneiden kehoskeemojen välinen koordinaatio pyrkii lähentymään toisiaan. Toisinaan pelaajien yhteinen temaattinen kaari katkeaa, koska sitä ei osata ylläpitää pitkään. Toisinaan se katkeaa, koska toiselta pelaajalta loppuu fyysinen kunto kesken. Ja toisinaan se katkeaa, koska toinen pelaaja katkaisee sen tarkoituksellisesti liikkeellä, johon toinen ei ole varautunut. Haastamisessa voi kyse olla teknisten taitojen ylikuormittamisen lisäksi reagoititaidon ja havainnointikyvyn testaamisesta, että ”onko kaveri hereillä”.

Malíciiaan liittyvää kehollisen valehtelun taitoa voisi verrata mielen teoriaan, eli kykyyn ymmärtää tai ennustaa sitä, mitä toinen mahdollisesti ymmärtää pelaajan omasta toiminnasta. Ajatusketju toimii näin: minulla on ajatus; toinen tietää että minulla on ajatus; minä tiedän että toinen tietää, että minulla on ajatus; toinen tietää minun tietävän, että minulla on ajatus, ja niin edelleen. Yllättäminen mahdollistuu tällaisten kognitiivisten prosessien kautta. Kokenut pelaaja voi rakentaa strategioita yllättää vastapelaaja esimerkiksi antamalla toisen ymmärtää jotakin väärin, vaihtamalla teemaa (kuten roolia, tai kehollista tarinankerrontaa) liikkumisen rytmiikkaa tai muuten pelityyliään yllättäen. Taitoa on myös kyky nähdä esimerkiksi mihin toinen on seuraavaksi astumassa, jotta osaisi koordinoida tarkkaa ajoitusta vaativan kamppauksen oikein.

Hyökkäystä vastaan puolustautuminen vaatii myös ennakoititaitoja. Yllättävän hyökkäyksen odottaminen saa parhaimmillaan aikaan tarkkaa ja katkeamatonta keskittymistä sekä motiivin analysoida vastapelaajan intentioita. Capoeiraliikkeitä harjoiteltaessa ja rodan etikettiä opetettaessa painotetaan sitä, että vastapelaajan tulisi jatkuvasti olla omassa näkökentässä – myös esimerkiksi kärrynpyörän aikana pää alaspäin – jotta tulevat hyökkäykset voi havaita ajoissa. Jatkuvaan ja tiheään keskittymiseen kannustetaan rodassa myös muilla tavoilla. Tältä osin capoeirapeliä voidaan kuvailla keholliseen synkronisaatioon pyrkimisen ja sen rikkomisen väliseksi leikiksi. Toisen liikkeiden, intentioiden ja tulevien hyökkäysten ennakointi sekä keskittynyt havainnointi ajavat pelaajia yhä läheisempään synkronisaatioon. Tämä tavoite oli ilmaistu haastattelumateriaalissa esimerkiksi niin, että

vastapelaajaa pyrittiin ”rankaisemaan” keskittymisen herpaantumisesta. Malician tuoman haastamisen dynamiikan kautta capoeirista saa valtavasti tietoa vastapelaajan mielentiloista sekä siitä, miten kehittynyt toisen kehoskeema on. Erään haastattelijan mukaan pelin dynamiikkaan kuuluu myös julkilausumaton käytäntö, että aggressiivisiin peliliikkeisiin myös vastattiin samalla mitalla. Näin pelaajat pystyvät testaamaan pelikumppanin lisäksi itseään ohjaamalla pelin tyyliä itselle haasteellisempaan suuntaan.

Voinee olettaa, että kun rodan osallistujat ovat oppineet riittävät tiedot capoeiran traditioista ja kulttuurista, sisäistäneet ryhmälle ja capoeiralle ominaisen kehoskeeman ja tekniikat, ja kun rodan rituaalinen muoto ja järjestys roolituksineen ovat kaikille tuttuja, vähenee rodan dynaamisesta järjestelmästä oleellisella tavalla synkronisaatiota haittaavaa kohinaa. Tiivis keskittyminen on oleellinen osa synkronisaation syvenemisen prosessissa, jota rodassa pyritään ylläpitämään monin eri tavoin, kuten laulamalla ja taputtamalla yhdessä. Rodaan myös asennoidutaan erityisellä kunnioituksella, joista tavallinen tapa on pukea tradition mukaiset valkoiset vaatteet päälle. Haastattelumateriaalissa kuvailtiin, että rodassa istuminenkin oli ikään kuin työ, joka piti tehdä hyvin.

Myös kamppailun ja haastamisen elementti lopulta palvelee rodan synkronisoitumista yhteen. Vaaran tunne tai yllätyksen ennakointi saa pelaajissa ja katsojissa aikaan tiheää keskittymistä. Haastattelumateriaalista on mahdollista nähdä yhteys axé energian ja synkronisaation välillä, joskaan synonyymejä nämä tuskin ovat. Axé muodostuu tiiviistä keskittymisestä ja uppoutumisesta rodan toimintaan, sekä oikeanlaisesta toiminnasta. Vastaavasti se ei muodostu, mikäli rodan osallistujat eivät ole täysipainoisesti läsnä, katselevat muualle, tai rodassa tapahtuu ryhmän kulttuurille ristiriitaista toimintaa.

Capoeiran kehoskeema opitaan toiston, imitoinnin, improvisaation ja capoeirakulttuuriin osallistumisen kautta. Harjaantunut kehoskeema on väylä kognitiivisen empatian saavuttamiseen pelaajien välillä, jolloin pelaajat ymmärtävät toistensa pelillisiä liikkeitä ja heille uniikin (improvisoidun) pelitilanteen logiikkaa. Yksi haastateltava kuvasi rodan ”ihmisen peiliksi”, paikaksi, jossa näkee ihmisestä, ”mitä hän on sisältä”.

Synkronisoitumista ja oman toiminnan koordinoitua kerrottiin tapahtuvan myös uuden ryhmän rodassa vierailtaessa. Uudessa ryhmässä vierailevan kerrottiin joutuvan tarkkailemaan rodan ilmapiiriä ja tapoja, jotta saattoi välttää etikettivirheet sekä muun ryhmän kulttuurin vastaisen toiminnan. Vierailut uuden ryhmän rodassa vaati siis laajempaa capoeirakulttuurin tuntemusta sekä ryhmän käytänteiden lukutaitoa. Haastateltavan kokemus oli Brasiliasta, mutta soveltuu Suomen kontekstiin ainakin valaisemaan lisää rodan, capoeirakulttuuri(e)n ja eri ryhmien sosiaalisen rakentumisen välistä dynamiikkaa.

Eräs synkronisaatioon vaikuttava asenne oli artikuloitu haastattelumateriaalissa niin, että rodassa haastateltava kertoi pyrkivänsä ”toteuttamaan sitä rodaa enkä olemaan sillä tavalla tietoinen”. Materiaalissa oli paljon kuvauksia rodasta virtana, johon astutaan ja jonka annetaan viedä mukanaan. Kaikki haastateltavat kertoivat, että rodassa ja capoeirassa yleisesti hauskanpito oli oleellinen asia. Oli oleellista, että capoeiraa tehdään, koska se on hauskaa ja se on tavoite, että kaikilla on hauskaa. Yhteisten positiivisten emootioiden löytäminen oli haastattelujen perusteella tavoitteellista, ja siihen tähdättiin suuntaamalla energiaa ja omaa tietoisuutta kollektiiviseen toimintaan. Synkronisoituminen rodan toimintaan ja tunnelmaan tapahtuu seuraamalla rodan johtajan merkkejä, laulamalla kovaa ja keskittymällä yhteiseen aktiviteettiin. Improvisaatio, vapaa ilmaisu, hyvin sisäistetty capoeirakulttuuri sekä traditio, tarinankerronta, ”vitsit”, roolien otto, sekä yllättävät ja vaaralliset tilanteet ovat oleellisia elementtejä capoeira rodan pelissä, jotka johdattelevat rodan katsojia synkronisaatiota ja siten myös kollektiivista kuohuntaa.

Rodassa katsojat pääsevät vuorollaan pelaamaan ja pelaajat tulevat pelin jälkeen takaisin ringiin katsomaan ja laulamaan, sekä tuovat oman pelinsä aikana heränneen kehollisen ja emotionaalisen kuohunnan katsomoon. Kun rodassa istuneet ovat päässeet pelaamaan, on rodan rituaalinen järjestys jakanut kaikille rodassa istuneille aistirikkaan, kehollisen kokemuksen.

Rodassa synkronisoitumista tapahtuu kahden pelaajan välillä, pelaajien ja rodan johtajan välillä, laulajien ja pelaajien välillä, laulajien ja rodan johtajan välillä, sekä musiikin, laulajien ja pelaajien välillä rituaalisessa kudelmassa, jossa rodan johtaja toimii tahdistimena. Näiden lisäksi synkronisoitumista tapahtuu yksittäisen osallistujan, rodan ympärille kokoontuneen yhteisön, ryhmän kulttuurin ja laajemmin capoeiratradition välillä. Synkronisoitumista capoeira rodassa voisi siis kuvata rituaalin eri osasten muodostamaksi kudelmaksi, jossa monella tasolla toimivat elementit vaikuttavat dynaamisesti toisiinsa.

5.1 Kollektiivinen kuohunta rodassa

Lasse Suonperä Liebstin (2019) mukaan kollektiivisen kuohunnan tutkimusperinteessä CE:n lähteinä on pidetty kolmea tekijää: *interaktionaaliset, kompositionaaliset ja ympäristöön liittyvät tekijät*. Interaktioon liittyvät tekijät viittaavat toiminnan sääntöihin ja dynamiikkaan, kuten keholliseen synkronisaatio, rytmiseen musiikkiin sekä keholliseen ilmaisuun ja vuorovaikutus, kuten tanssi. Rodan interaktion käytänteitä olen kuvannut laajemmin edellisessä luvussa.

Osallistujien lukumäärä mainittiin haastatteluissa yhtenä tekijänä onnistuneelle rodalle. Yksi haastateltava perusteli tätä sillä, että jo bateria-orkesterin kokoonpano on sen verran suuri, että capoeiran viikkotunneilla esimerkiksi ei aina päästä kokoamaanateriaa täydessä laajuudessaan. Hän myös kertoi, että suurissa capoeira-eventeissä pääsi pelaamaan tuntemattomien capoeiristojen kanssa ja muutenkin pelit olivat usein mielenkiintoisempia. Toinen haastateltava mainitsi, että toivoi suurta osallistujamäärää rodan, koska silloin rodan eri osista huolehtiminen ja rodassa vaadittavien teknisten ja kulttuuristen taitojen kautta tapahtuva vastuunkanto levittäytyi useammille harteille. Laulamiseen, soittamiseen, pelaamiseen, rodan tunnelman ylläpitoon (kuten vähemmän harrastaneiden ohjeistamiseen, esimerkin näyttämiseen), vaaditaan hänen mukaansa suuri määrä erilaisia taitoja, eikä muutama kokeneempi capoeirista vielä pysty pitämään rodan toimintaa kasassa. Capoeiran kulttuuriin ja kunkin ryhmän sisäiseen kulttuuriin perehtyneitä tulisi olla tarpeeksi suuri joukko paikalla. Pidemmälle ehtineet capoeiristat toimivat rodassa malleina ja rodan johtajan lisäksi ”tahdistimina”, joita seuraamalla vähemmän harrastaneet pääsevät seuraamaan ja omaksumaan rodan liittyviä käytänteitä.

Katson tämän olevan yksi osoitus siitä dynamiikasta, jolla capoeirakulttuuriin synkronisoituminen, kulttuurin omaksuminen tai kehollistuminen ohjaavat rodan rituaalia kohti kollektiivista kuohuntaa. Tällöin rodasta dynaamisesti karsiutuu synkronisoitumista ja kuohuntaa häiritsevää kohinaa. Kun kollektiivisen toiminnan mekanismit, tavoitteet ja käytänteet ovat tarpeeksi monelle tuttuja, on rodassa yhtä aikaa mahdollista toimia vapaasti ja intuitiivisesti, sekä samalla pysytellä tradition ja kulttuurin rajojen sisällä. Silloin rodasta tulee yhteen integroituva elävä ja ”osiensa summaa suurempi kokonaisuus”.

Ryhmän koon lisäksi sillä on väliä, millainen ryhmä yksilöitä rodan ympärille on kokoontunut. Haastatteluissa mainittiin, että sekä tuttujen että tuntemattomien pelaajien läsnäololla oli merkitystä: oli tärkeää päästä pelaamaan tuttujen ja turvallisten ihmisten kanssa, jolloin peleistä tuli myös sosiaalisia kohtaamisia ystävien kanssa. Toisaalta jatkuvasti samojen ihmisten kanssa pelaaminen saattoi tuntua puuduttavalta, kun toisen pelityyli ja tapa liikkua alkoivat olla yllätyksettömiä. Sen sijaan uuden vierailijan kanssa pelaaminen antoi mahdollisuuden ikään kuin liikkua tuntemattomilla vesillä, jolloin pelien kerrottiin olevan kiinnostavampia. Hyvään rodan tarvittiin siis sopivassa suhteessa tuttuutta ja uutuutta, jotta innostuksen ja kiinnostuksen, sekä toisaalta turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteet pääsivät muotoutumaan rodassa.

Rituaalin käytäntöihin ja ryhmän koostumukseen lisäksi kollektiiviseen kuohuntaan vaikuttaa ympäristö, jossa toiminta tapahtuu. Ympäristöllä tarkoitetaan fyysistä paikkaa,

paikan kokoa, kuin myös vuodenaikaa ja osallistujien rituaalipaikkaan liittyviä mielikuvia ja odotuksia. Haastatteluissa tuli esiin muutamia rodan ympäristöön liittyviä tekijöitä, jotka katson merkityksellisiksi. Suuret capoeiratapahtumat nousivat haastatteluissa esiin ympäristönä, joissa raportoitiin erilaisia huippukokemuksia. Pieniä capoeira rodia muodostetaan monesti seurojen viikoittaisissa treeneissä oppituntien jälkeen. Ryhmien kuukausittaiset rodat voivat olla suurempia, ja niihin myös panostetaan eri tavoin. Suuret eventit, eli capoeiratapahtumat mainittiin ympäristönä, jossa ”rodan tekemahdollisuudet olivat hyviä ja yleensä olivat myös parempia”. Tapahtumiin on usein kutsuttu kiinnostavia opettajia, jotka keräävät normaalia suuremman määrän osallistujia eri puolelta Suomea. Vierailijoita saattaa osallistua myös muualta pohjoismaista ja Euroopasta. Tapahtumien rodia kuvaillaan normaalia paremmiksi, koska osallistujia on enemmän ja pelaamaan pääsee uusien ihmisten kanssa. Rodat ovat siis kiinnostavampia ja tunnelmaltaan intensiivisempiä. Ainakin yhtä haastateltavan organisoimaa tapahtumaa oli suunniteltu niin, että tapahtumassa oli tärkeää syödä ja nukkua yhdessä paikassa, jolloin osallistujat saavat mahdollisuuden viettää enemmän aikaa yhdessä myös oppituntien ja muun virallisen toiminnan ulkopuolella.

Roda on myös kodifioitu tietyn kokoiseksi ja muotoiseksi tilaksi. Roda on halkaisijaltaan tavallisesti noin 4 metriä, riippuen osanottajien määrästä. Ympyrässä istuessa kaikilla on mahdollisuus nähdä ja kuulla toisensa. Rodan sisälle ohjattu tarkkaavaisuus luo keskellä tapahtuvasta pelistä jo itsessään intensiivisen kokemuksen yhteisön silmien alla. Rodan rituaalitila ohjaa näin rodan osallistujien keskittymistä, ja siten tukee kollektiivisen kuohunnan syntymistä.

Haastatteluissa tuli ilmi joitain capoeiraan liittyviä asenteita, jotka katson tukevan kollektiivisen kuohunnan ja emotionaalisen yhteyden syvenemistä. Näitä olivat autonomisuus ja toisten ihmisten kunnioitus (”Jokaisella on oma pelityyli, mikä on tosi hienoa ja kiinnostavaa.”; ”Tässä vaiheessa kehittyminen on sitä, että mietit itte että mitä sä haluat.”; Capoeiramestre on rohkaissut vierailemaan toisten ryhmien rodissa ja eventeissä. Hänen salliva, avoin ja rohkea asenne on ollut tärkeää; ”Sun pitää tehdä sellaista capoeiraa mikä tuntuu hyvältä.”; ”Erikoisetkin ihmiset on oppinut ottamaan sellaisenaan, että okei, toi on tollanen ja saa ollakki.”). Samoin kaikista haastatteluista tuli esiin voimakkaan yhteisöllisiä asenteita suhteessa lajin harrastamiseen. (”Capoeiraa ei voi millään tehdä yksin.”; Suuri, vuosittainen tapahtuma on suunniteltu niin, että tapahtuman aikana on mahdollisimman paljon aikaa vapaaseen sosiaaliseen kanssakäymiseen; Koronavuonna capoeiran parista on ikävöity erityisesti ihmisiä, sitä kättelyä ja yhdessä tekemistä; ”Kaikki tähtää siihen, että kaikilla on hauskaa.”; ”Jos axé ei lähde rodassa liikkeelle kaikesta yrittämisestä huolimatta, niin

kannattaa lopettaa ja mennä yhdessä vaikka kaljalle.”) Asenteet ovat läsnä niin rodan käytännön toiminnassa, kuin myös capoeirakulttuurissa laajemminkin.

Autonomisuuden korostus antaa mahdollisuuden emotionaalisen sitoutumisen syvenemiselle. Kun ulkopuolelta ei anneta valmiita ja selvärajaisia vastauksia sille, mitä capoeira on, mikä on oikein ja mikä on väärin, on jokaisen mahdollista muodostaa capoeirasta sisäinen ja henkilökohtainen näkemys omien kokemusten ja kiinnostuksen pohjalta oppimisprosessissa, joka kuitenkin tapahtuu suhteessa omaan ryhmään, capoeirakulttuuriin ja traditioon. Autonomisuuden ja henkilökohtaisuuden korostus toisaalta yhdessä capoeirakulttuurin ja kunkin ryhmän sisäisen kulttuurin kunnioituksen kanssa ohjaavat capoeirayhteisön muodostumista, eli käytännössä sitä, millaisista ihmisistä koostuva ryhmä rodan ympärille on muodostunut.

Haastattelemani capoeiristat kertomat yksilöllisistä tavoistaan suhtautua capoeiran parissa esiintyvään uskonnollisuuteen ja henkisyYTEEN. Tämä havainnollistaa mielestäni capoeiraan liittyvää sallivaa asenteesta: omia capoeirakokemuksia on mahdollista käsitteellistää ja merkityksellistää itselle sopivilla tavoilla. Tulkitsen teemaa ennemminkin niin, että jokaisella haastatellamallani capoeiristalla oli omanlaisensa tapa sanoittaa ja selittää capoeiran parissa muodostuneita aistikokemuksia omasta maailmankuvastaan käsin. Omakohtaisuus ja oman motivaation löytäminen tukivat haastateltavien sitoutumista yhteiseen toimintaan. Millä tavoin uskonnollisuuteen ja henkisyYTEEN liittyneet asenteet vaikuttavat kollektiivisen kuohunnan kokemuksiin tai miten uskonnollisuus/henkisyys nousevat kollektiivisen kuohunnan kokemuksista rodassa, ovat puolestaan kysymys, johon tämä tutkielma ei pysty antamaan vastauksia.

Asenteet, merkityksenannot ja muut representaatiot rodan pelissä ovat oleellisia, koska harrastajien capoeiranäkemykset koostuvat pitkälti näiden tekijöiden kautta. Capoeiranäkemyks puolestaan käytännössä määrittää sitä, mitä capoeirapelissä pyritään tekemään ja miten rodan toimintaan orientoidutaan. Capoeiran leikki, roolien otto, tarinankerronta ja huumori rakentuvat rakentuvat näiden teemojen ympärille ja siten vaikuttavat suoraan myös rodan kokemukseen, kuten kollektiivisen kuohunnan syntymiseen.

Haastattelumateriaalistani esiin tulevasta capoeiran kuvauksesta näyttäisi puuttuvan usein uskonnollisiin rituaaleihin liittyvä rituaalispecialistin rituaaliosallistujalle suorittama toimitus. Tosin tämänkaltaisia tilanteita nähdäkseni myös esiintyy, esimerkiksi opettajien vihkimisen yhteydessä järjestetyissä rodissa. Tavallisesti kuitenkin specialistin ja osallistuvan subjektin välinen roolitus puuttuu rodasta. Rodan johtajalla on rajalliset työkalut ohjata rodan toimintaa muuten, kuin määräämällä ketkä pelaa ja kuinka kauan, valitsemalla lauluja sekä

ohjeistamalla laulamaan ja taputtamaan kovempaan tai varioimalla soiton tempoa ja intensiteettiä. Sen sijaan roda muodostuu koko capoeirayhteisön toteuttamana yhteistyönä.

Liebstin mainitseman kollektiivisen kuohunnan kolmijaon interaktioon liittyvästä dynamiikasta olen kirjoittanut aikaisemmassa kappaleessa. Synkronisaation ja sen rikkomisen välinen dynamiikka näyttää olevan tärkeässä roolissa rodan kollektiivisen kuohunnan syntymisen taustalla: yllättämisen ja yllättymisen kautta rakentuvat yhteiset emotionaaliset reaktiot, kuten yhteinen nauru ja jännitys. Rodan osallistujien ja yhteisen toiminnan tiivistä integroitumista kuvailtiin virraksi, jonka mukaan hypättiin ja antauduttiin. Esimerkiksi kysymykseen haastateltavan omista tavoista ja tavoitteista lähestyä rodan peliä, tämä kertoi, että hän pyrkii ”toteuttamaan sitä rodaa, eikä olemaan sillä tavalla tietoinen.” Hän kertoi, että pyrkii olemaan arvostelematta ja arvioimatta kriittisesti omaa tai muiden toimintaa, vaan heittäytyä tilanteen vietäväksi.

Capoeirapelin ja rodan synkronisaation dynamiikan lisäksi haastattelumateriaalissa tuli esiin musiikin soittoon, itseilmaisuun ja virtauskokemuksiin liittyviä huippukokemuksia. Birinbao-soittimen ääni oli yhdelle haastateltavalle asia, jota tämä muisteli kaivanneensa koronavuoden aikana. Se itsessään tuntui olevan hänelle emotionaalisesti virittävä tekijä. Yhdelle laulu ja musiikin soitto oli tarjonnut huippukokemuksia, jotka kuulostivat transsin kaltaisilta muuntuneilta mielentiloilta: ”tuntuu kuin aivoissa kihelmöisi”. Tähän kokemukseen liittyi haastateltavan kerronnassa vahvana itseilmaisun elementti. Musiikilla oli kaikille haastateltaville erityinen paikkansa osana heidän tärkeitä capoeirakokemuksiaan.

Vaaran tuntu on rodassa läsnä, varsinkin kokeneiden capoeiristojen peleissä. Vaaran tuntu voi olla samalla tavalla hermostollista synkronoitumista tukeva tekijä, kuin aikaisemmin mainitsemassani tulillakävelykokeessa⁶⁶. Jännityksen pitkittyminen vaaralliselta tuntuvan tai muuten yllättävän pelin aikana, sekä jännityksen purkautuminen onnistuneeseen kaatoon, ”vitsin” loppuhuipentumaan ja yhteiseen nauruun voi mahdollisesti luoda kiihtynyttä hermostollista ja hormonaalista synkronisaatiota rodan katsojien ja pelaajien välillä. Kontrolloitu vaaran ja arvaamattomuuden tuntu ovat rodassa tavoiteltuja mielentiloja. Tulillakävelykokeessa kävelyä suorittaneiden henkilöiden omaiset ja tuttavat synkronisoituivat hermostollisesti tiiviimmin rituaalin aikana, kuin tuntemattomat katsojat. Tähän saattoi vaikuttaa joko tieto sekä odotukset rituaalin kulusta, tai sitten katsojien läheisyys rituaalia toimittaneiden kanssa. Samat elementit löytyvät myös rodan ympärille kokoontuneesta yhteisöstä: vuosittaisissa capoeiratapahtumissa käyneitä ihmisiä kohtaan

⁶⁶ Konvalinka et al. 2011.

tunnettiin läheistä ystävyyttä, vaikka heitä ei tavattukaan välttämättä kuin muutamia kertoja vuodessa. Ryhmäidentiteetti ja läheiset suhteet rodan osallistujien kesken saattavat siis tukea yhteisten hermostollisten kiihtymistilojen syntymistä. Rodan rituaalinen järjestys ja kulku ovat capoeiristoille tuttuja. Näiden lisäksi peliä katsovilla on tulillakävelyrituaaliin verraten parempi mahdollisuus vaikuttaa rodan peliin ja yhteiseen tunnelmaan huudahduksilla, naurulla ja muulla spontaanilla reagoinnilla. Tällöin pelaajat saavat suoraa palautetta ja kannustusta omasta toiminnastaan, ja synkronisaatiolle oleellinen palautesilmukka pääsee syntymään.

Rodan johtajalla on oma roolinsa siinä, että rodan toiminta pysyy sulavana ja tunnelmaa hajottava toiminta joko pelissä tai rodan reunalla loppuu. Rodan johtajaa voi kuvailla pacemakeriksi, rodan tahdistimeksi tai virittäjäksi, joka on vastuussa rodan energian ylläpidosta ja kehittämisestä.

6 Tulokset

6.1 Yhteenveto

Capoeira on kehollinen, kulttuurinen ja psykososiaalinen dynaaminen järjestelmä. Capoeira on yhteisöllisenä rituaalina, improvisoituna itseilmaisuna, kehollisena kommunikaation muotona capoeiran harrastajalle mahdollinen väline ”toisin olemiselle” sekä oman elämäkokemukset tarkastelulle ja käsittelylle. Capoeiraan liittyvät yhteisölliset flow-kokemukset, kehollisuus ja aistirikas kokemuksellisuus yhdessä afrobrasilialaisen uskonnollisen ja kulttuurisen perimän kanssa luovat mahdollisuuksia lumon tunteelle ja itsen transdendenssille kollektiivisessa toiminnassa, kuin myös henkilökohtaisille merkitystenannoille lajin ympärillä. Capoeira on psykososiaalinen työkalu, jolla harrastajan on mahdollista tutkia haastavia emotioita, luoda uutta (”autenttista”) minäkuvaa sekä etsiä (mystistä) yhteyttä toisiin ihmisiin ja laajempaan capoeirayhteisöön. Capoeiraa kuvaillaan haastatteluissa lajina, jossa on esillä ”kaikki”: capoeira on elämä pienoiskoossa tai elämysimulaatio. Capoeira roda on ihmisen peili, josta näkee, kuka ihminen on sisältä. Se on hauskanpitoa, traditiota, yhteisöllisyyden muoto ja yhteiskunnallinen utopia.

Rodassa voi olla samanaikaisesti monta ”peliä” käynnissä – rodan keskellä pelaajien peli, musiikin ja liikkujien välinen peli, pelaajien ja laulajien välinen peli, mestren ja oppilaiden välinen peli, capoeira rodan ja ympäröivän valtakulttuurin välinen peli jne. Capoeiran harrastaja voi keskittyä niihin lajin aspekteihin, jotka häntä sattuvat kiinnostamaan, mutta ajan saatossa kiinnostus ja näkökulmat lajiin luonnollisesti laajenevat ja jäsenyvät kunkin capoeiristan henkilökohtaisten tarpeiden ja mieltymysten mukaan. Capoeirassa

hankitut taidot kasautuvat ja nivELYVÄT yhteen rodan eri peleissä. Capoeira mahdollistaa monipuolisen toiminnan, kuten monimuotoisen itseilmaisun, havainnointi- ja kommunikaatiotaitojen kehittymisen, ja siten myös aistirikkaiden kokemusten saavuttamisen lajin parissa. Erilaisten roolien teatraalinen omaksuminen rodassa avartavat harrastajan itseilmaisua ja sitä myöten mahdollistavat omakuvat tutkimisen capoeirapelin kautta. Tämä omakuvan tutkimus rodassa tapahtuu osana capoeirayhteisön yhteistä toimintaa ja ns. kollektiivisen katseen alla. Yhteisön toimintaan synkronisoitunut itseilmaisuus on yhtä aikaa yksilön omaa, että rodan yhteistä toimintaa. Yksilön henkilökohtainen ja jaettu kollektiivinen menettävät rodan rituaalitulassa tavanomaisia rajojaan.

Capoeirapeli on improvisoitua, hetkessä tapahtuvaa toimintaa suhteessa pelikumppaniin, rodan muiden osallistujien toimintaan sekä rodan tunnelmaan. Capoeiran harrastaminen opettaa heuristista, intuitiivista ajattelua sekä eräänlaisia tietoisuustaitoja. Toistuva rituaalinen toiminta auttaa uusien nyanssien havainnointia: ”Roda on aina sama, mutta aina eri. Biisit ovat aina samoja, mutta aina on eri fiba.” Ringissä istuminen capoeirayhteisön kanssa auttaa keskittämään huomiota. Vaaran tunne capoeirapelissä on myös vahva huomionvangitsija, ja näin ohjaa osallistujia tiiviiseen synkronisaatioon ja kollektiiviseen kuohuntaan.

Capoeirassa opitut psykososiaaliset työkalut ja taidot muodostuvat kehollisesti ja kokemuksellisesti, jolloin ne voivat siirtyä myös muuhun elämään. Näin niistä on mahdollista tulla laajemmassa merkityksessä elämänfilosofista ja maailmankuvallista materiaalia myös ilman eksplisiittistä filosofista opetusta. Eksplisiittisesti sanallistettu elämänfilosofinen opetusta capoeiran parissa on jokseenkin köyhää, ja vaatii haastattelujen perusteella capoeiristan omaa kiinnostusta ja vaivannäköä. Capoeiran tarjoamat kokemukset sanallistuvat ja merkityksellistyvät yksilöllisillä tavoilla.

Axé (energia) ja malícia (huijaaminen, petkuttaminen) ovat kiinteästi rodan ja capoeirapeliin liittyviä käsitteitä, jotka ohjaavat rodan osallistuvan havainnoinnin ja toiminnan dynaamista prosessia. Haastattelumateriaali osoitti, että axé ja malícia toimivat synkronisaatiota ja kollektiivista kuohuntaa tukevinä käsitteinä. Oppiminen capoeirassa tapahtuu pääsääntöisesti opettajien sekä toisten capoeiristojen kehoja ja toimintaa tarkkailemalla ja imitoimalla, mikä edelleen vahvistaa capoeiralle ominaisen kehoskeeman siirtymistä. Axé ja malícia ovat esimerkkejä tästä kehoskeemasta.

Tutkielman haastattelumateriaalista on vedettävissä johtopäätöksiä, että rodan rituaalinen järjestys, dynaamiset toimintamekanismit ja kulttuuri voivat tuottaa rodan osallistujissa tiheää keskittymistä, aistirikkaita ja voimakkaan emotionaalisia kokemuksia

sekä kehollista synkronisoitumista rodan osallistujien kesken. Kollektiivinen kuohuntaan (CE) viittaavia kokemuksia on havaittavissa haastattelumateriaalin kuvauksissa. Kehollisen kognition ja rituaalisen synkronisaation teorioiden valossa voidaan olettaa, että roda ja capoeirakulttuuri yhdessä tuottavat yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Seuraavaksi käyn kohta kohdalta läpi tutkimuskysymykseni.

1. Miten synkronisaatio ja CE näkyvät capoeirapelin säännöissä ja käytänteissä?

Capoeira rodassa on useita kerroksia toisiinsa vaikuttavia palautesilmukoita⁶⁷, jotka ohjaavat rodan rituaaliin osallistujia kohti samansuuntaisia mentaalisia tiloja ja kehollista synkronisaatiota. Rodan rituaaliset käytänteet vahvistavat kollektiivista huomion keskittämistä ja kollektiivisesti ilmaistujen reaktioiden rytmittymistä yhteen.

Capoeiran liikkeellisen harjoittelun ja capoeira kulttuurin kautta muodostunut kehoskeema vahvistavat rodan osallistuvien kykyä havaita ringin keskellä tapahtuvan pelin nopeitempoista ja monikerroksista leikkiä ja taistelua, sekä pelin kehollista kommunikaatiota tavalla, joka ei täysin välity ilman kokemuksellista ymmärrystä pelin lainalaisuuksista. Katsojien tiivis uppoutuminen pelin seuraamiseen on kuin jääkiekon seuraamista, missä vaaralliset tilanteet ja ”maalit” saavat katsojat reagoimaan pelaajien toimintaan voimakkaasti ja synkronisesti. Huumori, tarinankerronta ja rodan kamppailu tempaavat haastattelujen mukaan rodan katsojat eläytymään rodan tapahtumiin.

Rodan johtaja toimii dynaamisena tahdistimena (pacemaker), jonka antamia ohjeita ja merkkejä seuraamalla rodan yleinen tunnelma pysyy koossa. Johtajana toimiva kokenut capoeirista, varsinkin mestre, on oppinut taitoja luotsata rodan tunnelmaa niin, että energia (axé) pääsee kasvamaan. Näitä taitoja ovat mm. laulujen valitseminen, musiikin temmon ja intensiteetin variointi, sekä pelin ja rodan tunnelman kommentointi. Hän myös ohjaa pelin loppumaan, kun se hänen mielestään tulee päätökseen tai jos pelissä alkaa esiintymään rodan tunnelmaa hajottavaa toimintaa, eli synkronisaatiota häiritsevää kohinaa. Näin rodan johtajalla on synkronisaatiota ja kollektiivista kuohuntaa vahvistava funktio.

Axé oli haastattelujen kuvauksissa yhteydessä yhdessä koettuun iloon ja innostukseen. Sitä kohti pyrittiin tietoisesti, mutta se oli samalla jotain passiivisesti ja itsessään tapahtuvaa. Siihen vaikutettiin laulamalla kovaa, suuntaamalla omaa huomiota voimakkaasti kollektiiviseen toimintaan. Axé ja energia toimivat siis synkronisaatiota ja kollektiivista kuohuntaa tukevinä käsitteinä. Käsitteiden avulla capoeiristat pystyivät intensifioimaan rodan emotionaalista energiaa, ja toisaalta välttämään sitä häiritsevää toimintaa. Mitä axé

⁶⁷ Action – perception loop

konkreettisesti on, määräytyy kuitenkin rodan tarjoamien aistikokemusten ja rodaan osallistumisen kautta. Ymmärrys axén ja malícian luonteesta ovat siis capoeiran kehokulttuurissa välittynyttä ymmärrystä ja osa capoeiran kehoskeemaa.

Rodassa tapahtuvaan kollektiiviseen kiihtymisen tilaan vaikuttaa haastattelujen perusteella rodan osallistujien lukumäärä. Tällöin laulujen intensiteetti on luonnollisesti voimakasta ja oletettavasti tunnelmaa muuten hajottava, rodan järjestykseen kuulumaton toiminta ei vedä yleistä huomiota niin voimakkaasti puoleensa. Vaikka musiikin soiton ja yhdessä laulamisen teemat olen jättänyt tämän tutkielman ulkopuolelle, on mainitsemisen arvoista, että yhdessä laulamiseksi on itsessään kehollisesti synkronisoiva vaikutus jo pelkästään hengitysrytmin kautta. Musiikillinen itseilmaisuus oli haastatteluissa saanut aikaan voimakkaita hermostollisia kiihtymystiloja (”kuin aivoissa kihelmöisi”).

Rodan käytänteiden mukaan ringin keskellä pelaavat vaihtuvat niin, että katsojat ja soittajat pääsevät vuorollaan pelaamaan. Silloin kehollinen kiihtymisen tila pääsee leviämään luonnostaan myös rodan ulkokehälle. Pitkän, muutaman tunnin mittaisen rodan aikana tunnelma tiivistyy ja sitä intensifioidaan tietoisesti lauluilla, taputtamalla sekä tekemällä rodan muotoon liittyviä muutoksia (kuten pienentämällä ringin kokoa, nousemalla seisomaan jne.). Kollektiiviseen kuohuntaan ohjaavia tekijöitä on siis rodan ympärillä useampia kerroksia.

Capoeirapeli muodostuu kehollinen synkronisaatio ja sen rikkominen vuorottelusta. Malícian huijaamisen ja hämäämisen tavoite pelissä toimi haastattelujen mukaan synkronisaatiota tukevana asenteena: huijaaminen ei tapahdu hyvin, mikäli pelaajien välille ei ole muodostunut yhteyttä. Kehollinen ja kognitiivinen yhteys muodostuivat haastattelujen kuvauksissa musiikkiin ohjautumisen kautta, vastapelaajan teknisiin taitoihin sopeutumalla, koordinoimalla capoeiran liikkeitä yhteen ja monella muulla tavalla. ”Kuminauhaefekti” kuvaa hyvin keholliseen yhteyteen linjautumista ja synkronisaation rikkoutumisen tematiikkaa.

2. Miten synkronisaatio ja CE näkyvät ja toimivat rodan yhteisöllisyydessä sekä capoeiristojen yhteisöllisissä asenteissa?

Synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan kokemukset olivat monin tavoin läsnä capoeiristojen kertomissa kokemuksissa, sekä tavoissa harrastaa ja opettaa. Haastateltavat puhuivat capoeiran lisäksi ”hyvästä capoeirasta”, johon liitettiin ajatuksia pelikumppanin kuuntelusta, kunnioituksesta ja tyylillä pelaamisesta. Vastapelaajan huijaaminen ja tekninen ylikuormitus tuli toteuttaa hallitusti ja suhteessa tämän kykyyn vastaanottaa haasteita. Haastaminen näyttäytyi anteliaisuuden ja ystävällisyyden muotona, jota kautta capoeirataidot

pääsivät syvenemään. Myös omien teknisten taitojen kehitys näyttäytyi yhteisöllisyyttä tukevana aktina: kollektiivinen kokemus pääsee syntymään vain, jos paikalla on osaavia pelaajia, soittajia ja laulajia. Roda on aina ryhmän yhteistyön tulosta. Kokeneet pelaajat toimivat esimerkillään rodaa kannattelevina voimina. Kehollista synkronisoitumista kuvailtiin kuminauhaefektiksi pelaajien välillä ja kollektiivista kuohuntaa virtaan astumisena, antautumisena rodan musiikin, tunnelman ja hetkessä tapahtuvan pelin vietäväksi.

Capoeirapelin kutsuminen vuorovaikutukseksi ja kommunikaatioksi valottaa capoeirapelin synkronisaation dynamiikkaa. Yhteys rodan ja pelikumppaniin nimettiin ”hyväksi capoeiraksi”. Haastateltavat painottivat sitä, että kaikki tähtää siihen, että kaikilla on hauskaa. Yhteisten positiivisten emootioiden syntyminen rodassa oli siis tavoitteellista. Kollektiivista kuohuntaa tukee, että toimintaan osallistujat jakavat yhteiset päämäärät rodassa, ja että rodan tunnelma ja tyyli ovat sopusoinnussa osallistujan mieltymysten kanssa. Silloin luultavasti capoeirayhteisöihin löytää ja niihin myös jää helpommin ihmiset, joille kunkin ryhmän capoeiratyylit sattuivat sopimaan. Yhdelle haastateltavalle capoeira angolaan ja hänelle tärkeään opettajaan törmäämistä kuvailtiin tällaisena löytönä: ”tätä mä tarviin.” Haastatteluissa painotettiin omakohtaisuutta ja autonomisuutta. Oli tärkeää, että sai tehdä itselleen sopivaa capoeiraa. Haastatteluissa esiin noussut capoeiran kuvaus oli eklektistä, monista lähteistä inspiraatiota etsivää.

Yhdelle haastateltavalle capoeira oli tärkeä yhteisöllisyyden muoto ja ”tapa antaa ympärilleen parasta energiaa”. Hän kuvaili capoeirakokemustaan siskonpediksi, siis turvalliseksi, sallivaksi ja lämpimäksi yhteisölliseksi ilmapiiriksi. Capoeirapeli näyttäytyi läpi haastattelujen olleen tapa pitää hauskaa yhdessä, tapa ylittää sanallisen kommunikaation vaikeuksia yhteisössä ja tapa etsiä lähes mystistä yhteyttä toisiin ihmisiin. Capoeirassa oleellista axé eli energiaa nähtiin erityisesti siellä, missä oli paljon ihmisiä. Axé kokemuksena lähestyi haastateltavien kuvauksissa kollektiivisen kuohunnan tematiikkaa: se on iloa, harmoniaa, läsnäoloa ja hurmiota. Capoeiraa ei koskaan voi tehdä yksin, ja se on läpeensä yhteisöllistä.

3. Millaisia filosofisia, uskonnollisia tai henkisiä merkityksenantoja synkronisaatioon ja CE:en viittaavien kokemusten ympärille on muodostunut?

Yksi capoeirasta kertoi löytyneensä lajin parissa sosiaalista rohkeutta ja pystyvyyden tunnetta. Toiselle oli löytynyt oma paikka maailmasta, utopia muuten vieraalta tuntuvan yhteiskunnan keskellä. Hänelle capoeira oli myös syvenevän itsetuntemuksen, tunnesäätelytaitojen, ja rodassa tapahtuvan roolienoton kautta toimiva väline kehittää omaa persoonaansa. Kolmannelle capoeira oli energeettinen prosessi ja ihmisen peili, josta näkee,

kuka ihminen syvimmiltään on. Vaikka hän painotti, ettei capoeira ole uskontoa, koki hän henkisyyden luonnolliseksi osaksi omaa capoeiraansa. Kaikki haastateltavat painottivat capoeiran yhteisöllisyyttä ja sitä, että capoeiran päämäärä oli pitää yhdessä hauskaa.

Olen tutkielmassani valottanut yksilöllisten ja yhteisöllisten tavoitteiden ja kokemusten orgaanista limittymistä capoeira rodassa. Kun kollektiivisen kuohunnan osatekijät (interaktionaaliset, kompositionaaliset ja ympäristöön liittyvät tekijät) ovat optimaalisesti läsnä, on mahdollista saavuttaa intensiivisiä jaettuina emotionaalisia tiloja. Durkheimilaisittain vahvasta ja jaetusta emotionaalisesta energiasta on seurauksena solidaarisuuden, moraalisuuden ja ryhmäjäsenyyteen liittyvien symbolien kasvua. Vahvat solidaarisuuteen ja positiiviseen ryhmäjäsenyyteen liittyvät ajatukset haastattelumateriaalissa on mahdollista teoretisoida – joskaan ei oman aineistoni pohjalta aukottomasti todistaa – nousevan intensiivisistä synkronisoitumisen aiheuttamista kollektiivisen kuohunnan kokemuksista rodassa.

Yksilöllisemmät merkityksenannot olivat jossain määrin vaihtelevia, tai eri asioita painottavia. Yhteiskuntautopiasta tai elämäsimulaatiosta puhuminen näyttivät toisille olevan oleellisempia mielikuvia sanoittaa omaa kokemustaan. Capoeiran eklektisestä, vapautta ja omakohtaisuutta painottavasta luonteesta johtuen capoeiristat löytävät lajin parista henkilökohtaisia merkityksiä. Capoeirapeli ja rodan rituaalitoiminta toimivat monella tavalla elämänfilosofisina metaforina. Capoeirasta löytyi elämänviisautta ja itselle sopivia olemisen tapoja yhteiskunnallisena ja sosiaalisena olentona.

6.2 Tulosten arviointia

Capoeiraan liittyy kulttuurista moninaisuutta, jonka takia tutkielmani tulokset eivät ole sellaisinaan yleistettävissä koko laajaan capoeiran harrastajakenttään Suomessa. Esimerkiksi haastatteluissa vastaan tullut kuva capoeiraopettajien auktoriteetista ja asemasta oletettavasti vaihtelee capoeirakulttuureissa. Regional ja contemporanea suuntausten capoeiraan liittyy myös perinteiltään ja muodoiltaan angola -suuntauksesta eroavia käytänteitä, kuten vyökokeita, jotka kodifioivat voimakkaammin rodan peliin ja yleisemmin harrastukseen liittyviä käytänteitä ja tavoitteita. Capoeiran nopeatempoisempien ja akrobaattisesti näyttävämpien suuntausten harrastajien parissa oletettavasti myös syyt capoeiran harrastukselle ovat erilaisia. Oletan, että nämä muodot ovat paremmin samaistettavissa perinteisiin kamppailulajeihin, kuin tämän tutkielman taustalla olleeseen capoeira angolaan. Samalla tämäkin on yleistys, joka ei sellaisenaan pidä paikkaansa. Lajimuotojen raja-aidat ovat epäselviä.

Haastattelumateriaalista on ehkä mahdotonta tislata selkeää kuvaa Suomi-capoeirasta myös sikäli, että haastateltavat ovat puhuneet ristiin rastiin lajiin liittyvistä kokemuksistaan välillä viitaten Suomen ja välillä Brasilian kontekstiin. Suomalaiset capoeiristat matkailevat ahkerasti Brasiliassa ja brasilialaiset mestret Suomessa. Tutkielman kuvaama capoeira on pitkään harrastaneiden (12-20 vuotta) suomalaisten capoeiraopettajien näkemys lajista, joka luonteeltaan kansainvälistä.

Haastatteluissa emme ehtineet keskustelemaan capoeiraseurojen käytännön organisoitumisesta, jäsenistön ikäjakaumia, koulutustaustoja, tai suomalaisen capoeirakulttuurin erilaisista vivahteista ja näkemyseroista ryhmien välillä. Haastatteluissa olin enemmän kiinnostunut capoeirakokemuksen kehollisesta rakentumisesta, capoeiristojen henkilökohtaisista kokemuksistaan, rakentamistaan narratiiveista ja löytämistään merkitystenannoista lajin ympärille. Olin myös kiinnostunut capoeirapraktiikan käytänteistä, myös ammattitanssijan näkökulmasta. En ollut siis tuolloin kiinnostunut kollektiivisesta kuohunnasta sinänsä, näkökulma, jonka löysin vasta myöhemmin haastatteluaineistoa analysoidessani. Lasse Liebstin mainitsemista CE:n mahdollistavista ja luomista osatekijöistä (interaktio-kompositio-ympäristö) olen tässä työssä perehtynyt ensisijassa capoeiran interaktionaalisiin, synkronisaation dynamiikkaa valaiseviin puoliin. Kompositionaalisia ja ympäristöön liittyviä teemoja en tässä tutkielmassa päässyt tarkastelemaan, kuin pintapuolisesti niiltä osin, mitä haastatteluissa sattui tulemaan esiin.

6.3 Capoeira Suomen uususkonnollisuuden kentällä

Subjektivistista käännettä sävyttää yksilöllisyys ja autonomisuus, autenttisuus ja kokemuksellisuus (Karjalainen 2018). Tämän tutkielman luoma kuva capoeiraharrastuksesta on sikäli mielenkiintoinen, että yksilöllisyys ja yhteisöllisyys, traditioon sitoutuminen ja autonominen vapaus näyttävät elävän orgaanisesti capoeirakulttuurissa. Joogaan ja muihin holistisiin liikuntaharrastuksiin liitetty hyvinvointi- ja terapiakulttuuri ovat nähtävillä haastattelumateriaalissani, mutta minimaalisesti. Treeneistä tuleva kehollinen hyvinolontunne mainittiin muutamia kertoja. Haastateltavalle capoeira oli tapa tutkia omaa persoonaa ja ainakin kahdelle heistä, myös tapa oppia tunnesäätelyn taitoja käytännössä. Individualismi, eklektisyys, henkinen kasvu olivat nähtävillä haastatteluissa, ja sikäli tutkielmani tukee Karjalaisen näkemystä capoeirasta uushenkisyyden muotona.

6.4 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet

Capoeirakulttuuria Suomessa tulisi tutkia myös laajemmin, kuin pelkkään harjoitteluun ja rodan peliin liittyen. Oman kokemukseni mukaan capoeiratapahtumissa on tapana soittaa ja

tanssia samba de rodassa sekä tanssia fôrro nimistä Etelä-Amerikkalaista paritanssia. Haastattelumateriaalissani tuli esiin kaljalla käyminen yhteisenä aktiviteettina harjoitusten jälkeen. Millaisia muita yhteisöllisiä ja kulttuurisia käytänteitä capoeirakulttuuriin kuuluu rodan rituaalin ohessa? Millaisia sosiaalisia suhteita capoeirakulttuurissa muodostetaan ja miten capoeirayhteisö integroituu capoeiristojen capoeiran ulkopuoliseen elämään? Tällaiset kysymykset olisivat olennaisia, mikäli haluamme tietää, millainen yhteisö rodan ympärille on kokoontunut ja mitä rodaan osallistuminen merkitsee verraten yhteisöjen muuhun elämään: siis rodan rituaalin erityisyyttä.

Tässä työssä näkökulmani on ollut capoeiran kvalitatiivisessa kuvauksessa, jonka jälkeen työtä olisi luonnollista jatkaa kvantitatiivisen ja empiirisen tutkimuksen suuntaan. Esimerkiksi capoeiralle ominaisen kehoskeeman oppimisen suhdetta synkronisaation ja kollektiivisen kuohunnan syntymiseen rodassa olisi kiinnostavaa tutkia lähemmin. Konvalinka et al. tekemä koe tulillakävelyrituaalista voisi toimia mallina, jonka voisi toistaa capoeiran kontekstissa.⁶⁸

Sydämen syke ja sykevälivaihtelun avulla voisi saada rodan osallistujilta arvokasta dataa siitä, miten kiihtymystilat aaltoilevat ja synkronisoituvat pelaajien, soittajien ja laulajien kesken vaikkapa kaksituntisen rodan aikana. Erilaisten rodan kokoonpanojen välillä olisi mahdollista luoda yhteyksiä ja analysoida sitä, miten osallistujien tuttuus, ryhmän koko tai harrastustaustan pituus vaikuttavat mahdollisesti kiihtymystiloihin ja hermostolliseen virittyneisyyteen. Entä silloin, kun paikalla on suuri katsojamäärä pelaajille tuttuja henkilöitä, jotka eivät kuitenkaan ole capoeiran harrastajia, eivätkä siis omaa samaa kehoskeemaa? Miten laulun ja taputuksen volyyymi ja intensiteetti korreloivat pelaajien pelin intensiteettiin ja hermostolliseen vireyteen? Koeasetelmia muuttamalla olisi mahdollista todentaa synkronisaation, kehoskeeman ja kollektiivisen kuohunnan välisiä yhteyksiä rodassa, suhteutettuna eri tavoin rakentuneisiin rodiin.

Jatkotutkimuksissa voisi myös tehdä laajempaa kyselytutkimusta suuremmalle joukolle capoeiran harrastajia, ja näin analysoida kollektiivisen kuohunnan syvyyttä rodan pelin jälkeisissä tunnelmissa. Tätä voisi tehdä erilaisilla kollektiivista kuohuntaa mittaavilla työkaluilla (kuten Tendency for Effervescent Assembly Measure, TEAM⁶⁹, tai State Collective effervescence Measure, SCE⁷⁰).

⁶⁸ Ks. kappale 5.1

⁶⁹ Gabriel et al. 2017.

⁷⁰ Gabriel et al. 2020.

Tutkielmani ja kognitiivisen uskontotutkimuksen pluralistisuuden ja monialaisuuden hengessä tutkimuksellista näkökulmaani voisi laajentaa myös muihin alakulttuureihin. Esimerkiksi Helsingissä on virkeä underground teknon alakulttuuri, jossa yhdistyy löysä yhteisöllisyys, ritualistiset käytänteet ja voimakkaat aistirikkaat ja hermostolliset kokemukset. Alakulttuurien spontaani organisoituminen rituaalien ympärille ja horisontaalit (tai matalat) hierarkiat sekä reiveihin liitetyt merkityksenannot olisivat kiinnostavia tutkimuskohteita kognitiivisen rituaalitutkimuksen näkökulmista, joita olen tutkielmassani käyttänyt. Samojen tutkimuksellisten näkökulmien laajentaminen eri alakulttuureihin voisi antaa lisää ymmärrystä alakulttuurien erityisyydestä ja yhteneväisyyksistä.

Kirjallisuus

- Abby, Rehard (2021). Axé, Capoeira. *ReVista* (Cambridge, Mass.). 20 (2), 1–10.
- Bailey, Edward. (2002). *The secular quest for meaning in life: Denton papers in implicit religion*. Edwin Mellen Press.
- Bergholm, Alexandra, Hämäläinen, Riku (2018). *Katse pyhään: näkökulmia uskonnon aineellisuuteen*. Patruuna.
- Bloch, Maurice (2002). Are Religious Beliefs Counter-Intuitive? In *Radical Interpretation in Religion*, 129–146. Cambridge University Press, 2002.
- Bradley, Ben; Fred Feldman & Jens Johansson (toim.) (2013). *The Oxford Handbook of Philosophy of Death*. New York: Oxford University Press.
- Bush, Nancy Evans (2009). Distressing Western Near-Death Experiences: Finding a Way through Abyss. Janet M. Holden, Bruce Greyson & Debbie James (toim.), *The Handbook of Near-Death Experiences: Thirty Years of Investigation*. Santa Barbara, CA: Praeger, 63–86.
- de Campos, Rosario, S. (2010). ‘I’m your teacher, I’m Brazilian!’ Authenticity and authority in European capoeira. *Sport, Education and Society*, 15(1), 103–120.
- Cave, David & Norris, Rebecca Sachs (2012). Religion and the Body: Modern Science and the Construction of Religious Meaning. In *Religion and the Body*. BRILL.
- Cordas, Thomas (1993). Somatic Modes of Attention. *Cultural anthropology* 8, no. 2 (1993): 135–156.
- Crossley, Nick (2017). Researching Embodiment by Way of ‘Body Techniques.’ *The Sociological review* (Keele) 55.1_suppl (2017): 80–94. Web.
- Dal, Maso Noora (2011). Yhteisöllisyyttä oppimassa. Kokemuksia ja havaintoja capoeirasta sekä sen yhteisöllisyyttä edistävästä taidoista. Sosiaalipedagogiikan opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu.

- Fitzgerald, Timothy (1996). Religion, Philosophy and Family Resemblances. *Religion* (London. 1971), 26(3), 215–236. <https://doi.org/10.1006/reli.1996.0017>
- Gabriel, Shira; Esha Naidu, Elaine Paravati, C. D Morrison, and Kristin Gainey. Creating the Sacred from the Profane: Collective Effervescence and Everyday Activities.” *The journal of positive psychology* 15, no. 1 (2020): 129–154.
- Gallanger, Shaun (2005). Dynamic models of body schematic process. In Knockaert Veroniek, Helena de. Preester. *Body Image and Body Schema: Interdisciplinary Perspectives on the Body*. Amsterdam: J. Benjamins, 2005. Print.
- Gallese, Vittorio (2000). The inner sense of action. Agency and motor representations. *Journal of Consciousness Studies* 7, no. 10, 23-44.
- Geertz, Armin W. & Klocová, Eva Kundtová (2018). Ritual and Embodied Cognition. In *The Oxford Handbook of Early Christian Ritual* (1st ed.). Oxford University Press.
- Haidt & Kesebir (2008). Hive psychology, happiness, and public policy. *The Journal of Legal Studies*
- Hopkins, N., Reicher, S. D., Khan, S. S., Tewari, S., Srinivasan, N., & Stevenson, C. (2016). Explaining effervescence: Investigating the relationship between shared social identity and positive experience in crowds. *Cognition and Emotion*, 30(1), 20–32. <https://doi.org/10.1080/02699931.2015.1015969>
- Hughes, Aaron (2017). *Theory in a time of excess : beyond reflection and explanation in religious studies scholarship* . Equinox Publishing Ltd.
- Liebst, Lasse (2019). Exploring the Sources of Collective Effervescence: A Multilevel Study. *Sociological science*. [Online] 6 (2), 27–42.
- Karjalainen, Mira (2016). *Techniques of Mind in the Cross Sea of Scientification and Spiritualization*. University of Helsinki.
- Karjalainen, Mira (2018). Käännöksen henkisyys. In K. Ketola, T. Martikainen, & T. Taira (Eds.), *Uskontosiosologia* (1. ed., pp. 242-254). Eetos ry.
- Kearney, Matthew (2018). Totally alive: the Wisconsin Uprising and the source of collective effervescence. *Theory and Society*, 47(2), 233–254. <https://doi.org/10.1007/s11186-018-9312-z>
- Koehne, Svenja, Mirjam J Schmidt, and Isabel Dziobek. “The Role of Interpersonal Movement Synchronisation in Empathic Functions: Insights from Tango Argentino and Capoeira: Movement Synchronization and Empathy.” *International journal of psychology* 51.4 (2016): 318–322. Web.
- Konvalinka Ivana, Xygalatas Dimitris, Bulbulia Joseph, Schjødt Uffe, Jegindø Else-Marie, Wallot Sebastian, Orden Guy Van, Roepstorff Andreas (2011). Synchronized Arousal Between Performers and Related Spectators in a Fire-Walking Ritual.

- Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS 108.20 (2011): 8514–8519. Web.
- Marsh Kerry L., Richardson Michael J., Schmidt R. C. (2009). Social Connection Through Joint Action and Interpersonal Coordination. *Topics in cognitive science*.
- Merrell, Floyd (2005). *Capoeira and Candomblé: Conformity and Resistance through Afro-Brazilian Experience*. Princeton, NJ: Marcus Wiener
- Miles, Lynden K.; Nind Luoise K. & Macrae, C. Neil (2009). The rhythm of rapport: Interpersonal synchrony and social perception. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(3), 585–589.
- Mosekilde Eric, Maïstrenko IŪ. L., Postnov Dmitry (2002) *Chaotic synchronization: applications to living systems*. Singapore: World Scientific.
- Norris Rebecca Sachs (2005). Examining the Structure and role of emotion: Contributions of neurobiology to the study of embodied religious experience. *Zygon* 40.1 (2005): 181–200. Web.
- Josephson-Storm Jason (2018). The Superstition, Secularism, and Religion Trinary: Or Re-Theorizing Secularism. *Method & Theory in the Study of Religion*, 30(1), 1–20.
- Jussilainen Anna (2007). *Uuden tanssin uskontokulttuuriset ulottuvuudet*. Uskontotieteen pro gradu tutkielma. Turun yliopisto.
- Pikovsky Arkady, Kurths J., Roseblum Michael (2001). *Synchronization: a universal concept in nonlinear sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rannikko Anni (2018). *Kamppailua kunnioituksesta: vaihtoehtoliikunnan alakulttuurien moraaliset järjestykset*. Nuorisotutkimusseura.
- Riis Ole, Woodhead Linda (2010). *A sociology of religious emotion*. Oxford University Press.
- Schüler Sebastian (2012). Synchronized Ritual Behavior: Religion, Cognition and the Dynamics of Embodiment. *Religion and the Body*. Vol. 138. N.p. 81–101. Web.
- Silvennoinen Ulla (2007). *Pieni maailma suuren sisällä. Kommunikaatio, kokemuksellisuus ja kehollisuus capoeirassa*. Etnomusikologian pro gradu tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Stephens Neil, Delamont Sara (2009). 'They start to get malicia': teaching tacit and technical knowledge. *British Journal of Sociology of Education*, 30(5), 537–548.
- Stephens Neil, Delamont Sara (2013). 'Mora Yemanjá? Axé in Diasporic Capoeira Regional', in *The Diaspora of Brazilian Religions*. [Online]. pp. 271–288.
- Taira, Teemu. *Notkea uskonto* (2006). Turku: Eetos. Print.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (6., uud. laitos.). Tammi.
- Uro, Risto (2016). *Ritual and Christian beginnings : a socio-cognitive analysis* (First edition.). Oxford University Press.
- Utriainen Terhi (2017). Ritually Framing Enchantment: Momentary religion and everyday realities. *Suomen Antropologi: Suomen Antropologisen Seuran Julkaisu = Antropologi i Finland: Antropologiska Sällskapet i Finland*, 41(4), 46–61.
- Utriainen Terhi, Ramstedt Tommy, Illman Ruth, Ketola Kimmo, Latvio Riitta, Sohlberg Jussi (2017). Uushenkisyys. Kirkon tutkimuskeskus.
- Varela, Sergio González (2017). The Religious Foundations of Capoeira Angola: The Cosmopolitics of an Apparently Non-religious Practice. *Religion and Society (New York, N.Y.)*, 8(1), 79–. <https://doi.org/10.3167/arrs.2017.080105>
- Veikkola, Timo (2000). *Memories of Liberation. A Study on the Cultural Memory of Afro-Brazilian Capoeira*. Julkaisematon pro gradu. Tampereen yliopisto.
- Zumeta, Larraitz; Basabe Nekane, Wlodarczyk Anna, Bobowik Magda, Paez Darío (2016). Shared flow and positive collective gatherings. *Anales de psicología (Murcia, Spain)*. [Online] 32 (3), 717–.